

Geschiedkundig overzicht van het handelsstelsel in Nederlandsch-Indië

<https://hdl.handle.net/1874/291494>

GESCHIEDKUNDIG OVERZIGT

VAN HET

HANDELSSTELSEL IN NEDERLANDSCH-INDIE.

THE HISTORY OF THE
CITY OF BOSTON

AS FAR AS THE
RECORDS EXTEND

FROM 1630 TO 1822

BY

JOHN H. COOPER

OF THE
CITY OF BOSTON

AND

OF THE
COMMONWEALTH OF MASSACHUSETTS

IN TWO VOLUMES

VOLUME THE FIRST

BOSTON

1822

WELLS AND GARDNER

PRINTERS

3

GESCHIEDKUNDIG OVERZIGT
VAN HET
HANDELSSTELSEL IN NEDERLANDSCH-INDIE.

ACADEMISCH PROEFSCHRIFT

NA MAGTIGING VAN DEN RECTOR MAGNIFICUS

D^R. J. I. DOEDES,

GEWOON HOOGLEERAAR IN DE GODGELEERDE FACULTEIT,

MET TOESTEMMING VAN DEN ACADEMISCHEN SENAAAT

EN

VOLGENS BESLUIT DER REGTSGELEERDE FACULTEIT,

TER VERKRIJGING VAN DEN GRAAD

VAN

Doctor in het Romeinsch en Hedendaagsch Regt

AAN

DE HOOGESCHOOL TE UTRECHT,

IN HET OPENBAAR TE VERDEDIGEN

OP DONDERDAG DEN 16den MAART 1865, DES NAMIDDAGS TE ÉÉN URE,

DOOR

JOHAN HENDRIK MELLO MOLLERUS,

GEBOREN TE OLDEBROEK.

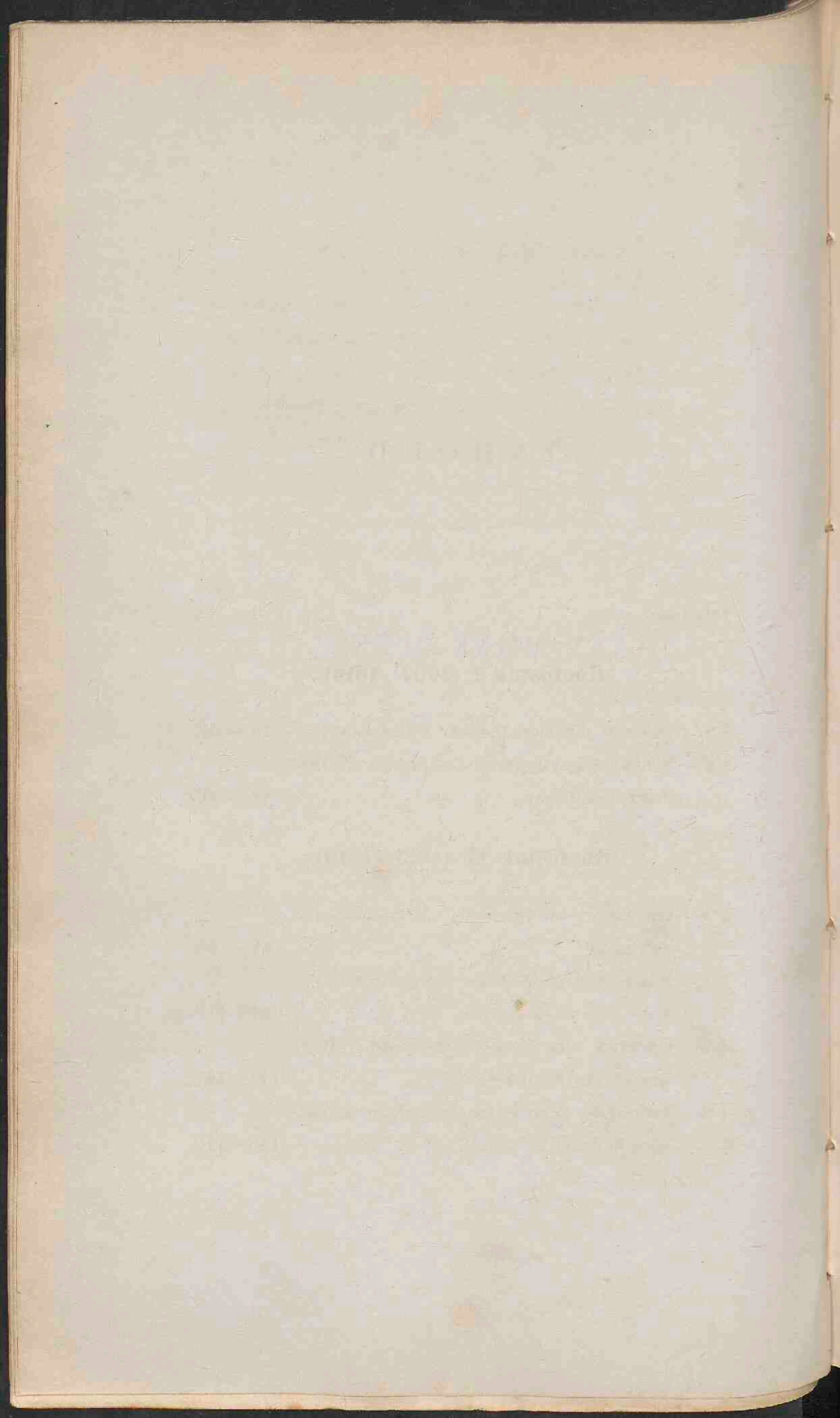

UTRECHT,
KEMINK EN ZOON.
1865.

AAN MIJNE OUDERS.

I N H O U D.

Inleiding	Blz. 1— 14.
---------------------	----------------

Hoofdstuk I (1602—1813).

§ 1. Opkomst der Oost-Indische Compagnie . .	15— 42.
§ 2. Verdere lotgevallen der Compagnie. Verlies onzer Bezittingen	42— 66.

Hoofdstuk II (1813—1840).

§ 1. Commissarissen-Generaal. Herstelling van ons gezag	67— 94.
§ 2. Maatregelen omtrent het binnenlandsch ver- keer	94—118.
§ 3. Oprigting der Handelmaatschappij. Wijzi- gingen van het tarief.	118—147.
§ 4. Invloed en werking van het cultuur- en con- signatiestelsel	148—170.

Hoofdstuk III (1840—1864).

Blz.

De scheepvaartwetten. — Toelating van consuls in
onze Oost-Indische bezittingen. — Besluit van
31 Mei 1858. — Verlaging der vrachten der
Handel-maatschappij. — Oprigting der Kamers
van Koophandel. — Verkoop van producten in
Indie. — Besluit . . . . . 171—210.

INLEIDING.

Reeds van de vroegste tijden af leert ons de geschiedenis, dat die volken en landen in bloei en welvaart toenemen, die den koophandel bevorderen en er zich op toeleggen hunne handelsbetrekkingen uit te breiden. Onder allen handel was het wel die, welke tusschen het verre Oosten en de Westelijk gelegen landen gedreven werd, die van oudsher de meeste voordeelen schoon op te leveren. Had reeds Alexander de Groote er naar gestreefd het door hem gestichte en naar hem genoemde Alexandrië tot eene stapelplaats te maken dier kostbare waren, die men uit Indië aanvoerde, niet minder begeerig waren er in later tijd de Kalifen naar, om den handel der karavanen over Bagdad te leiden. Toen de zich meer en meer uitbreidende beschaving ook aan de volken van Europa de voordeelen van een' bloeyenden handel had doen kennen, waren het de Italiaansche Repu-

blicken, die het grootste gedeelte der voordeelen genoten, welke de handel met de *Levant* aanbood. Hun spoedige opkomst en algemeenen bloei waren *Venetie*, *Genua* en andere havensteden grootendeels aan dien handel verschuldigd. Maar de tijd kwam, dat ook zij de door hen ingenomen eerste plaats in den koophandel aan anderen zouden moeten inruimen. De Portugeezen, en na hen de Spanjaarden, begonnen zich op de scheepvaart toe te leggen, en het waren voornamelijk de kloeke zeovaarders dier wakkere natiën, die, terwijl de tot nu toe bijna alleen gedreven kustvaart hun verdroot, zich meer en meer op de ruime wateren waagden. Van de Azorische tot de Canarische eilanden en zoo verder en verder voortdringende, leerden de Portugeezen de kusten van Afrika kennen, en 't was Vasco de Gama, die, terwijl hij het Voorgebergte, door Bartholomeus Diaz in 1486 ontdekt, en *Cap des Tempetes* bijgenaamd, in dien van Cabo de Bona Esperanza herdoopte, in 1498 den zeeweg naar Indië vond, en daardoor een' tijd van ongekenden voorspoed en bloei voor het Hispanische schiereiland deed geboren worden. De Vorsten van Portugal, de voetstappen van Prins Hendrik den Navigator drukkende, ondersteunden de zeevaart met krachtige hulp, en waar particuliere krachten en kapitalen te kort schoten, was het de schatkist van het rijk, welke de uitrusting bezorgde. Zoo viel van zelf de Indische handel in

handen en werd als het ware monopolie der Regering. De Koning was de eenige reeder der vijf of zes schepen, die jaarlijks naar Indië vertrokken. Wel stond het allen Portugeezen vrij deel te nemen aan de bevrachting dier schepen, maar niet dan tegen betaling en met toestemming van den Vorst, die de wijze, waarop men met Indie handel zou drijven, bepaalde, en aan wien een zeker gedeelte van de winst moest worden afgestaan. ¹⁾

In Indië zelf deden de Portugeezen zich niet zoozeer als eene alleen handeldrijvende natie, maar ook als veroveraars kennen. Volgens de begrippen van dien tijd meenden zij bevoegd te zijn over de door ongeloovige en heidensche volken bewoonde landen naar willekeur te mogen beschikken. De Paus, als stedehouder Gods op aarde, kon, meenden zij, het bezit dier gewesten zonder tegenspraak vorderen, en op dezen titel hebben de Portugeezen al hunne veroveringen gevestigd. Zij kwamen in Indië om te bekeeren en deze nog heidensche natiën tot hun geloof te brengen, en aan dat doel werd het handelsbelang verbonden.

Goa werd in 1510 de hoofdzetel hunner magt, en terwijl zij de inlanders met hardheid en als slaven behandelden en hunne bekeering tot het Christendom met het zwaard trachtten te bevorderen, ver-

---

1) Van der Chijs, De Stichting van de Vereenigde O. I. Compagnie, pag. 8.

vreemdden zij zich van de Inlandsche Vorsten, die het juk, hun in naam van vriendschap en bescherming opgelegd, te zwaar begonnen te vinden en met blijdschap hen ontvingen, die er hun verligting van beloofden. ¹⁾ Het waren onze voorvaders, die de Portugeesche magt aldaar op die wijze fnuikten en hare plaats innamen.

Alvorens dit te vermelden, moeten wij echter met een enkel woord gewag maken van de omstandigheden, die de komst der Nederlanders in Indië voorafgingen en veroorzaakten.

De Nederlandsche Provinciën waren in opstand gekomen tegen hun' heerschzuchtigen vorst Filips II. Wat, de ongelijkheid der wederzijdsche krachten in aanmerking genomen, onmogelijk scheen, geschiedde: de door vrijheid, vaderlandsliefde en godsdienstige overtuiging aangevuurde burgers wederstonden de legerscharen van den Spaanschen vorst met eenen niet ongelukkigen uitslag. Maar, zij mogten al te land den ongelijken strijd volhouden, de Hollanders begrepen spoedig dat, wat vroeger den bloei hunner landen uitgemaakt had, ook thans de grondzuil van den jongen Staat moest worden. De koophandel en de zeevaart hadden den Nederlanders elders onge-

---

1) W. H. Muntinghe, Memorie over het stelsel van gedwongen arbeid en vrije kultuur. Tijdschrift voor Neêrlands-Indië 1850, II. pag. 313.

kende welvaart aangebragt, en, dank zij de ligging van het kleine, der golven ontwoekerde land en de geaardheid zijner bewoners, hadden zij daarin reeds vroeg boven alle andere volken uitgeblonken. Toen de oorlog met Spanje losbarstte, bedekten onze kielen de zeeën van af Dantzig tot Lissabon; ja te Genua en Venetië hadden nu en dan Nederlandsche schepen, in den bloeitijd dier steden, de specerijën van het Oosten afgehaald. Toen Lissabon de stapelplaats der Indische producten geworden was, waren het voornamelijk de Nederlandsche schepen, die deze waren van daar afhaalden en ze verder door geheel Europa verspreidden. Zoo behoorden wij dan tijdens de tweede helft der 16de eeuw tot de voornaamste zeevarende volken; en dat wij de Portugeezen en Spanjaarden nog niet op hunne verre togten naar andere werelddeelen gevolgd waren, was te wijten, vooreerst aan de groote zorg, die deze volken besteedden, dat *alléén zij* kennis bleven dragen van den juisten weg naar die afgelegene gewesten, maar ook en misschien grootendeels daaraan, dat de handel op de Oostzee en die op Spanje en Portugal aan onze reederijën en koopsteden genoeg bedrijvigheid aanbragten. Met zoo groote zorg toch trachtten de Portugeezen den handel op de Indiën voor zich alleen te bewaren, dat zij zelfs te dien einde eene wet uitvaardigden, waarbij het verboden was de door de Portugeesche schepen in Portugal aangebragte

Indische waren ook eveneens in Portugeesche schepen verder door Europa te verspreiden. Zij hadden daarmede het driedelige doel, vooreerst Lissabon tot stapelplaats der af- en weder in te laden waren te maken; vervolgens de gansche bedrijvigheid van hun volk in den zoo winstgevenden Indischen handel bezig te houden, en ten laatste, om den Hollanders. door het verder vervoeren der Indische waren, gelegenheid te geven, hunne lust tot handeldrijven te bevredigen en zoodoende hunne aandacht van den regtstreekschen Indischen handel af te leiden. ¹⁾

De met Spanje losgebarsten oorlog bragt wel terstond hierin eenige verandering, doch niet zooveel als men verwachten zoude. De handel toch met ons land was voor Spanje zoo voordeelig, dat hij oogluikend werd toegelaten en meestal slechts onder vreemde vlag werd gevoerd. ²⁾ Meer invloed intusschen had de onderwerping van Portugal aan de Spaansche heerschappij, waardoor de Portugeesche havens voor ons gesloten werden, vooral toen Filips III zijnen vader was opgevolgd, en, minder staatkundig dan deze, den handel met de Vereenigde gewesten meer dan vroeger bemoeijelijkte. Hier werd dan ook bij den dag het bewustzijn levendiger, dat wij door niets zoozeer onze

---

1) Van der Chijs, II. pag. 2.

2) Van der Chijs, II. pag. 14.

eigene welvaart bevorderen, door niets een zoo grooten slag aan onzen vijand zouden kunnen toebrengen, dan zoo wij deel kregen aan dien Indischen handel, welke grootendeels der Spaansche schatkist de middelen verschafte, om ons den oorlog aan te doen. Men liet dan ook geene poging onbeproofd, om meer kennis op te doen van de Indische wateren en toen een zekere Jan van Linschoten, die vroeger op een Portugeesch schip gevaren had, hierover althans eenig licht had verspreid, vereenigden zich eenige kooplieden tot eene Maatschappij, de Compagnie van Verre bijgenaamd, welke te Amsterdam gevestigd werd, om vereenigd datgene te beproeven, waartoe ieders afzonderlijke krachten te kort schoten. De Algemeene Staten, steeds er op bedacht den opkomenden handel der jeugdige Republiek zooveel mogelijk te schragen, verleenden aan de door de Compagnie uitgeruste schepen vrijdom van Convoyen en Licenten, voorzagen die van oorlogsbehoeften en noodige instructiën, om bij gelukkige aankomst, met de Indische vorsten verbonden te sluiten, en zoo staken op den 2^{en} April 1595 vier schepen onder C. Houtman in zee. Ingevolge zijne instructien, die hem voorschreven niemand aan te tasten, en zich alleen te verdedigen; ten einde met de Portugeezzen in geene vijandige aanraking te komen, ¹⁾

---

1) Van der Chijs, II. pag. 40.

trachtte hij, in Indie aangekomen, zooveel mogelijk banden van vriendschap met de Indische vorsten aan te knooien, en door een goed en regtvaardig gedrag den slechten dunk wog te nemen, dien de Portugeezen niet nagelaten hadden in Indië te verspreiden omtrent de onzen, die zij als zeeroovers afschilderden. 1) De aanmatigende toon evenwel, dien de Portugeezen altijd in Indië hadden aangenomen, de heerschezucht, waarvan zij zoo menig blijk hadden gegeven, konden niet anders dan de Inlandsche Vorsten gunstig voor de onzen te stemmen, die te kennen gaven, slechts te komen met het voornemen, om voor beide partijën voordeelige handelsbetrekkingen aan te knooien, geenszins met het doel om als veroveraars op te treden. 2) Zoo gelukte het Houtman met den vorst van Bantam een verdrag te sluiten, waarbij de grondslagen, evenals bij alle volgende in lateren tijd gesloten verdragen steeds waren: wederkeerige bescherming tegen elkanders vijanden, en uitsluitende levering van producten, terwijl er bedongen werd, dat men elkander over en weder ter zake der godsdienst niet lastig zou vallen. 3)

Hoe gering voordeel die eerste togt ook mogt hebben opgeleverd, veel goeds was er het gevolg van.

---

1) Lants, de Nederlanders in Indië, I. pag. 21.

2) G. K. van Hogendorp, Verhandeling over den O. I. Handel, pag. 103.

3) Wagenaar, Vaderlandsche Historie, IX. pag. 144.

De weg naar Indie stond thans ook voor ons open, de ondervinding had geleerd dat de Portugeesche zeemagt door de uitgestrektheid van haar gebied niet zoozeer te vreezen was, en de Inlandsche Vorstenschappen er niet afkeerig van met ons handelsbetrekkingen aan te gaan. Ongelooflijk schijnt dan ook de vlugt, die plotseling de Indische handel nam. In alle aanzienlijke steden van ons land vormden zich Compagniën, en het verbod om handel met Spanje en Portugal te drijven, regtvaardigde zoo doende de woorden van Buzanval, Fransch gezant hier te lande, die voorspeld had, dat de schatten van het Oosten niet langer naar Portugal, maar naar Holland zouden vloeijen, daar de geduldige Hollanders, zoodra men hun eenen handelstak ontneemt, terstond eenen anderen wisten te vinden. ¹⁾

De gevolgen dier vermeerderde vaart deden zich spoedig gevoelen. De prijzen stegen in Indië zoo geweldig, dat de specerijën, die door de Portugeezen in de Oost-Indien ingekocht werden voor *één*, door de mededinging onzer kooplieden gedreven waren op *acht*, en dat, hetgeen door de eerste Compagnie in het begin voor *één* was ingekocht, nu voor *vier* en hooger moest ingekocht worden. ²⁾

---

1) Laspeyres, Geschichte der Volkwirthschaftlichen Anschauungen der Niederlande, pag. 55.

2) Resolutie van 20 Maart 1602.

Wel sloegen de kooplieden, die elkander te Bantam of elders ontmoetten, dikwijls de handen in een,¹⁾ maar niet altijd kon dit geschieden, en het duurde niet lang of de onderscheidene Compagniën werden najverig op elkanders winsten. De eene trachtte de andere op de Indische markten voor te komen, en zoo vinden wij in een brief, door Amsterdamsche kooplieden aan hunne commiezen het voorschrift gegeven: „om hunne zaken en handelingen met alle vlijt en zorgen te vorderen, opdat zij door de komst der Zeeuwen niet geïnteresseerd en beschadigd zouden worden, want het is u beter dan ons bekend wat nadeelen en verlies het ons wezen zoude, indien de Zeeuwsche vloot bij Ulieden arriveerde eer onze schepen geladen waren, daarom koopt zoo haast als doenlijk;” en verder: „gij moet zorg dragen door de aankomst der Zeeuwen geen schade te lijden, wij hebben met henlieden geen het minste contract of accoord wegens de negotie.”

Die toestand kon niet lang voortduren zonder op de geheele vernietiging van den Oost-Indischen handel uit te loopen. Spoedig begonnen de Provinciale en Algemeene Staten dit in te zien, en het eenige middel, dat tot genezing van het kwaad scheen te zullen leiden, was vereeniging der op elkander najverige Compag-

---

1) Lauts, ll. 1. pag. 85.

nien. Dan zooveel tegenstrijdige belangen moesten met elkander in overeenstemming worden gebragt, dat de zaak ver van gemakkelijk was. Het eenige wat de Algemeene Staten tot nu toe hadden kunnen bewerken, was eenvormigheid in de uit te reiken commissiën; de verschillende Compagniën werden door hen uitgenoodigd: „Hunne zaken wijselijk te willen „belijden en malkander op de voyagie en doende „hunne trafiques te willen bejegenen in alle vriend- „schap, eenigheid en Correspondentic.”¹⁾

Die vermaningen evenwel baatten weinig, zoodat het in November 1600 bij de Staten van Holland tot een point van beschrijving werd gemaakt. „Op wat Ordre „en Politie de Navigatie op Oost-Indien zal worden „gecontinueerd, opdat bij faute van dien dezelve niet „kome en ruine.” Hoeveel er intusschen in zulk eene netelige zaak moest worden „gebesoigneerd en geacco- „modeerd” kan een ieder beoordeelen, die slechts eenigzins met onze toenmalige omslagtige staatsinrigting bekend is. Genoeg zij het hier aan te merken, dat eindelijk op den 20sten Maart 1602 door de Algemeene Staten het eerste Octrooi der Oost-Indische Compagnie werd geteckend, dat als ware het de Grondwet van onzen Oost-Indischen handel werd.

De bepalingen van het Octrooi waren van tweederlei

---

1) De Jong, de Opkomst van het Ned. gezag in Oost-Indië, pag. 132.

aard. Vooreerst gaf het der Compagnie het regt, om gedurende 21 jaren een uitsluitenden handel te drijven, regelde wat daarmede in verband stond, en bepaalde vervolgens hare politische regten.¹⁾ Er werd dus in bepaald, dat niemand buiten haar zou mogen varen „beoosten de Kaap de Goede Hoop, en door de Straat van Magellaan,” en hoezeer die woorden in de volgende Octrooijen na den jare 1625 zijn verwisseld in die, van niet te mogen varen „binnen de limieten van het Octrooi der Maatschappij,” is daarmede echter niets anders verstaan, dan in het eerste Octrooi is bedoeld, en heeft het bewind der Compagnie, zoowel hier te lande als in Indie, zich altijd verzet tegen eene ruimere uitlegging, zoo dikwijls die werd beproefd.

Wat hare politische regten betref, zij mogt binnen haar gebied in naam der Staten Generaal verbonden sluiten, forten bouwen en krijgsvolk onderhouden, hetwelk evenwel den eed van getrouwheid aan de Staten Generaal zoude afleggen en alleen aan de Compagnie voor wat aanging de neringen en trafieken.

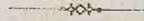
Zoo was dan de Oost-Indische Compagnie tot stand gekomen, zoo waren de grondslagen van onzen Oost-Indischen handel gelegd. Wij wenschen dien

---

1) Mr. P. Mijer, de *Commercio et internae administrationis forma possessio num Batavarum*, pag. 3.

in zijne verdere ontwikkeling na te gaan, en op te merken in hoeverre, zoowel het bestuur der Compagnie als de Regering van ons Vaderland, de beginselen handhaafden, die van den beginne den grondslag van den handel en de welvaart der Compagnie uitmaakten: „*Geheele uitsluiting van vreemden.*” Wij wenschen de inbreuken aan te wijzen, die zij zich op dat stelsel moesten getroosten of die haar door de kracht der omstandigheden werden afgeperst. Wij zullen daardoor in de gelegenheid zijn om op te merken, hoe de Compagnie, na in bloei en luister te zijn toegenomen, en eene verbazingwekkende hoogte te hebben bereikt, door eenen zamenloop van noodlottige omstandigheden spoedig zoozeer daalde, dat zij de woorden van van der Oudermeulen regtvaardigde: „'s Compagnie's staat is inderdaad een geraamte en een geheel uitgeteerd ligchaam gelijk geworden.” Wij zullen vervolgens nagaan, hoe, nadat de banden, die Moederland en Kolonien verbonden, verslapt, ja zelfs voor eene poos geheel verbroken waren geweest; de Regering beginselen huldigde, tegenovergesteld aan die, welke door de Compagnie waren gevolgd; — hoe ook het opvolgen dier beginselen geenszins de gewenschte uitkomsten gaf, zoodat men zich spoedig gedwongen zag gedeeltelijk terug te keeren tot maatregelen ter beperking van vreemden, voor de bevordering van eigen scheepvaart en handel. De voor- en nadeelen van dit stelsel zullen

alsdan onze aandacht tot zich trekken, waarna wij zullen eindigen met aan te wijzen, hoe in het laatste twintigtal jaren vrijgeviger beginselen, ook op koloniaal gebied, de bovenhand verkregen.

HOOFDSTUK I.

(1602—1813).

---

§ I. *Ophomst der Oost-Indische Compagnie.*

De Compagnie bleef natuurlijk in Indië de maximen volgen, die den Nederlanders zoo aanmerkelijke voordeelen en zoo gunstige ontvangst bij de vorsten van Indië bezorgd hadden. Zij sloot door middel harer scheepsbevelhebbers verbonden met vorsten en volken, legde op verscheidene plaatsen, zoowel op Java en andere eilanden als op de kusten van Bengalen, handelsfactorijen aan, en naarmate die ondernemingen gelukten en haaraan zien in Indië toenam, trachtte zij er meer en meer naar, om den invloed der Portugeezen en Spanjaarden te fnuiken. Maar het waren niet meer deze alleen, die der Compagnie zooveel mogelijk in Indië den voet dwars zetten, — ook de Denen, en

vooral de Engelschen, reeds lang najverig op de door ons behaalde winsten, trachtten er deel aan te krijgen. ¹⁾ Daar zij evenwel niet even goed als wij met de gewoonten en gebruiken dier verre landen bekend waren, wendden zij menigmaal pogingen aan, om bijzondere dienaren der Compagnie in hunnen dienst te doen overgaan. Dit maakte het plakkaat van 1606 noodzakelijk, ²⁾ waarbij vooreerst op verbeurte van lijf en goed aan Nederlanders verboden werd zich in dienst van vreemde potentaten te begeven, ten einde te varen binnen de limieten der Compagnie, en ten tweede op dezelfde straf den Nederlanders, geene leden der Compagnie zijnde, verboden werd de vaart naar de Indiën te ondernemen. ³⁾

Zoo begeerig waren de bewindvoerders der Oost-Indische Maatschappij er naar hun Octrooi ongeschonden te bewaren, dat, toen zich in 1616 eene Australische Compagnie gevormd had met het doel, om langs een anderen dan den tot nu toe bekenden weg naar Indiën te stevenen, zij terstond daar henen schreven, om de schepen dezer Maatschappij niet als vrienden te behandelen. Dit had dan ook ten gevolge, dat toen een schip, waarop van Schouten het bevel

---

1) Mr. G. W. Vreede, Inleiding tot eene geschiedenis der Ned. diplomatie, pag. 429.

2) Lauts, I. II. pag. 140.

3) Mr. P. Mijer, II. pag. 13.

voerde na de straat van Le Maire ontdekt te hebben en te zijn doorgezeild in Indie aankwam, het door Koen, destijds in afwezigheid van den Gouverneur-Generaal opperbevelhebber ter reede van Jacatra, werd verbeurd verklaard. De reeders der Australische Compagnie evenwel beklagden zich bij de Algemeene Staten, en beriepen zich op zeker Generaal Octrooi van het jaar 1614 op het bevaren van *Nieuwe ontdekte passages*, waarop de Oost-Indische Maatschappij f. 50,000 schadevergoeding moest betalen.

Niet zoo gemakkelijk intusschen ging het om den invloed der Engelschen in Oost-Indië te vernietigen. Te moeilijker was de toestand, waarin wij tegenover hen in Indië verkeerden, doordien de Republiek in Europa de hulp van den Engelschen Staat noodig had, en dus aldaar goede verstandhouding moest bewaren, terwijl de beide Maatschappijen elkander in het Oosten zooveel mogelijk nadeel trachtten te berokkenen. Zoo geschiedde het in den loop der 17de en 18de eeuw dikwijls, dat de Maatschappijen der beide volken hevig op elkander verbit-terd waren; maar de regeringen beschouwden natuurlijk de belangen harer landen uit een gansch ander oogpunt dan de Maatschappijen, enkel uit kooplieden bestaande, en verkozen dan meestal den zachtsten weg om de klagten, die er nu eens van den kant der onzen, dan weder van dien

der Engelschen werden aangeheven, uit den weg te ruimen. 1)

Intusschen in de eerste helft der 17de eeuw werd die invloed nog niet zeer door ons gevreesd, en toen de Engelschen tot eene vereeniging van de Compagniën der beide natiën trachtten te geraken, wilden de onzen ter wille van den vrede die aanbiedingen niet geheel van de hand wijzen, 2) maar alleen onder uiterst voordeelige voorwaarden tot stand doen komen, weinig gezind om in iets den Engelschen toe te geven. 3) Terwijl elk zoo zijn voordeel met het nadeel van den ander zocht te maken, en alle winst voor zich te behouden, kwam eindelijk in 1619 een verdrag tot stand, waarbij ieder bleef in het bezit van hetgeen hij had, en bepaald werd, dat men gezamentlijk gedurende 20 jaren handel drijven en den prijs van de peper be-

---

1) E. Luzac, Hollands Rijkdom, III. pag. 349. Niet altijd evenwel was dit het geval en soms gebruikten ook de Engelschen de twisten tusschen de beide maatschappijen ontstaau, als eene welkome gelegenheid om onzen Staat vorderingen te doen, die onmogelijk konden worden toegegeven. Het meest bekende voorbeeld is de twist uit de teregtstelling der Engelschen op Amboina in 1623 gesproken, die getracht hadden deze onze bezitting door verraad der Engelsche maatschappij in handen te spelen. Jaren achtereen werden over deze zaak door de Engelschen de hevigste klagten aangeheven, en nadat zij in 1652 tot een der voorwendsels van den eersten Engelschen oorlog gediend had, werd er eerst in 1667 voor goed een einde aan gemaakt.

2) Mr. G. W. Vreede, II. pag. 430.

3) Laspeyres, II. pag. 67.

palen zoude. De Engelschen zouden te Bantam $\frac{1}{2}$ van de peper en in de Molukken slechts $\frac{1}{3}$ der specerijen mogen koopen, terwijl wij het overige zouden verkrijgen. De uitvoering van dat verdrag ging echter, zooals trouwens ligt te begrijpen valt, met vele moeilijkheden gepaard en wederkeerig klaagde men over het niet nakomen der vastgestelde bepalingen. Dit had een gezantschap van den Heer van Sommelsdijk ten gevolge, in wiens instructie bepaaldelijk te lezen stond dat de souvereiniteit en jurisdictie van wege de Vereenigde Oost-Indische Compagnie uitgeoefend met geene redenen kon kwestieus gemaakt worden.¹⁾

Het zou ons hier te ver leiden de overwinningen na te gaan, die de Nederlanders in Indië op de Portugeezen en Spanjaarden behaalden, en het is daarboven algemeen bekend, dat het toenemen van onze magt aldaar er niet weinig toe bijdroeg, dat de Spanjaarden langzamerhand begonnen te verlangen naar het sluiten van vrede met de in opstand zijnde gewesten. Maar juist de buitengewoon groote voordeelen, die wij uit den Indischen handel trokken, deden de Republiek, toen zij in 1607 de onderhandelingen daarover met Spanje opende, zeer halstarrig op het punt van den handel zijn. Wel vorderden de Spanjaarden, dat de Nederlanders van allen handel op Indië zouden afzien,

---

1) Lauts, II. I. pag. 192.

bewerende, dat het verkrijgen van den vrede die offering wel waard was; te meer, daar alsdan de veel kortere vaart op Spanje voor onze kooplieden zoude openstaan. Dewijl daarenboven die vaart den Franschen te Vervins, den Engelschen te Londen verboden was, zoude hier niets vreemds in gelegen zijn. Dan, de onzen bleven van dit punt een hoofdvoorwaarde maken, en de Oost-Indische Maatschappij liet niet na, om in een verhoog de noodzakelijkheid van het behoud der vrije vaart aan te wijzen. Zij voerde de groote winsten aan, die de Maatschappij afwierp en die jaarlijks vermeerderden, welke winsten niet te vergelijken waren met die, welke door de vaart op Spanje konden verkregen worden. ¹⁾ „De Oost-Indische schepen, zoo „beweerden zij, waren ten oorloge bekwaam en konden zoo in tijd van nood den Staat bijspringen. „Vrede zonder vrije vaart was geen vrede en wij „konden onmogelijk onze Indische bondgenooten in „den steek laten.” Anderen, maar in kleiner getale, zagen niet zoo veel voordeel in dien handel, bewerende, dat hij alleen der zeeprovinciën en den deelgenooten der Oost-Indische Compagnie bevorderlijk was. De Algemeene Staten echter weigerden gheel van die voorwaarden af te gaan. Zij stelden voor: hier vrede, in Indië slechts een bestand te sluiten; doch daar de Spaan-

---

1) Van Kampen, geschiedenis der Nederlanders buiten Europa, I. pag. 166.

schen dit niet anders wilden verstaan, dan dat bij den vrede de handel door ons zoude worden afgestaan, waren bijna de onderhandelingen afgebroken, toen de Engelsche en Fransche gezanten met het voorstel van een bestand ook in Europa voor den dag kwamen. De Spaanschen wilden de Indiën echter niet uitdrukkelijk in dit bestand genoemd hebben, en de gezanten ontwierpen een artikel wegens den handel, waarin de Indiën begrepen doch niet genoemd waren. Maar ook daarmede wilden de Algemeene Staten zich niet vereenigen zonder eene merkwaardige verklaring der bemiddelende mogendheden, luidende als volgt: „Dat de „Spaansche gemagtigden dikwijls erkend hadden, dat „in het punt over den handel Indië begrepen was, „en dat de Staten hadden toegestaan, dat daarvan „geen uitdrukkelijk gewag gemaakt zou worden, op „'t verzoek der gezanten, die verklaard hadden dat „het van gelijke kracht zou zijn. Dat wijders de meening der Staten geweest was, dat al wat de Spanjaarden in de Indiën tegen hen mogten ondernemen, „zij tegen de Spanjaarden zouden mogen ondernemen, „dat zoo hunne bondgenooten in die gewesten werden „aangetast, het beschermen derzelve niet strijden zou „met het bestand.”¹⁾

Niet minder bleken in 1648, ten tijde van het slui-

---

1) Lants, II. I. pag. 145.

ten van den Munsterschen vrede, onze gezanten door-
 drongen te zijn van de waarheid, dat de Oost-Indische
 vaart de moeder was van den koophandel. Zij ble-
 ven er op aandringen, dat de Spanjaarden van die
 vaart zouden zijn uitgesloten, behalve van die op
 de nog door hen bezeten plaatsen. Wel merkten de
 afgezanten van Spanje hierop aan, dat het hard zoude
 zijn voor den Koning, hun' meester, hem te beletten
 progressen te maken op de Portugeezen, zijne vijan-
 den, of zich in Indië niet te mogen extenderen op
 andere plaatsen, die haar eigen meester zijn of den
 handel mogten toelaten; maar zij werden toch ein-
 delijk gedwongen gemeld tractaat op dien voet aan te
 nemen, waarin art. 5 bepaalde: „dat de handel op
 Oost en West zoude worden gehandhaafd, volgens de
 tegenwoordige Octroijen; de Spanjaarden zouden blij-
 ven in hunne vaart op Oost-Indië zooals zij dezelve
 hadden, zonder zich te mogen extenderen, terwijl de
 ingezetenen van Nederland zich zouden onthouden van
 den handel op de eilanden der Spanjaarden.”

Zoo had dan de Oost-Indische Maatschappij het top-
 punt van haren luister bereikt. De Portugeezen waren
 gefnuikt, Spanje had genoegzaam van alle vaart af-
 gezien, Engeland was nog niet te vreezen. Het doel
 van al haar streven had de Compagnie dus toen vol-
 komen bereikt. Zij bezat den alleenhandel en dit haar
 regt was algemeen erkend; zoodat, toen in 1653 een

zekere Brouwer, zijnde een onderdaan van Spanje, zich niet had ontzien om in China, en dus binnen de limieten der Compagnie, handel te drijven, door den Gouverneur Generaal en Raden te Batavia besloten werd, hem die vaart uitdrukkelijk te verbieden, en bij ongehoorzaamheid hem met schip en lading op te brengen, zonder dat het blijkt dat, of gemelde Brouwer, of de Koning van Spanje, zich ooit deswege bij de Staten-Generaal hebben beklaagd. Sedert dien tijd kan men bijna geene voorbeelden aantreffen, dat iemand onzer landgenooten, buiten die der Oost-Indische Compagnie, zich ooit verstout heeft zulk eene vaart of dergelijken handel te ondernemen, hetgeen tot bewijs strekt, hoezeer men in dien tijd overtuigd was van het regt der Staten-Generaal als verleeners van het Octrooi en van het regt der Compagnie, om uit kracht van het Octrooi alle vaart op Oost-Indië, niet alleen op de kantoren der Compagnie waar zij een privatieven handel dreef, maar ook op dezulke, waar zij gelijk in China slechts ten handel was toegelaten, te mogen wren en beletten; zelfs vreemden meenden dit regt te moeten eerbiedigen, zoodat een voornaam Engelsch Regtsgeleerde, door den graaf Cornwallis in Bengalen geraadpleegd over eene hem gedane opvordering, door het Hollandsche Gouvernement aldaar, van het schip *Antoinette*, geene zwaarigheid vond aan zijne lordschap te antwoorden: „Dat de nieuwigheid alleen dat een particulier Hol-

„landsch schip eene der havens der Vereenigde Staten
 „uitzeilt, en regtstreeks naar Oost-Indië stevent, ge-
 „noeg is om aanleiding te geven tot de verdenking,
 „dat deszelfs reis niet is geautoriseerd door de wetten
 „der Staten. Of kan men anders wel gelooven van
 „eene natie bestaande uit kooplieden, zoo najverig,
 „rijk en ondernemend als de Hollanders, dat dit ka-
 „naal van handel niet van overlang zoude zijn geopend
 „geworden door den een of ander particulier van dit
 „land? Ik ben dus van oordeel, dat door het onder-
 „nemen van deze reis, gehandeld is tegen de voorreg-
 „ten aan de Oost-Indische Compagnie verleend.”¹⁾

Het behoeft niet te worden gezegd, dat de bloei van ons vaderland in hooge mate den najver van andere natiën gaande maakte, en dat vooral de Engelschen niet dan met leede oogen konden aanzien, dat hun de heerschappij der zee door de onzen werd betwist. De in Engeland elkander opvolgende regeringen, hoe ook in andere opzigten van elkander verschillend, stemden hierin overeen, dat zij steeds maatregelen be- raanden om onzen handel, als de eerste en noodzake- lijke bron van onze welvaart, zooveel mogelijk nadeel toe te brengen, terwijl zij er tevens op uit waren En- gelands zeevaart en handel door alle mogelijke midde-

---

1) Missive van Bcwindhebbers der O. I. C. aan hunne Hoogmogenden van 12. Dec. 1791.

len op te beuren.¹⁾ Cromwells Acte van Navigatie moest er toe strekken, om onzen handel een groot gedeelte van zijnen werkkring te ontnemen,²⁾ daar hij bepaalde, dat geene voortbrengselen van Azië, Afrika of Amerika in Engeland zouden mogen gebragt worden anders dan met schepen, die Engelschen toebehoorden of voor het grootste gedeelte met Engelsch bootvolk bemand waren. Dat geene voortbrengselen van Europa in Engeland zouden mogen worden gevoerd dan met Engelsche schepen of met schepen van de landen, waar de goederen vielen, voortgebragt of gemaakt waren, mits men dezelve niet van vreemde plaatsen, maar alleen van die, waar zij vielen en gewoonlijk eerst gescheept werden, in Engeland bragt.³⁾ Wanneer wij nu nagaan dat destijds de handel der Zeeuwen en Hollanders op Engeland grootendeels in vreemde goederen bestond, en dat wij de vrachtvaarders van bijna geheel Europa waren, zoodat, ten tijde van Jakobus I, 600 onzer

---

1) Roscher, Koloniën, Kolonialpolitik und Auswanderung 1856, pag. 244.

2) De Minister Huskisson erkende, in eene in 1826 gehouden redevoering, openlijk dat het toenmalig doel der Navigatie-Acte ook bepaaldelijk was, om de magt van den Holl. handel boven die van andere nation door scherpere maatregelen te verzwakken, Nederlandsche Hermes 1827, N°. 5, pag. 62, en ook Hume verklaart dat het Parlement, ter verberging zijner vijandige oogmerken, voorwendende zich de belangen des handels aan te trekken, met opzet die maatregelen omhelsde, waardoor het wist de Staten van Holland te zullen krenken.

3) Wagenaar, ll. XII, pag. 212.

schepen de Engelsche havens aandeden, tegen 60 Engelsche schepen de onze, ¹⁾ dan kunnen wij ligtelijk nagaan welk een' gevoeligen slag een dergelijke maatregel aan onzen handel moest toebrengen. ²⁾ Ten gevolge van „het insupportabel humeur van die natie en „hare gedurige jaloesy over onze florissante commercie” ³⁾ ontbrandde dan ook de oorlog. Wel verdedigden onze zeelieden de eer der Hollandsche vlag met hun gewonen heldenmoed, en waren de Ruyter en Tromp tegen de Engelsche vlootvoogden opgewassen, maar, hoe nadeelig de gevolgen van dien krijg voor ons vaderland waren, wij kunnen het bij Wagenaar opgeteekend vinden, die er van getuigt: ⁴⁾ „dat alle zeeoorlogen te voren met Spanje gevoerd, met elkander, 's lands schatkist en den koophandel, de zenuw van den Staat, nooit zulke felle nepen hadden gegeven, zoodat zelfs te Amsterdam 1500 huizen ledig stonden.” Het bij den vrede door de Engelschen bedongen en door de onzen, als op zich zelf weinig beduidend, toegegeven strijken der vlag, bevestigde dan ook de aanmatigheden onzer vijanden, en zelfs de roemrijke togt naar Chattam, die het einde van den tweeden En-

---

1) Hume, History of Engeland, V. pag. 181.

2) G. de Clercq, de Hervorming der Engelsche Scheepvaartwetten, pag. 11.

3) Politieke Gronden van Hollaud en West-Friesland, pag. 488.

4) II. XII. pag. 343.

gelschen oorlog door den vrede van Breda verhaastte, deed ons geene voordeelige voorwaarden verkrijgen. Immers door de bepalingen van het 18de artikel, ¹⁾ dat men allerlei waren, onder betaling der lasten daarop gesteld, binnen elkanders gebied zou mogen vervoeren, met voorbehoud van de inzettingen en wetten van beiderlei gebied, bleef de Acte van Navigatie grootendeels van kracht, ²⁾ en het met Engeland later gesloten verdrag van Koophandel en Zeevaart mogt al voor beide natien wederkeerig gelijke voorwaarden inhouden, het komt ons voor, dat het, vooral met betrekking tot de Oost, niet anders dan nadeelig voor ons kan genoemd worden. De handel toch der Engelschen in de Oost was nog van kleinen omvang, reden waarom alle gelijkheid ten hunnen voor- en ten onzen nadeele moest strekken. En zelfs, toen onze Stadhouder Willem III den Engelschen troon had beklommen, en de onzen meenden dat nu de gunstige tijd gekomen was, om de voor ons zoo nadeelige bepalingen der Navigatie-Acte te doen herroepen, bleek het weldra, dat Willem III hiertoe weinig gene-

---

1) Wag. II. XIII. pag. 267.

2) Immers wat den handel in Europa betreft, werd verklaard, dat het den ingezetenen der Vereenigde Gewesten vrijstaan zoude met hunne schepen naar Engeland te brengen allerlei gewassen en handwerken van Hoog- en Neder-Duitschland, welke doorgaans gemakshalve te land of langs de rivieren door het gebied van de Vereenigde Gewesten gebragt werden om van daar verder over zee vervoerd te worden.

gen was, wel wetende hoezeer hij hierdoor het Engelsche volk tegen zich zoude innemen.¹⁾

Wijden wij nu, alvorens verder te gaan, eenige oogenblikken aan de „Maximes,” die de Oost-Indische Compagnie opvolgde, zoowel ten opzichte van hare betrekking tot de Indische volken, als tot het drijven van haren handel. Waren er in den beginne slechts scheepsbevelhobbers met één of meerdere schepen naar Oost-Indië gezonden alle met gelijke magt bekleed, spoedig zag men in, dat, wilde men op zulk eenen afstand blijvende voordeelen genieten, er in Indië iemand moest zijn, die, terwijl hij de hoogste magt in zich vereenigde, als 't ware de vertegenwoordiger zou zijn van het bestuur in het Moederland. Daardoor zouden personen en handelingen onder een algemeen plaatselijk toezigt gesteld en eenheid van beginselen en inzicht bevorderd worden, terwijl de betrekkingen met het Moederland op regelmatige wijze zouden worden onderhouden. Deze overwegingen gaven aanleiding tot de benoeming van een' Gouverneur-Generaal, en Pieter Both was de eerste, die in 1609 met deze waardigheid werd bekleed. Uit de instructiën aan hem en later aan zijne opvolgers gegeven, kunnen wij het best de inzichten leeren kennen, die de Maatschappij destijds over Oost-Indische zaken had.

---

1) Wagenaar, II. XVI. pag. 41.

Wij zien er uit hoeveel de Maatschappij in die eerste tijden van haar bestaan aan de welbeproofde trouw en ondervinding harer dienaren overliet, zich alleen bepalende tot raadgevingen; ¹⁾ en verklarende, dat omtrent de zaken, rakende de regering, commercie, trafijken en de betrekkingen met de Koningen van Indië, nog geene bepaalde bevelen konden gegeven worden. ²⁾ Zij ried dus aan, zooveel mogelijk te examineren, wie vrienden en wie vijanden der Portugeezen waren, ten einde naar bevind van zaken met hen te handelen en de magt der Portugeezen en Spanjaarden op alle wijzen te zoeken te fnuiken. ³⁾ Daar nu de gansche welvaart der Oost-Indische Compagnie daarin bestond dat „deze privaatievelijk en met exclusie van alle anderen genieten „mogt de vruchten van den handel haar alleen geoc-troijeerd” ⁴⁾ en reeds destijds de particuliere handel en de handel door naar het vaderland wederkeerende ambtenaren gedreven, der Compagnie nadeel toebrengt, vinden wij op verscheiden plaatsen den Gouverneur

---

1) Mr. G. W. Vreede, II. pag. 418.

2) Mr. P. Mijer, Verzameling van Regerings-Instructien voor Neêrlands-Indië, pag. 7 en 8. Soms evenwel komen in die Instructien bepalingen voor die ons veel te minutieus toeschijnen; z. b. v. de Instructie aan H. Branwer gegeven, alwaar hem aanbevolen wordt het havenen van noten en foelie te bezorgen, en de laatste niet te nat en niet te droog te verzenden.

3) Mr. P. Mijer, II. pag. 16.

4) Mr. P. Mijer, II. pag. 74.

Generaal herinnerd, hiertegen zooveel mogelijk te waken, en het opkopen der waren te verbieden op straffe van verbeurte der goederen en terughouding der verdiende maandgelden. De vreemde natiën, die onzen handel trachtten te invaderen, moest men eerst verzoeken onze havens te verlaten, en mogt zulks niet baten dan ze met geweld vordrijven,¹⁾ evenwel zooveel mogelijk ze behandelen met zoodanige beleefdheid en vriendelijkheid, dat geen kwaad vermoeden kon geboren worden, altijd denkende dat de minste gemeenschap met vreemde Natiën der Compagnie de meeste gerustheid bijbragt.²⁾ Voornamentlijk moest men trachten den alleenhandel in de Molukken te bewaren; men moest in alle discretie en voorzigtigheid met de Aziatische potentaten omgaan, vriendschap en alliantie met hen houden.³⁾ Tot voortzetting van 's Compagnies handel op neutrale plaatsen mogten echter geene wapenen worden gebruikt: „alzo die handel over geheel Indie gefundcerd moet worden op „het gemeene regt van alle volken, bestaande in „vrijheid van commercie, dewelke haar op neutrale „plaatsen, bij vrije natien alwaar wij de wetten vinden „en niet brengen, moet vergund worden; den voornoemden handel mogen wij ons op eigen concepten

---

1) Mr. P. Mijer, II. 34.

2) Mr. P. Mijer, II. pag. 115.

3) Mr. P. Mijer, II. pag. 37.

„niet toeëigenen noch zoodanige natien met magt
„daartoe constringeren, gelijk de Compagnie ook niet
„verstaan zoude kunnen, dat op plaatsen onder haar
„gebied sorterende andere natien op de manier van
„handelen haar de wet zouden willen stellen.”¹⁾

Wat den binnenlandschen handel in Indië betref,
de Compagnie gaf dien eenige vrijheid door hem toe
te laten aan degenen die hun verbonden tijd wel
en getrouwelijk hadden uitgediend;²⁾ echter werden
hunne woonplaats en de artikelen, in welke zij mog-
ten handelen, vastgesteld, zonder dat zij dien handel
evenwel met vreemde volken zouden mogen drijven,
en alleen met hunne eigene gelden, terwijl zij bij eede
moesten verklaren dat zij noch uit Indie noch uit
Nederland van anderen daartoe penningen ontvangen
hadden.³⁾

De instructien achtereenvolgens in de eerste helft
der zestiende eeuw gegeven, bevatten alle min of meer
voorschriften omtrent deze beginselen. In die van 1632
zien wij echter ten duideljkste de generale strekking

1) Mr. P. Mijer, II. pag. 89.

2) Art. 56 der Ord. van 1617. Zie vooral Cornets de Groot van
Kraaijenburg: Geschiedkundig overzicht omtrent Europeesche Kolonisatie.
In het werk: het eiland Boeroe enz. door T. J. Willer, pag. 255 en vlg.

3) Mr. P. Mijer, II. pag. 40. Natuurlijk werden er in deze „conditien en
limitatien” vooral wat den particulieren handel betreft vele wijzigingen ge-
bragt naarmate de Kamer der XVII en de Gouverneurs-Generaal op den
eenen tijd meer, op den anderen minder, het stelsel van algeheele uit-
sluiting waren toegedaan.

er van uitgedrukt, waar de belijdenis voorkomt van het hoofdbeginsel, hetwelk de Compagnie gedurende haar gansche bestaan nimmer verzaakte, en dat de Nationaliteit in deze gewesten uitnemend bevorderde. In deze Instructie komt namelijk den last voor: „om „alle de zaken, zoowel de justitie, policie als den „handel aangaande, wel te dirigeren en te doen dirigeren, conform de fundamente en Maximen van de „Regering dezer Geunieerde Provinciën.”¹⁾

Omstreeks 1650, ten tijde van haren grootsten bloei, legde de Compagnie in eene instructie²⁾ dit haar handelstelsel bloot met eene uitvoerigheid, vroeger nog niet mogelijk, omdat zij toen de hoogte nog niet had bereikt, waarop zij nu stond. Zij had het koninkrijk Jacatra met de wapenen overwonnen, en te Batavia niet alleen het middelpunt van haren handel maar bovendien een' zetel van magt gesticht, die een vorstelijk aanzien had en ontzag inboezemde aan koningen en volken. Zij bezat in Indië eenen invloed, die haar toeliet haar handelstelsel in zijn ganschen omvang toe te passen. Dit bleef de Compagnie volgen, niet alleen zoolang zij bloot koopman was, maar ook nadat zij, hetzij door kracht van wapenen, hetzij door plegtigen afstand der vorsten, in het bezit was geraakt van eene groote uitgebreidheid lands. Ook toen was

1) Mr. P. Mijer, II. pag. 69.

2) Mr. P. Mijer, II. pag. 73.

handel haar eenige bezigheid, handelswinsten haar eenig doel.

De handel der Compagnie was spoedig in twee hoofdbestanddeelen vervallen, den kusthandel in Azië, den zoogenaamden binnenlandschen handel, en den handel tusschen Europa en Azië. Beiden moesten volgens geheel verschillende beginselen bestuurd worden. ¹⁾ Wat den eersten betreft, moeilijk ging het, om het monopoliestelsel in dat opzigt te handhaven, want niet alleen hadden wij met de Chineezen mede te dingen, maar ook de Japanneezen moesten wij ontzien, daar wij veel meer voordeel trokken uit den handel met Japan, dan de Japanneezen uit dien met Java, en dezen dus bij elke gelegenheid konden dreigen den handel op hun rijk voor andere natiën geheel af te sluiten. ²⁾ Den alleenhandel tusschen Europa en Azië echter konden wij geruimen tijd, dien der specerijen tot het einde toe bewaren, en daaraan had dan ook Batavia zijn aanzien te danken. De Compagnie Batavia tot haar hoofdkantoor makende, moesten alle waren daar ingeladen en ontscheept worden; deze werden daardoor wel met groote kosten bezwaard, maar de Compagnie kon daardoor meester blijven van den handel, ³⁾ die wat zijne

---

1) Laspeyres, II. pag. 90.

2) Laspeyres, II. pag. 91.

3) D. van Hogendorp, Verhandeling over den Oost-Indischen handel pag. 186.

uitgebreidheid betref, voorzeker gering mogt heeten. Van de 10,000 koopvaardijfchepen, die Holland toen ter tijd in zee had, ¹⁾ bragt naauwelijks een twaalf-tal jaarlijks de fchatten van het Oosten naar de Nederlandsche havens, ²⁾ en het waren alleen de ontzettende winften, die men, dank zij den alleenhandel, op die geringe hoeveelheid koopwaren maken kon, welke de maatschappij in staat stelden, zulke aanzienlijke dividenden uit te keeren, dat zij de waarde der actiën zesmaal en soms hooger deden stijgen. Dat die bloei op omftandigheden van bijzonderen aard rustte, werd dan ook reeds in 1608, bij de vredesaanbiedingen der Spanjaarden, door eene sterke partij beweerd, die zich tegen den vrede bleef verzetten. Dan toch zou men den Spanjaarden geen afbreuk meer mogen doen, en zulks zoude een gevoelige slag voor onzen handel zijn; en dat zij, ³⁾ die aldus redeneerden, niet zoo geheel ongelijk hadden, bleek tijdens het 12jarig bestand; onze Indische handel toch bleef in dien tijd op de vorige hoogte en die op Spanje

1) Van Kampen, II. I. pag. 457.

2) Uit de in het Staathuishoudkundig jaarboekje van 1855, pag. 328 en vlg. opgenomen lijst zien wij, dat terwijl het getal fchepen langen tijd op dezelfde hoogte bleef, eerst later in de 18de eeuw het aantal, dat jaarlijks uit de Oost terugkwam, tot een dertigtal klom.

3) Zoo had Jan Pietersz. Coen tot stelsel, dat: „de handel zonder d'oorlog en d'oorlog zonder handel niet gemaintineerd kunnen worden.” Zie Mr. G. W. Vreede, II. pag. 418.

geraakte wegens de 30 percent differentiële regten niet weder tot den vorigen bloei. 1)

Men wane ook niet, dat er zich niet van tijd tot tijd stemmen verhieven tegen het drijven van den Oost-Indischen handel door middel eener Compagnie. De bekende schrijver der: *Aanwijzing der Politieke Gronden van Holland en West-Friesland*, die in de meeste zijner werken als een vijand der Compagnie optreedt, hield niet op te betoogen, dat de Compagniën, mogten zij al in den eersten tijd nuttig zijn geweest toen zij tegen den vijand werden opgerigt, nu den verderen bloei van het land benadeelden, voor hetwelk het voordeeliger was, dat er veel handel gedreven werd met weinig winst, dan wel weinig handel met hooge winst, zooals de Compagnie verlangde. En telkens wanneer het der Compagnie verleende Octrooi moest worden hernieuwd, ging dit met vele moeilijkheden gepaard. Het komt ons evenwel voor, dat die moeilijkheden vooral haren oorsprong hadden in de begeerte van hen, die verlangden aandeel te verkrijgen aan of ten minste voordeel te trekken van de groote winsten der aandeelhouders. Men verlangde niet zoo zeer de Compagnie op te heffen, als wel haar te ontbinden, om er dan eene nieuwe op te rigten, waaraan men zelf deel zoude nemen. 2) Zag men, dat

1) Laspeyres, II. pag. 66.

2) Laspeyres, II. pag. 95.

zulks niet tot stand zou zijn te brengen, dan getroostte men zich der Compagnie de verlenging van haar Octrooi te verleenen; maar niet dan tegen offeringen nu eens van groote sommen gelds, dan wederom tegen het verleenen van hulp tegen 's lands vijanden. 1)

Onzes inziens had men beter gedaan, om in plaats van dergelijke dadelijke voordeelen van de Compagnie te willen trekken, haar octrooi te veranderen en het trapsgewijze te beperken, 't zij dan tot de plaatsen, waar zij wezentlijk kon gezegd worden handel te drijven, 't zij dan tot bepaalde het meest voor een monopolie geschikte handelsartikelen. De achtereenvolgende hernieuwingen van het Octrooi, ook toen de omstandigheden niet meer aanwezig waren, die het verleenen er van noodzakelijk hadden gemaakt, kunnen wij grootendeels toeschrijven aan de geringe kennis, die men in ons land van de Oost-Indische toestanden had, eene onkunde, die de Compagnie geenszins trachtte te doen ophouden, daar zij die toestanden alsdan kon voorstellen zooals met hare belangen het best overeenkwam. Hare leden, meer hun eigen belang dan dat van den Staat voor oogen houdende, ontveinsden de nadee-

---

1) Lauts, II. II. pag. 3 en 109. Zoo werden door de ten ondergang neigende West-Indische Compagnie ook zeer vele doch vruchteloze pogingen aangewend om eene vereeniging tusschen haar en de Oost-Indische tot stand te brengen.

len, vergrootten de voordeelen en beweerden: „dat wel „en met regt mag worden gezegd dat het geen Compagnie van Particulieren, maar eigenlijk van Staat is, „de Staat het principaal voordeel daarvan trekkende.”¹⁾

Maar al verschaftte de Compagnie ook al aan het Vaderland zoo groote voordeelen, hare wezentlijke gebreken mogt men toch geenszins voorbijzien. Geheel door kooplieden bestuurd, trachtte zij slechts groote winsten te maken en het welzijn en de belangen der Indische volken, waarover zij heerschappij voerde, verloor zij geheel uit het oog. De vroeger zoo bloeiende binnenlandsche handel ging door de beperkende handelingen der Compagnie geheel te niet.²⁾ Wel liet zij den inlandschen vorsten hun gezag behouden, doch die vorsten zorgden dikwijls zelven maar al te weinig voor de belangen hunner onderdanen, zoodat zij menigmaal den onzen voor het verdrijven der Portugeezen of het ondersteunen tegen hunne vijanden voorregten toekenden, geheel met die belangen in strijd.³⁾ De Compagnie kon hun door

1) E. Luzac, II. II. bijl. D. pag. 60.

2) G. K. van Hogendorp, Bijdragen tot de huishouding van Staat, VII p. 340.

3) Zoo zien wij nog zelfs onder den G. G. van der Capellen den Sultan van Ternate, bij het sluiten van een verdrag, zwaarigheid maken juist in die artikelen, die door vrijstelling van den landbouw de welvaart zijner onderdanen konden bevorderen: „die alsdan al te weelderig worden en zich ligt tegen den Sultan en zelfs tegen de regering zouden verzetten! van Kampen II. III. pag. 615.

haren alleenhandel hare waren tot elken prijs opdringen, terwijl zij hen dwong haar daarentegen de hunne tegen den laagsten prijs te verkoopen. En het verbranden der specerijen en de verwoestingen op de Moluksche eilanden aangerigt, getuigen zij niet van den niets ontzienden koopmansgeest, die niets dan voordeel, onmiddellijk voordeel op het oog had? ¹⁾ Hoezeer intusschen zulke maatregelen de welvaart der Indische volkeren moesten in den weg staan, zullen wij wel niet behoeven aan te toonen, en men kan er uit afleiden, hoe weinig de Compagnie deed, om beschaving en verlichting te bevorderen. ²⁾

Bestuurde zij dan hare Indische bezittingen geenszins naar gezonde staatkundige beginselen, ook haar eigenlijk gezegd handelstelsel was niet vrij van groote gebreken. Zij vergenoegde zich de waren der tropische gewesten over te voeren en die voor den hoogst mogelijken prijs te verkoopen, zonder te trachten bij de Indische volken het verlangen naar voortbrengselen der Europeesche industrie aan te wakkeren of te doen geboren worden. Zij had om haar eigen voordeels wil het later door de Engelschen in Bengalen aangenomene stelsel moeten volgen, en terwijl zij de Inlanders meer

---

1) Valentijn, *Nederlandsch Oost-Indie* I. 277.

2) Zij bewees maar al te zeer de waarheid der woorden van Adam Smith: *The government of an exclusive company is perhaps the worst government of all.* Zie ook Roscher II. pag. 416.

met het Moederland in gemeenschap gebragt had, zouden ook behoeften van deze aan de producten van het Moederland zijn toegenomen.¹⁾ Daardoor zoude dit het voordeel genoten hebben van de benoodigde producten niet alleen tegen gemunt geld te kunnen inruilen en het ondervonden hebben dat: „de ruiling, van de wederzijdsche voortbrengselen van het Moederland en de Koloniën, de grondslag is van handel en vaart over en weder.”²⁾ Wel vestigde de Kamer der XVII^{en} er steeds de aandacht der Gouverneurs-Generaal op, nieuwe handelswegen te openen, ten einde de retourladingen aanzienlijker te doen zijn, vooral toen men na den vrede van Munster geene vijandelijke schepen meer buit mogt maken en dus de voordeelen uitsluitend door handelwinsten moesten worden verkregen, maar goedkeuring verdient het onzes inziens geenszins, dat men dikwijls factorijen aanlegde, niet zoozeer met het uitzigt op voordeeligen handel,

---

1) The increase of the demand of the products of national industry is a good, not because it enables us to part more readily with those products, but because it increases our means of acquiring articles of comfort in exchange. Our best customers are not those who take most of our profit, but those who give us the greatest amount of value in exchange. Under a free system the benefit of colonies, that is the enjoyment of the articles which they produce would result to that country which would supply the colonies on the cheapest terms. *Mariwale Colonies and Colonisation* pag. 189.

2) Advies over de verhandeling over de oorzaken van het verval des Nederlandschen handels door G. K. v. Hogendorp pag. 10.

als wel om de mededingende natiën voor te komen en hun de markt te bederven. ¹⁾

Zonder dus de nadeelige zijde er van voorbij te zien, gelooven wij evenwel als slotsom te mogen beweeran, dat de oprigting der Compagnie niet alloen eene door een goede staatkunde aangewezen, maar door de noodzakelijkheid aangewezen handeling was. De kooplieden zelve toch hadden, door in vereeniging hulp te zoeken, der regering den te volgen weg aangewezen. Ware de vereeniging niet tot stand gekomen, de reeds zoo winstgevende Oost-Indische handel zoude zonder twijfel zijn verloopn. Daarenboven, wij mogten aanvankelijk den Spanjaarden en Portugeezen afbreuk hebben gedaan, het scheen onmogelijk dat eenvoudige op zich zelf staande kooplieden het op den duur tegen die magtige volken zouden uithouden. Eene andere reden, waarom het beter scheen in dien tijd handel te drijven door middel eener Compagnie, was in de gewoonte der Aziatische volkeren gelegen. Men sloot tractaten met de vorsten, die zich dan verbonden de eene of andere waar te leveren; de buitenlandsche koophandel was een regaal der vorsten, en zulke contracten konden beter van vorst tot vorst dan tusschen vorsten en afzonderlijke kooplieden gesloten worden. ²⁾ Wel hadden

---

1) Lauts, II. I. pag. 264.

2) Hogendorp, II. pag. 26.

de Staten-Generaal beter gedaan al terstond der Compagnie alle politieke beteekenis te ontzeggen en zelve de bescherming van den Oost-Indischen handel op zich te nemen. Dan hadden zij steeds in volgende jaren hare belangen met die der ingezetenen van den Nederlandschen Staat kunnen vereenigen; dan had ook de Compagnie niet zooals nu een Imperium in Imperio gevormd, wier bewindhebbers zich dikwijls niet ontzagen, vooral ten tijde van haren grooten bloei, een hoogen toon aan te slaan, zoo zelfs, dat zij in 1644 het oppergezag der Staten-Generaal slechts noode erkenden, toen zij hun te gemoet voerden: dat zij de overwonnen plaatsen en sterkten in Oost-Indië niet wilden aangemerkt hebben als wingewesten van den Staat, maar als eigendom van bijzondere kooplieden, welke die plaatsen konden verkoopen aan wien 't hun goeddacht, al was 't ook aan den Koning van Spanje of aan andere vijanden van den staat.¹⁾ Dan, het komt ons voor, dat de nadeelen en gebreken der O. I. C. niet zoozeer aan hare eerste stichting te wijten zijn, dan wel aan de wijze, waarop men bij de latere ontwikkeling der Compagnie zich aan het bestaande bleef vastklemmen. Het behoud van het monopolie, zegt terecht de heer de Jong,²⁾ toen het mo-

---

1) Geschiedenis der Nederlandsche Oost-Indische Compagnie II. pag. 410.

2) II. pag. 140.

nopolie niet meer was een middel tot versterking en opwekking, maar een slaapdrank geworden was, die uitdoofde en de krachten verslaptte, is ongetwijfeld de hoofdoorzaak geweest van den kanker, welke zich al spoedig in het ligchaam der Compagnie ontwikkelde.

§ 2. *Verdere lotgevallen en ondergang der Compagnie.
Verlies onzer Bezittingen.*

Het tijdvak van het bestaan der Compagnie splitst zich als van zelve in twee deelen. Het eerste omvat de 17de eeuw, gedurende welke zij het toppunt harer grootheid en magt bereikte, zoodat een harer bewindhebbers verklaren kon: „dat, daar het nu eenmaal zoo met de aardsche zaken geschapen stond, dat zij ten val neigden, na het toppunt te hebben bereikt, dat daarom de toestand der Compagnie niet dan ten haren nadeele kon keeren.” 1)

Gedurende dit tijdvak, door ons in de vorige paragraaf afgehandeld, was zij uitsluitend handelaar geweest en hielden alle hare handelingen de belangen van den koophandel in het oog. 2) Zulke voordeelen had zij hiermede behaald, dat, niettegenstaande

---

1) Valentijn, II, V, pag. 283.

2) E. Luzac, II, I, pag. 304.

hare aanzienlijke uitdeelingen, ¹⁾ hare boeken in 1693 een batig slot van *f* 48,319,506 aantoonde. ²⁾ Sints het einde evenwel der 17de eeuw zien wij haar langzamerhand een ander stelsel volgen, dat, al waren ook voor het overige de omstandigheden dezelfde gebleven, haar een' wissen ondergang te gemoet voeren moest. Zij begon alsnu naar landbezit te streven, en trachtte de attributen van koopman en landheer te vereenigen, waarvan Hogendorp getuigt: dat een koopman evenmin Souverein, als een groot Koning negotiant behoorde te zijn. ³⁾ Ware de Compagnie toch uitsluitend han-

1) E. Lusac, II, I, pag. 306 en II, pag. 117.

2) H. W. Muntinghe, Memorie over, enz. Indisch tijdschrift 1850, II, pag. 319, 320.

3) Verhandeling over, enz. pag. 110. Ter verdediging der O. I. C. zij hier evenwel aangemerkt, dat het een algemeen en overal waargenomen verschijnsel is, dat, waar ook de Europeanen zich in de Oostersche landen nederzetten, zij steeds, als door eene onwederstaanbare kracht gedrongen, het land trachten in bezit te nemen. Als aanspraaklooze handelaars ontvangen, trekt de kloekmoedigheid, waarmee de eerste kolonisten het hun ter oprigting eener eenvoudige handelsfactorij toegestane stukje lands verdedigen en hunne spoedig toeneemende welvaart weldra de aandacht der inlanders. Er ontstaan twisten en met de den Oosterschen volken eigenaardige trouweloosheid trachten deze laatste weldra de vreemdelingen te verdrijven. Voor dezen wordt het dus eene voorwaarde voor hun eigen behoud, steeds naar meerder gezag te streven, ten einde des te beter wederstand te kunnen bieden. Zoodanig was ook de opkomst der Engelschen in Bengalen; en alhoewel de regering van het Moederland zich tegen elken maatregel tot uitbreiding van grondgebied bleef verklaren, en den geest van verovering harer agenten zooveel doenlijk zocht te keer te gaan, haatte zulks weinig, daar natuurlijk de dienaren der Compagnie in de toene-

delaar gebleven, het lijdt bij ons geen twijfel of hare bestuurders zouden zelven langzamerhand de gebreken van hun handelstelsel hebben ingezien. Had de Compagnie vroeger bij de met de Indische Vorsten gesloten verdragen dezen hun gebied en gezag gelaten, zij begon thans afstand van een gedeelte van dat grondgebied te vorderen, 't zij dan als schadeloosstelling voor de oorlogskosten, 't zij als belooning voor de in den oorlog tegen de gemeenschappelijke vijanden gegeven hulp. Zoo zien wij haar dan reeds in 1705 in alle havens der Noord- en Oostkust en in een aanzienlijk gedeelte der binnenlanden van Java gevestigd, terwijl zij in den loop der 18de eeuw haar gezag over het geheele eiland uitbreidde.¹⁾ De Compagnie kon hare zorgen nu niet meer onverdeeld den handel toewijden, en, hoe winstgevend die ook zijn mogt, hij kon onmogelijk al de lasten dragen, die zij als landheer tot vestiging en bestendiging van haar gezag had moeten op zich nemen.

En om in hare kwaliteit van landheer den Indischen volken belastingen op te leggen, hieraan viel moeilijk te denken, daar de *handel* zelf, dien zij met die

---

mende magt van het Gouvernement, hetwelk zij dienden, de bevordering van hun eigen aanzien en rijkdom aanschouwden. Malcolm, Staatsgeschiedenis van Britsch-Indië, 1784—1823, pag. 3, en Vissering, Handboek, pag. 162.

1) Steijn Párvé, Het Koloniaal Monopoliestelsel, getoetst aan geschiedenis en staathuishoudkunde, pag. 16.

volken dreef, met de allerswaarste belasting gelijk stond, daar hij de bronnen van hunne welvaart in zijn hartader aantastte.¹⁾ Zij had zulks kunnen doen en indirect als landheer grootere voordeelen kunnen genieten dan zij als koopman trok, hadde zij haar handelstelsel gewijzigd en den inlander de gelegenheid niet afgenomen met de vruchten van zijn' arbeid zijn meeste voordeel te doen. En dat, wilde men de tot nu toe behaalde voordeelen ook in het vervolg blijven genieten, men met den tijd zoude moeten medegaan, dit werd al spoedig door de Hooge Regering te Batavia zelve ingezien. Immers, ook andere dan de Nederlandsche vlaggen begonnen zich meer en meer in het Oosten te vertoonen, en van dag tot dag werd het moeilijker den alleenhandel te handhaven. Daar nu de groote voordeelen der Compagnie daaraan waren toe te schrijven en die handel in het vervolg niet zoo voordeelig kon blijven, had reeds sinds 1675 de regering te Batavia voorgesteld, om de vaart en den handel in

---

1) In de wijze, waarop de Compagnie met de inlandsche volken handel dreef, was ook langzamerhand verandering gekomen. Terwijl de Compagnie vroeger alleen in hare betrekking van koopman, de haar te leveren producten voor den laagsten prijs trachtte te verkrijgen, gaf zij nu, daar waar zij als Souverein heerschte, landen aan de inlandsche vorsten uit, die hiervoor eene bepaalde hoeveelheid producten leverden. Deze vorsten deelden die landen onder de dorpschouffden, en deze hun deel wederom onder de dorpingen uit, steeds tegen eene evenredige hoeveelheid producten. Dit was het zogenaamde stelsel der Contingenten. Mr. P. Mijer, Diss. euz. pag. 90.

Indië op Batavia open te stellen, ¹⁾ bewerende „dat, „had de Compagnie tot dien tijd toe als een Vorst „onder de inlanders in tegenoverstelling van andere „natiën uitgeblonken, het moeilijk zoude zijn dien „stand bij het houden van inlandschen handel te blij- „ven bewaren.” Alhoewel de meeste Europeesche vol- ken omstreeks 1660 den binnenlandschen handel in de koloniën aan hunne onderhoorigen hadden toege- staan, ²⁾ en de regering te Batavia niet ophield er op aan te dringen, ook voor onze bezittingen een' dergelijken maatregel te nemen, bleef de Compagnie zich daartegen verzetten, en hare redenen worden ont- wikkeld in een' brief der vergadering der XVII^{en} aan de Hooge Regeering in Indië, d.d. 23 Julij 1706, waar aldus geschreven staat: ³⁾ „Dat men hier te lande „wel perceptie had van de voordeelen, die Batavia uit „het openstellen van den handel stond te trekken, „maar men begreep in 't geheel niet, dat de vermeer- „dering van de vaart en handel van de Engelschen „en van de Franschen op de vermeerdering van den „handel te Batavia eenigen invloed had, of tot ver- „mindering der winsten aan onzen binnenlandschen „handel kon opereren. Om welke redenen men dan

---

1) Stukken rakende den tegenwoordigen toestand der Bataafsche be- zittingen, uitgegeven door Dirk van Hogendorp, pag. 68.

2) Dirk van Hogendorp, II. pag. 104 en Steijn Parvé, II. pag. 20.

3) Dirk van Hogendorp, II. pag. 105.

„ook tot het openstellen van den handel niet heeft
 „kunnen resolveren, de vermindering der winsten, die
 „men sedert 1675 al bespeurd had, toeschrijvende aan
 „de omstandigheden van den koophandel, die den
 „eenen tijd eens nadeelig zijnde, op een anderen tijd
 „wel wederom ten voordeele zoude keeren.”

Wel verre evenwel dat de omstandigheden eene gunstiger wending zouden nemen, kwam spoedig in Europa zelf een groot gevaar de Oost-Indische Compagnie bedreigen. Keizer Karel VI den handel in de Oostenrijksche Nederlanden willende bevoordeelen, gaf omstreeks 1721 aan Belgische kooplieden een Octrooi uit, om te varen voorbij de Kaap de Goede Hoop en door de straat van Magellaan. Deze kooplieden hadden eene vereeniging gevormd onder den naam van: *Compagnie van Ostende*, en ofschoon zoowel de Engelsche als Nederlandsche Compagnien haar zooveel mogelijk afbreuk zochten te doen, maakten zij goede winsten. De Algemeene Staten, door de Oost-Indische Compagnie aangespoord, namen de zaak zeer ter harte en in het XVIII deel van Wagenaar's Vaderlandsche geschiedenis kunnen wij zien, hoe zij met behendigheid van den ingewikkelden toestand, waarin Europa destijds verkeerde, wisten gebruik te maken en met klem op de geheele opheffing der Compagnie bleven aandringen, beweerende: dat bij het 5^e en 6^e art. van den Munsterschen Vrede bepaald was, dat de vaart en de handel op Oost-Indië

vember om het ontwerp als leidraad der te maken Staatsregeling aan te nemen, werd men genoodzaakt in de zitting van den 1sten December daarop terug te komen met vaststelling van een nieuwen grondslag, dien der één- en ondeelbaarheid, ten gevolge waarvan men gedrongen werd het concept van het ontwerp weder om te werken; tot welk einde zulks in handen werd gesteld eener nieuwe commissie, bestaande uit zeven leden, die weinige weken daarna, bij monde van Hahn, haar verslag uitbragt. Deze commissie had betrekkelijk den president twee nieuwe artikelen bijgevoegd, aldus luidende: „De afgaande „President en Secretarissen zijn tot dezelfde posten „niet wederom verkiesbaar als na verloop van twee „maanden, zoodanig nochtans dat, bijaldien het Wet- „gevend Ligchaam volgens Art. 36 op reces mogt „scheiden, de alsdan fungerende President en Secre- „tarissen nog veertien dagen van de volgende zitting „derzelve posten zullen waarnemen;” en „Ten dien „einde zullen de beide Presidenten en Secretarissen, „ingevalle van reces, de gewone Residentie niet ver- „mogen te verlaten, maar zonder eenige de minste „autoriteit uit te oefenen, de adressen, welke in „den tusschentijd inkomen, dat het Wetgevend Lig- „chaam niet bijeen is, ontvangen, en gezamenlijk bij „meerderheid van stemmen, of zoo de stemmen staken, „bij het lot overleggen en beslissen, wanneer er eene „buitengewone beschrijving van hetzelfde noodig is.”¹⁾

---

1) Dagverhaal, IV. pag. 315 en 787.

De discussiën over dit nieuwe plan van Constitutie gevoerd, die de Nationale Vergadering bezig gehouden hebben van den 11^{den} Januarij tot den 30sten Mei 1797, zijn zeer belangrijk geweest en vele beginselen zijn daarbij erkend en vastgesteld, op welke de volgende Staatsregelingen zijn gegrondvest.¹⁾ Bij de beraadslagingen over de wetgevende magt hebben zich onderscheidene vragen voorgedaan, waarover uitstekende redevoeringen gehouden zijn, en die aan de leden de gelegenheid gaven om hunne scherpzinnigheid in wel uitgewerkte verzoeken aan den dag te leggen;²⁾ onder anderen over de vragen, of het Wetgevend Ligchaam in zijn geheel zou blijven dan wel in twee Kamers gesplitst worden;³⁾ of het op vaste tijden zou zamenkomen of permanent moest zijn, dan wel zou kunnen vergaderen zoo lang en zoo dikwijls als het dit noodig oordeelde;⁴⁾ of geestelijken en professoren in hetzelfde zouden toegelaten worden,⁵⁾ en zoo meer.

---

1) Men kan de beraadslagingen vinden, behalve in het Dagverhaal, Deel IV. pag. 413. — Deel VI. pag. 171, beknopt in het Gedenkschrift van Mr. C. L. Vitringa, 3de stuk, 2de Gedeelte (Staatkundige Geschiedenis der Bataafsche Republiek), zamengevat.

2) De Staatsomwenteling van 1795, pag. 70.

3) Mr. C. L. Vitringa, t. a. p. pag. 217 en volg. en Dagv. IV. pag. 711 volg. Vitringa, Strick van Linschoten, de Rhoer traden op om het voorstel van de commissie tot splitsing te verdedigen, terwijl van Manen en Vreede er zich tegen verklaarden.

4) Mr. C. L. Vitringa, t. a. p. pag. 229 volg. en Dagv. IV. pag. 727 volg.

5) Dagv. IV. pag. 737—739. De Hoogleraren de Rhoer en Nieuhoff, leden der Nationale Vergadering, drongen sterk op hunne uitsluiting aan.

afdeed of de Compagnie of wel vrije handelaars met de vreemde natiën op de Indische markten mededongen. ¹⁾ Integendeel konden zij de producten voor veel hooger prijs weghalen, wier winsten niet verminderd werden door de kosten van het bestuur der bezittingen. ²⁾ Uit den aard der zaak volgt toch, dat diegenen met het meeste voordeel den Indischen handel kunnen drijven, welke boven de overige volken in zeevaartkunde uitmunten, en met mindere winst tevreden, aan de Indianen voor hunne producten het meeste geld kunnen geven en deze in Europa voor den geringsten prijs verkoopen. ³⁾

Treurig dan ook is het tafereel van het verval der Oost-Indische Compagnie, dat in het begin der 18de eeuw een' aanvang nam en aan het einde hare geheele vernietiging ten gevolge had. Wel duurde het nog een' geruimen tijd, alvorens het verval der Compagnie van algemeene bekendheid werd, want dit verval ging vooral in den beginne met uiterlijken glans, toeneming van grondgebied en steeds grootere omzetting van kapitalen gepaard, maar juist hierin lag de kiem van het verderf, omdat men daardoor eerst op afdoende middelen van herstel be-

---

1) D. v. Hogendorp, II. pag. 86. Zie ook Roscher, II. p. 407.

2) W. H. Muntinghe, Memorie over enz., tijdschrift voor N. I. 1851, I. pag. 4.

3) Crawford, Indische Archipel, II. pag. 168.

gon aan te dringen, toen het verval te ver doorgedrongen en onherstelbaar was. Wel zien wij tegen het midden der 18de eeuw in Indië zelf mannen optreden, die, zoo iemand, voorzeker in staat waren de Compagnie wederom op te heffen en haar de vroegere groothoed terug te geven. De Gouverneurs-Generaal von Imhoff en Mossel wendden hunne beste pogingen aan, om de tijden van weleer te doen wederkeren, doch hunne beginselen vonden weinig bijval bij de Kamer der XVII^{en}. Wel verre toch van in het gestreng naleven der beginselen van vroegeren tijd redding te zoeken, zochten zij die integendeel in het aanbrengen van doelmatige verbeteringen en in het verleenen van meerdere vrijheid aan den particulieren handel. De Heer van Imhoff, diep doordrongen van de waarheid, dat het volhouden van haar uitsluitings-systeem de Compagnie ten gronde zoude voeren, gaf eene memorie in het licht, waarin hij aantoonde, hoe de al te groote uitgebreidheid onzer bezittingen derzelver beheer te moeilijk en te omslagtig maakte, daar de Compagnie genoeg te doen zou hebben met den handel der specerijen, en met China en Japan. „Zij heeft den naam van den handel op de West, doch anderen het voordeel.” De verachtering onzer vaart schrijft hij toe aan de niet openzetting van vaart en handel aan partikulieren, waarin andere natiën ons zijn voorgegaan, maar wij niet hebben willen volgen. Hij

zouden gehandhaafd worden, volgens de Octrooijen daarop gegeven of nog te geven, zullende de Spanjaarden blijven bij hunne vaart in Oost-Indië, zonder zich te mogen uitbreiden; dat de onderdanen van Spanje, geene Kastilianen zijnde, in dien tijd uitgesloten waren van de vaart op Oost-Indië; dat de Oostenrijksche keizer de Nederlanden bezat op gelijke wijze en met gelijk regt, als dezelve laatstelijk door Karel II van Spanje waren bezeten, en dat zelfs bij 't verdrag van 1715 bepaald was, dat de handel der wederzijdsche onderdanen blijven zou op denzelfden voet als bij 't verdrag van Munster was vastgesteld.

Wel voerden de Oostenrijkers hiertegen vele redenen aan, maar het mogt niet baten, en de keizer eindigde met eerst in de schorsing en later in de geheele opheffing der Compagnie te bewilligen, terwijl wij daarentegen de door hem bij de Pragmaticke Sanctie vastgestelde orde van opvolging moesten waarborgen. 1)

Wel was dus op deze wijze ook dit dreigende gevaar gekeerd, maar de gevolgen, die men wilde voorkomen, sproten uit andere oorzaken voort, en op den duur was het bij veranderde tijdsomstandigheden toch onmogelijk den vreemden particulieren handel genoegzaam

---

1) Mr. E. W. F. Wittewaal van Stoetwegen, Over de Mogendheden van den zoogenaamden 2en en 3en rang, p. 48.

ten bate der Compagnie te keer te gaan. Den handel door middel eener Compagnie te drijven, het mogt goede uitkomsten geven, zoolang wij alleen op de Indische markten verschenen en dus slechts de onderlinge concurrentie onzer eigene kooplieden verminderden, het vasthouden aan den alleenhandel kon slechts den val van onzen koophandel verhaasten, nu ook andere natiën tegen onze Compagnie begonnen te wedijveren.¹⁾ Toen men in 1600 met een gering kapitaal den Indischen handel dreef, kon de Compagnie hare voordeelige zijde hebben, maar weldra gingen de daaraan besteede kapitalen de magt eener maatschappij te boven. Nu er toch mededinging ontstaan was, had men moeten inzien, dat het tot het dalen of stijgen van de prijzen der producten niets meer

---

1) De geschiedenis leert ons dan ook, dat alle maatschappijen tot uitbreiding van handel met monopolie, hoe ook door de regering beschermd, terstond beginnen te kwijnen, zoo de regering niet meer in staat is haar hulp en steun te verschaffen. Zij kunnen geenszins concurreren met den particulieren handel, die, veel beter dan zulke omslagtige maatschappijen, in staat is om overal dadelijk te handelen en de gelegenheid aan te grijpen, waar hij kans tot winst meent te zien. De particulier, die met een niet al te groot kapitaal handel drijft, zal meestal, zoowel bij in- als verkoop, betere prijzen bedingen dan eene maatschappij, die door de groote hoeveelheid handelswaren, welke zij koopt of verkoopt, de markt onwillekeurig verhoogt of drukt. Eene maatschappij moet, wil zij hare aandeelhouders bevredigen, steeds met haar kapitaal trachten te werken, ook dan, wanneer er geringe gelegenheid tot winst aanwezig is; een particulier behoeft dit niet. Economist 1858, pag. 240 vv.

nissen met de overige Malabaarsche vorsten, welke de vorst van Travancore zoude willen beoorlogten; zich op geenerhande wijze daarmede bemoeijen of zich in eenig opzigt tegen 's vorsten ondernemingen aankanten. ¹⁾ En hoe gansch anders dan wel vroeger de verhouding tot de Engelschen was, kan men opmaken uit het antwoord door den Commandant van het Britsch eskader in Indië gegeven, op klagten van onzentwege ingeleverd, over de verregaande sluikerij door deze gedreven. „De Engelschen,” zoo zeide hij, „zullen varen waarheen het Gode behaagd heeft water te leiden, en zoo men hen hierin wil verhinderen, dan zullen zij te Batavia een bezoek komen brengen, dat van smadelijken nasleep zal wezen.” ²⁾

De geduchte concurrentie van vreemde natiën mogen wij dan wel als een der eerste en voornaamste redenen van den achteruitgang van onzen koophandel beschouwen. Doch het komt ons voor, dat wij geenszins van die concurrentie die nadeelige gevolgen zouden ondervonden hebben, indien bij de Nederlanders der 18de eeuw diezelfde geest- en wilskracht geheerscht hadden, die ons volk vroeger zoozeer hebben gekenschetst. ³⁾

---

1) Lauts, II. III, pag. 124.

2) Lauts, II. III, pag. 147.

3) E. Luzac, II. IV, pag. 51.

Wij meenen, dat de voornaamste reden van teruggang hierin moet gezocht worden, dat men den toestand, hoe hagchelijk soms, eerst trachtte te verbloemen, en steeds voor veranderingen, die hierin eene gunstige wending hadden kunnen brengen, terugdeinsde.¹⁾ Men bleef met het doen van hooge uitdeelingen voortgaan, ook toen de rekeningen steeds nadeelige uitkomsten aantoonde; eene wijze van handelen wel is waar, geschikt om het vertrouwen levendig te houden, maar te regt door Morellet genoemd:²⁾ „pas bien conforme à l'esprit de droiture qui doit présider à une entreprise de commerce. C'était un piège tendu aux propriétaires d'argent. Un négociant ne se permettrait pas un pareil expédient pour engager un commanditaire qui lui aurait fourni des fonds, à lui en prêter encore dans un moment que le commerce serait en perte.” Men bleef den ouden sleur volgen, en terwijl een ieder slechts zijn eigen voordeel zocht, bekommerde men zich weinig om het algemeene welzijn. Schandelijk zijn de tooneelen, die in Indië voorvielen, waar familiebetrekkingen en familieïnvloeden dikwijls vermogten ook den nietswaardige tot de hoogste betrekkingen te verheffen.³⁾

---

1) G. K. van Hogendorp, II. pag. 356.

2) Mémoire sur la Compagnie des Indes, pag. 15.

3) E. Luzac, II. IV, pag. 178.

De meeste dezer ambtenaren trachtten slechts in den kortst mogelijken tijd dikwijls door „schandelijke malversatiën en fraudes” rijkdommen te verwerven, om des te spoediger naar Europa te kunnen wederkeeren, en door middel van den morshandel, de overwigten, minwigten, min betalingen, spillagien, stille winsten, contributiën, hommages en het genot van drukkende heerendiensten,¹⁾ gelukte het hun maar al te zeer hunne eigene belangen ten koste van die der Compagnie te bevoordeelen.

Bij dusdanigen stand van zaken, terwijl de Republiek in Europa dag aan dag haar aanzien zag verminderen, kon het wel niet anders of de Compagnie moest in Indië met reuzenschreden achteruitgaan. Met ieder jaar vermeerderden de nadeelige uitkomsten, die grootendeels moesten geweten worden aan de onevenredige vermeerdering van uitgaven in Indië, veroorzaakt, doordien de Compagnie de winsten, die zij als koopman genoot, zag verslinden door de uitgaven, die zij als soeverein had moeten op zich nemen.²⁾ Die uitzetting van uitgaven zoude, volgens het juiste gevoelen van den heer van der Oudermeulen haren ondergang hebben ten gevolge gehad, hadde niet eene andere gebeurtenis meer

---

1) Daendels, Staat der Nederlandsche bezittingen. I. pag. 6.

2) W. H. Muntinghe, II. II. p. 321.

regtstreeks daartoe bijgedragen. ¹⁾ Engeland toch verklaarde ons in 1780 den oorlog, daar het de Republiek beschuldigde de in Noord-Amerika opgestane gewesten in stilte hulp te bieden. In den verzwakten toestand, waarin ons vaderland zich toen bevond, moest die oorlog wel noodzakelijk de allerna-deeligste uitkomsten voor ons hebben. Hadden wij vroeger der Engelsche en Fransche zeemagt vereenigd dikwijls het hoofd geboden, wij konden thans slechts met behulp der Franschen den Engelschen in Oost-Indië wederstaan. Bij den vrede, in 1783 te Pa-rijs gesloten, moesten wij evenwel Negapatnam afstaan, en moest de Oost-Indische Compagnie het zich ge-troosten, dat: „De Staten der Vereenigde Nederlan-den beloofden en zich verbonden, de vaart der Brit-sche onderdanen in de Oostersche zeeën niet te zullen belemmren.” ²⁾ Zoo stonden dan voor eene vreemde natie de door ons zoo lang beheerschte zeeën open.

---

1) „Noch de verliezen, ten gevolge van den oorlog, noch de misbrui-ken of ontvreemdingen, die bij de administratie bestonden, waren het die de Compagnie ten verdere voerden. Het was het groote getal harer ambtenaren, het verkeerde beginsel van haar ongerijmd stelsel van mono-lie en uitsluitenden handel, dat sedert lang haar bestaan in stilte on-dermijnde. De oorlog verhaastte de ineensstorting, die door de misbruiken en ontvreemdingen vergemakkelijkt werd.” Woorden van D. v. H. in de den koning Lodewijk aangeboden Memorie, bij Cornets de Groot van Kraaijcnburg, Over het beheer onzer Kolonien, pag. 35.

2) Lants, II. IV, 66.

De zwakheden, de gebreken, waaraan de Compagnie reeds lang leed, kwamen door den oorlog meer aan het daglicht, nu zij, die vroeger zoo dikwijls den Staat was bijgesprongen, zelve in 1781 de hulp van dezen moest inroepen. Gelukkig indien slechts de Oost-Indische Compagnie door schade wijs geworden, thans ten minste de vaart, die nu voor vreemden openstond, ook aan eigene landgenooten hadde toegestaan, en de steeds noodzakelijker wordende verbeteringen hadde daargesteld. „Maar,” zegt von Pestel terecht, „voor allen, die de zaak begrijpen, moet het duidelijk zijn, dat in de regering van een zoo uitgebreid gewest veel zich veel ligter laat verlangen en schilderen dan in het werk stellen.” Wel werd er veel geschreven over in te voeren verbeteringen, wel zag ontwerp op ontwerp het licht, ¹⁾ wel werden telkens nieuwe subsidiën aan den Staat gevraagd en door dezen verleend, in het vooruitzicht dat de Compagnie daardoor uit haren droeven staat zou kunnen geraken, maar wezentlijke veranderingen bleven achterwege. De verkeerde begrippen, die gedurende bijna twee eeuwen omtrent den Oosterschen handel hadden wortel geschoten, konden dan ook niet zoo gemakkelijk worden uitgeroeid. Het is merkwaardig in de geschriften, die achtereenvolgens in het laatst der 18de eeuw verschenen, na te gaan

---

1) Lants, IV, pag. 354.

hoe gezondere begrippen omtrent de vrijheid van den handel slechts langzamerhand de bovenhand kregen.¹⁾ Terwijl vroeger het gevoelen bestond, dat de handel op Oost-Indië niet anders dan door eene maatschappij met een uitsluitend voorregt begunstigd, en de opperheerschappij over de bezittingen uitoefenende, gedreven zou kunnen worden, kwam hierin in zooverre wijziging, dat men algemeen begon te verlangen de vaart in Indië zelf open te stellen en slechts de vaart tusschen Moederland en Koloniën voor de Compagnie te behouden. De voornaamste verdediger van dit gevoelen was de heer van der Oudermeulen, die in zijne memorie toch ook nog in de in die dagen algemeene dwaling vervalt, waarover Hogendorp klaagt, dat men algemeen den Oosterschen handel met den handel der Compagnie verwisselde, zoodat men hare opheffing als den geheelen ondergang van onzen Oosterschen handel beschouwde. En zoo algemeen had die verwarring van begrippen ingang gevonden, dat zelfs de Staten van Holland en West-Vriesland, van den Oost-Indischen handel sprekende, gowaagden van de Oost-Indische Compagnie als eene der voornaamste zenuwen van den Staat, en eene der hoofdmijnen van de welvaart dezer landen.²⁾ En immers

---

1) Lauts, X, pag. 167.

2) Resolutie van de Staten van H. en W.-Fr., 30 Oct. 1783.

de verbeteringen, die misschien in 't midden der 18de eeuw de Compagnie hadden kunnen redden, bleken nu ongenoegzaam te zijn. Daartoe was de last der schulden te drukkend, waren de uitgaven te groot geworden.

Had men vroeger, zoo men den handel tot de specerijen en de meest winstgevende artikelen beperkt had, de Compagnie kunnen herstellen, der zake kundige mannen hielden het nu voor onmogelijk; zoodat zelfs van der Oudermeulen moest getuigen, dat het behoud der Compagnie op den tegenwoordigen voet onmogelijk was, en de heer Nederburgh zich aldus uitliet: „Het banquerout is onvermijdelijk en men is tot de noodzakelijkheid gekomen om de ontzettende vraag te moeten doen: Welke zijn de meest geschikte middelen om bij den aanstaanden val der Compagnie de zaken buiten confusie te houden?”¹⁾ De schuldenlast werd van jaar tot jaar drukkender, en het baatte al weinig meer, toen in 1791 een eerste groote stap gedaan werd, om den handel meer leven bij te zetten. Toen immers besloot de Kamer der XVII^{en} om het vervoeren van vele handelsartikelen naar Indië open te stellen, mits op 's Compagnies schepen, en werden er ook omtrent den binnenlandschen handel meer

---

1) Staat der Generale Oost-Indische Compagnie; Consideraties van den heer Nederburgh, pag. 97.

vrijzinnige bepalingen aangenomen.¹⁾ De Compagnie behield slechts voor zich den alleenhandel van eenige der meest winstgevende artikelen, zooals Java-koffij, suiker en peper. Deze maatregelen waren genomen op aandrang eener commissie tot onderzoek, eenigen tijd te voren benoemd, met het doel, om de staat van zaken op te nemen en de noodige verbeteringen aan te wijzen. Tevens stelde zij voor eene commissie naar Indië te zenden, dewijl men op de plaats zelve beteren ongeregelde en willekeurigen gang van zaken zoude kunnen opnemen, en zoo werden Mr. S. C. Nederburgh, eerste advokaat der Compagnie, en S. Frykenius, naar de Oost gezonden, terwijl hun aldaar, tot groot nadeel van een onpartijdig onderzoek, de Gouverneur-Generaal Alting en de Direkteur-Generaal van Stockum werden toegevoegd.²⁾

Wel schijnt vooral de heer Nederburgh met den besten wil te zijn bezield geweest, maar zijne pogingen vonden in 't algemeen, en ook bij zijne twee laatstgenoemde ambtgenooten geene genoegzame ondersteuning. Waren dan zijne pogingen al niet geheel ijdel, duurzaam herstel vermogt hij niet aan te brengen, en zoo werd, niettegenstaande alle pogingen, die de bewindhebbers hiertegen aanwendden, op den 14^{den}

---

1) van Kampen, II. III, 2, pag. 357.

2) Lants, II. IV, pag. 123.

Dec. 1795 het tegenwoordig bewind der O. I. C. met al den aanleve van dien vernietigd, en behoudens het Octrooi, in deszelfs plaats gesteld een „*Comité tot de zaken van den Oost-Indischen handel en bezittingen,*” bestaande uit 28 personen. In de Concept-Resolutie te dier gelegenheid door de Staten van Holland aangeboden, overwoog men dat: „onaangezien „alle pogingen reeds sedert vele jaren aangewend, „om eene verbetering niet slechts in de directie dezer „allergewichtigste Maatschappij te weeg te brengen, „maar haar daarenboven voor verder verval en „delijken ondergang door ondersteuning van ontzettende geldsommen te gemoet te komen, zulks niet „van het geringste gevolg geweest is, als zijnde deze „maatschappij thans sinds naauwlijks vijftien jaren tot „een dadelijk achterwezen geraakt van elf honderd en „twintig tonnen schats.”

„Dat alle middelen van redres tot niets anders hadden medegewerkt dan om den val en den ondergang „van deze aanzienlijke maatschappij, in plaats van „dezelve te gemoet te komen, integendeel te verhaasten.”

„Dat ondertusschen de wezentlijke oorzaken van het „afnemen van den bloei der Maatschappij en het diep „verval, waartoe zij in deze laatste jaren gebragt is, „nimmer gezocht zijn in de ware bronnen waaruit dezelve zijn voortgesproten, en welke gelegen zijn in

„het gebrek aan tijdige aandacht op de verandering
 „van het gansche handelwezen in Europa, en wel bij-
 „zonderlijk op de langzamerhand toenemende concur-
 „rentie der industrie van andere omliggende volken
 „tot het drijven van den handel.”¹⁾

Dan, al was ook de naam veranderd, de zaken bleven bij het oude; het nieuwe bestuur was een nieuw Comptoir in de plaats van het oude, gereed tot denzelfden uitsluitenden handel, en er was voor de natie en het algemeene belang niets gewonnen.²⁾

Het komt ons evenwel voor, dat het onregtvaardig zoude zijn, den zoo verbazend snellen achteruitgang der Compagnie eenig en alleen aan hare inrigting toe te schrijven. Ook de tijdsomstandigheden bragten in ruime mate hiertoe het hare bij. De oorlog toch, waarin wij ons met Engeland bevonden, deed ons de grootste verliezen lijden, terwijl al onze bezittingen, de eene voor, de andere na, ons werden afgenomen. Alle handel en regtstreeksche gemeenschap met Indië stonden stil, en slechts zelden kwam een neutrale bodem, als gehuurd schip, met eenige Indische voortbrengselen binnen. De belangrijkheid van het Comité dat regtstreeks van den Staat afhankelijk was, kon dan ook in geene vergelijking komen met die

---

1) Steijn Parvé, II. pag. 27.

2) G. K. v. Hogendorp, II. pag. 189.

wilde dus, behalve den handel der specerijen, dien hij de eenige ressource der Compagnie noemt, en van het staafkoper, den geheelen verderen binnenland-schen handel openstellen. ¹⁾ Zijne voorstellen vonden echter geen' ingang, en in plaats van ten minste die buitenkantoren, waar de Compagnie niet langer met winst handel kon drijven, open te stellen, zooals Siam, Pegu enz., werden zij liever door de Compagnie geheel verlaten. ²⁾ Het voorbeeld, hun door Engeland gegeven, hadden de Nederlanders voor oogen moeten houden. De Engelschen toch hadden de partikuliere vaart in Bengalen toegelaten, waar zij drie of vier vrije havens hadden opengesteld. ³⁾ Ja zelfs de vaart tus-schen het Moederland en de Koloniën stond een ieder vrij, mits zij maar op de schepen der Compagnie gedreven werd. Dit zelfde wilden ook van Imhoff en Mossel voor onze Koloniën invoeren, en, terwijl zij den particulieren handel verlangden op te beuren, trachtten zij daarentegen met dubbele krachten den smokkelhandel tegen te gaan. ⁴⁾ Deze toch werd op zulk eene schaal gedreven, dat hij den handel der

---

1) G. K. v. Hogendorp, Verhandeling over enz. pag. 30.

2) *Considérations d'Imhoff*, V. § 2.

3) D. v. Hogendorp II, pag. 35.

4) Lauts, III. pag. 60. *La Contrebande qui est comme une protestation des intérêts généraux contre les théories erronées du système prohibitif et protecteur. Dictionnaire de l'Economie politique, Vol. I. pag. 474.*

Compagnie ter zijde streefde, daar men dikwijls dien handel te Batavia oogluikend toeliet van wege de groote voordeelen, die er voor de ingezetenen uit voortvloeiden. ¹⁾ Het zoude dus der Compagnie oneindig voordeliger zijn uitgekomen, om dien toch niet te weren handel toe te laten en daardoor de groote uitgaven te besparen, die het bewaken van den alleenhandel noodzakelijk maakte. Te moeilijker was het daarenboven dien smokkelhandel te weren, daar volgens de in die tijden in Nederland bovendrijvende staatkunde, die alles opofferde, om slechts vrede te bewaren, ook den Gouverneur-Generaal in Indië steeds in last werd gegeven, zooveel eenigzins doenlijk de Engelschen en Franschen, door wie de smokkelhandel voornamelijk gedreven werd, te ontzien. ²⁾ De tijden toch waren voorbij, dat wij van onze overmagt in Indië ons bewust, aldaar de wet konden stellen. Op het vaste land van Indië in Bengalen nam de magt der Engelschen bij den dag toe, en in diezelfde mate taande het gezag der Nederlanders aldaar. Ja zelfs tegen de inlandsche vorsten waren wij niet meer opgewassen, en in een omstreeks 1750 gesloten verdrag moesten wij ons de vernederende bepaling getroosten, dat de Compagnie zoude afzien van alle verbindte-

---

1) G. K. v. Hogendorp, II. p. 178.

2) Lants, II. III, pag. 80.

van de vergadering der XVIIen. Het Octrooi evenwel had bij gebreke van het ligchaam, ten wiens behoeve het was uitgevaardigd, als zonder doel zijnde, opgehouden te bestaan. Wel was het nog in 1797 voor een jaar verlengd, maar de benoeming van het Comité tot den Oost-Indischen handel en bezittingen uit personen, die geene deelhebbers der Maatschappij waren, had aan hetzelfde den doodsteek gegeven.

Met de nieuwe denkbeelden, die de overhand kregen, kon het niet te zamen gaan, dat eene Compagnie, een Comité of welk ligchaam dan ook, afgezonderd van den Staat, de oppermagt in de Kolonien bleef bezitten; daarom werd ook bij de Constitutie van het jaar 1798 het „Comité tot de zaken van den Oost-Ind. handel” opgeheven en in diens plaats de Raad voor de Aziatische bezittingen geplaatst, terwijl art. 247, 248 en 249 der Constitutie bepaalden: ¹⁾ „De Bataafsche Republiek neemt tot zich al de bezittingen en eigendommen der gewezen Oost-Indische Compagnie, benevens derzelve schulden. De Octrooijen voormaals aan die Compagnie verleend, worden vernietigd.”

„De Geïnteresseerden bij, en houders van actiën in de gewezen Oost-Indische Compagnie worden door de Natie bij wijze van afkoop schadeloos gesteld.”

---

1) Laats, II. IV, pag. 83.

„De Bataafsche Republiek behoudt vooralsnog aan zich het vervoeren van allerlei goederen voor Oost-Indië, die niet aan handeldrijvende ingezetenen zijn afgestaan, alsmede het aanbrengen van de voortbrengselen van den grond herwaarts. De raad zulks uitvoerende, zal bij voorraad handelen volgens het laatste Octrooi aan het Comité tot de zaken van den Oost-Indischen handel verleend.”

Art. 129 dierzelfde Staatsregeling bepaalde, dat het Staatsbewind het beheer zoude hebben over de buitenlandsche Etablissementen en Koloniën en derzelve inwendig bestaan.

Nadat de bezittingen aan den Staat waren overgegaan, volgden eenige jaren van volslagen stelselloosheid. Wel werd bij Publicatie van 1 Mei 1803 voorloopig een nieuw stelsel vastgesteld, waarbij de vaart tusschen de Republiek en Batavia en de West-Indiën voor alle ingezetenen der Republiek werd opengesteld, terwijl het bestuur en de handel geheel van elkander waren afgescheiden, ¹⁾ doch de voortdurende oorlog met Engeland en later de verovering onzer bezittingen door die Mogendheid beletteden het aannemen van nieuwe vaste beginselen omtrent kolonialen handel en scheepvaart. In de door Lord Minto na de verovering van Java uitgevaardigde proclamatie ver-

1) Lants, II. V, p. 115.

Engelsche staatslieden, vooral van Lord Castlereagh, „een dam te hebben tegen de veroveringszucht van Frankrijk”, verwezentlijkt. Maar nog een ander doeleinde moest door die vergrooting van grondgebied worden bereikt. Engeland immers kon wel vooraf inzien dat, waar de overige continentale grootmagten een rijken buit te verdeelen vonden in het aan Frankrijk ontnomen grondgebied, het voor zich zelf weinig te verkrijgen zou vinden. „La politique,” zoo wordt in een destijds onder Engelschen invloed uitkomend tijdschrift geschreven, „la politique demande l'affermissement de la Hollande; mais si la monarchie des Pays-Bas recevait le magnifique présent d'un royaume plus important que toute l'ancienne Hollande, la politique et la justice ne seraient-elles pas d'accord pour exiger qu'une acquisition si extraordinaire fut balancée par la cession de quelques colonies, propre à retablir en Amérique et en Asie l'équilibre commercial, si intimement lié à l'équilibre politique.”¹⁾ Onze koloniën bevonden zich in Engelsche handen, en sommige daarvan zouden als prijs, voor de vergrooting van ons grondgebied in Europa, in hunne magt blijven. Wel is waar, de wijze waarop en de bedoeling waarmede de Engelschen zich in het bezit onzer Koloniën gesteld hadden, waren een waarborg, dat Nederland bij zijne onaf-

---

1) Extrait de la quotidienne, 7 Nov. 1814.

hankelijkheid ook deze wel zoude terug erlangen; ¹⁾ maar doordien bij de conventie, met Engeland den 13den Augustus 1814 gesloten, de *status ante bellum* werd aangenomen, dus de toestand, zooals die was op 1sten Jan. 1803, moesten wij het reeds bij den vrede van Amiens afgestane *Ceylon* missen, en bovendien maakte Engeland zich den benarden toestand onzer geldmiddelen ten nutte, om voor geringen koopprijs nog verschillende onzer West-Indische eilanden in bezit te krijgen, alsmede de belangrijke kolonie de *Kaap de Goede Hoop*. Deze conventie draagt overigens vele sporen van gebrek aan naauwkeurige berigten over den toestand der bezittingen en van den ongemeenen spoed, waarmede men, vooral van Britsche zijde, die zaak wenschte af te doen. ²⁾ Om slechts een voorbeeld aan te wijzen: hoe onvoldoende was niet art. IV, dat den koophandel betrof, en in het Britsche gebied op het vaste land van Indië aan de onderdanen van Nederland dezelfde gerijven, voorregten en bescherming, met betrekking tot den handel en de veiligheid van personen en eigendommen, waarborgde, welke aldaar toen of in het vervolg aan de meest begunstigde

---

1) C. M. Smulders, Geschiedenis en verklaring van het tractaat van 17 Maart 1824.

2) Elout, Bijdragen tot de geschiedenis der onderhandelingen met Engeland, betreffende de overzeesche bezittingen 1820—1824, getrokken uit de nagelaten papieren van wijlen den Minister van Staat, 1863, pag. 81.

natiën zouden worden verleend — waartegen het Nederlandsche gouvernement zich verbond, om geene fortificatiën te bouwen of garnizoen te leggen in de etablissementen, welke aan hetzelfde binnen de gronzen van het Britsche gebied op het vaste land van Indië moesten worden teruggegeven.

Hoe onvolledig is hier niet de wederkeerige betrekking der beide natiën onderling geregeld, daar wel aan de Nederlandsche onderdanen in Britsch Indië bescherming was toegezegd, maar geene dusdanige bepaling ten aanzien der Britsche onderdanen in Neêrlandsch Indië gemaakt was, terwijl de belofte van het Nederlandsche Gouvernement, om geene fortificatiën aan te leggen, weinig te beduiden had, aangezien deze door de Engelschen in zoo verwaarloosden staat werden overgegeven, dat er aan geene herstelling derzelve te denken viel. 1) Toen dan ook later de Engelschen berouw begonnen te gevoelen over hunne zoogenaamde vrijgevigheid bij de teruggave der koloniën, hield men niet op over die haast te klagen, 2) en een artikel in de Morning Chronicle gewaagt van: „the hasty and inconsiderate convention of 1814 by which our interest in those regions were certainly sacrificed.” Dan, hoe dit ook zij, bij de openingsrede der Staten-Generaal, op den 1. November 1814, kon onze souvereine Vorst verklaren, dat hij

1) C. M. Smulders, II. pag. 20.

2) Elout, Bijdragen enz. 1863, pag. 97.

met Groot-Brittannië schikkingen getroffen had tot het weder bezetten van Neêrlands aloude bezittingen. „Het onschatbare Java vooral,” zoo sprak hij, „met een verlicht bestuur en de vrije vaart begiftigd, zal eerlang nieuwe wegen voor het handelsverkeer mogen openen, en voordeelen aanbrengeu, meer dan genoegzaam, om te vergoeden, wat het verloop der tijden ons elders heeft doen verliezen.” 1)

Was reeds sedert het laatst der vorige eeuw meermalen de vraag gedaan: „*Welke veranderingen zijn in het bestuur onzer overzeesche bezittingen aan te brengen?*” en werd die vraag altijd te vergeefs gedaan, zij moest nu, ofschoon oenigzins gewijzigd, op nieuw gedaan worden, zonder dat men het antwoord daarop kon ontwijken: „*Welke beginselen van bestuur zullen in de op nieuw te bezetten koloniën worden aangenomen?*” Immers, zoowel in als buiten de regering had het weder oprigten eener bevoorregte maatschappij, de vrije handel, het toelaten van alle natiën op een gelijken voet, de bescherming der inlandsche nijverheid, ieder dezer beginselen zijne voorstanders, en daar reeds toen het gevoelen algemeen was, dat de welvaart van ons volk grootendeels van den bloei van den kolonialen handel afhangt, trachtte een ieder met alle mogelijke inspanning aan zijne inzigten de bovenhand te doen

---

1) E. de Waal, Nederlands-Indië in de Staten-Generaal, pag. 14.

verkrijgen. De regering koos zeer zeker den door de meesten als wenschelijk voorgeslagen weg, door een stelsel aan te nemen, door den Heer de Waal¹⁾ *gemeend-vrijzinnig* genoemd, doch hetwelk ons voorkomt vooral in den beginne en voor die tijden bepaald vrijzinnig te mogen heeten.

Geheele terugkeer tot het oude stelsel was trouwens gelukkig onmogelijk en wel om tweeërlei redenen. Vooreerst vonden wij op Java zelf geheel andere inrigtingen dan die, welke nog bestonden toen wij hetzelfde verlieten. In tegenstelling toch van het Monopolie-stelsel der Oost-Indische Compagnie hadden de Engelschen eene volledige vrijheid van handel ingevoerd, waarvan evenwel destijds geene andere natie de vruchten plukte of plukken kon dan zij zelve,²⁾ en het vorige stelsel van verpligte leverantiën en contingenten was door dat eener onbepaalde vrijheid van landbouw vervangen.

Maar ten tweede hadden ook de denkbeelden omtrent de in de koloniën te volgen staatkunde sedert het laatst der vorige eeuw eene groote wijziging ondergaan, en hadden de vrijzinnige beginselen te veel aanhangers verkregen. Het noodlottig einde der Oost-Indische Compagnie had aller aandacht op de kolo-

1) E. de Waal, II. I, pag. 41.

2) Mr. P. Mijer, *Kronijk onzer Overzeesche Bezittingen*, pag. 20. Money, hoe eene Kolonie bestaand moet worden; vertaald door Steyn Parvé, I, pag. 64.

niën gevestigd; de uitstekende geschriften van de beide van Hogendorpen en anderen hadden de kennis van de koloniale vraagstukken verspreid, en hoe abnormaal de betrekkingen tusschen Moederland en Koloniën ook sedert 1800 geweest waren, de vele commissiën door de opvolgende regeringen benoemd, de vele rapporten en adviezen door deze uitgebragt, getuigen van de toenemende belangstelling, waarmede de Indische toestanden werden gadeslagen. Zoo had het Staatsbestuur der Bataafsche Republiek eene commissie benoemd, om de voortaan te volgen beginselen van bestuur te onderzoeken, die den 31 Augustus 1803 een merkwaardig advies uitbragt. De commissie, overwegende, dat de vorm van het bestuur moest afhangen van hetgeen omtrent den handel bepaald werd,¹⁾ was evenwel van oordeel, dat het buiten tegenspraak is, dat volgens de aloude inrigtingen de wijze van bestaan van het Javaansche volk rust op beginselen, welke met eene vrije en geheel onbeperkte beschikking over den grond en deszelfs voortbrengselen onbestaanbaar zijn. De Contingenten en verpligte leverantiën moesten volgens haar oordeel behouden blijven en ontvangen worden door den Staat, als getreden in de regten der Oost-Indische Compagnie,²⁾ die dan de producten op gehuurde schepen moest doen overbrengen en door

---

1) Mr. P. Mijer, Verzameling van Instructien, pag. 127.

2) II. 131.

het houden van publicke verkooping en te gelde maken. 1) Volgens dit rapport, ten eenenmale ongunstig voor het ontwerp van een geheel stelsel van nieuwigheden, ontwierp de commissie een *charter* tot vestiging van de Regering en het bestuur der Aziatische bezittingen, hetwelk evenwel door veranderde tijdsomstandigheden nooit in werking is gebragt. 2) Het Regerings-Reglement van 1806, onder het bestuur van den heer Schimmelpenninck vastgesteld, rustte grootendeels op de beginselen door de commissie aangewezen, 3) alhoewel omtrent sommige punten mildere beginselen waren aangenomen. 4) De voorstander van den vrijen handel, Dirk van Hogendorp, prees dan ook in eene den Koning Lodewijk aangeboden Memorie het door den heer Schimmelpenninck aangenomen stelsel zeer aan, en de instructiën door dezen aan Daendels medegegeven, werden ook volgens deze consideratiën vastgesteld.

---

1) ll. 143.

2) Het is bekend, dat later dat rapport tot grondslag aangenomen werd van het Regerings-Reglement aan Commissarissen-Generaal bij huu vertrek naar Indië verstrekt. In dit tiental jaren waren evenwel de Javaansche toestanden zeer veranderd, en het komt ons voor, dat juist dit opvolgen van beginselen, misschien voor vroeger dagen zeer geschikt, de oorzaak is geweest, dat C.C.G.G. het hun verstrekte R.R., als niet meer voor de toenmalige omstandigheden passende, moesten ter zijde stellen en door een ander vervangen.

3) Cornets de Groot, Over het beheer onzer Kolonien, pag. 41.

4) ll. pag. 26.

Toen wij ons dus weder in het bezit eener eigen regering mogten verheugen, werd de openstelling van de vrije vaart voor al de ingezetenen van het Moederland verwacht. ¹⁾ Reeds was in het 5de art., bevattende den uitslag der conferentie van den 20 Junij 1814, bepaald: „Terstond na de vereeniging zullen de Belgische provinciën en steden toegelaten worden tot den handel en zeevaart op de Koloniën, op denzelfden voet als de Hollandsche,“ ²⁾ en allerwege herleefted dan ook onze zoo lang onderdrukte handelsgeest. Overal werden groote ondernemingen op touw gezet; vele kapitalen werden in uitrustingen voor expeditiën naar Java geplaatst en „ofschoon men zich niet al te zeer moest laten medeslepen door de schitterende tafereelen, welke omtrent onze Oost-Indische bezittingen soms werden opgehangen, zoo mogt toch wel van onberekenbaar belang gerekend worden de gelegenheid aan alle ingezetenen dezer landen gegeven, om handelsbetrekkingen met Neerlandsch Indië te openen, waarvan zij in vroegere tijden, uit hoofde der toen aangenomen beginselen, ten eenenmale verstoken waren.“ ³⁾

Laat ons nu nagaan, welke maatregelen door de

---

1) Ouwerkerk de Vries, Over de oorzaken van het verval des Nederlandschen handels, pag. 127.

2) Hock, II. pag. 40.

3) Woorden van den Secretaris van Staat in zijn verslag over den toestand van het Rijk, 30 Nov. 1814. De Waal, II. pag. 15.

Regering genomen en welke beginselen door haar gevolgd werden, om die verwachtingen te verwezenlijken.

De beginselen der Regering kunnen, dunkt ons, nergens beter uit gekend worden, dan uit de instructiën en het Regerings-Reglement, door haar medegegeven aan Commissarissen-Generaal, de Heeren Elout, Buyskes en van der Capellen, die het bestuur in Indië voor den Koning zouden gaan aanvaarden en op geregelden voet brengen. Uit het eerste dozer stukken zien wij, dat zij de verbetering en uitbreiding eener vrije cultuur zouden in acht nemen, ¹⁾ en dat zij bij de regeling van vaart en handel het algemeene welzijn, zoo in de Indische bezittingen als hier te lande, zouden in het oog houden. ²⁾ Dienovereenkomstig werd dan ook de vrije cultuur van alle voortbrengselen den ingezetenen toegestaan ³⁾ en was alles, wat buiten de verpligte leverantiën gecultiveerd werd, het eigendom van den cultivateur. ⁴⁾ Terwijl voorts de vaart en de handel op Oost-Indië dezelfde vrijheid genieten en voorloopig dezelfde tarieven gelden zouden, als onder het Engelsche bestuur, zoo moesten Commissarissen-

1) Art. 7 huurer Instructie. Bij Cornets de Groot, over het beheer onzer Koloniën, pag. 58.

2) II. art. 20.

3) R.R. van 3 Jan. 1815, art. 78.

4) R.R. van 3 Jan. 1815 art. 179.

Generaal als grondslag der door hen daaromtrent te nemen maatregelen beschouwen: ¹⁾

1. Dat de Nederlandsche schepen en goederen minder aan inkomende en uitgaande regten betalen dan de uitheemsche.
2. Dat in het vervolg deze vermindering alleen zal worden toegestaan aan schepen in de havens van Nederland of in Nederlandsch Indië gebouwd.
3. Dat zoo uitheemsche als Nederlandsche schepen, uit de Oost-Indische bezittingen in eene haven van het Moederland aankomende, vrij zullen zijn van inkomende regten, mits onder bewijs, dat in die bezittingen de vastgestelde uitgaande regten voldaan zijn.

En toen nu Commissarissen-Generaal, na aandachtig de Indische toestanden te hebben gadegeslagen, zich genoopt vonden een nieuw Regerings-Reglement te arresteeren, was het geenszins, omdat zij niet instemden met de in het oude vervatte milde beginselen. Neen, want ook zij bepaalden: ²⁾ dat het allen ingezetenen vrijstond zoodanigen handel te drijven, als zij goedvonden. Zij mogten, die producten alleen uitgezonderd welke het eigendom van den lande waren, over de door hen aangekweekte voortbrengselen naar

---

1) R.R. van 3 Jan. 1815, art. 87.

2) R.R. van 22 Dec. 1818 art. 105.

goedvinden beschikken. ¹⁾ Voorzeker eene zeer vrijzinnige bepaling, in zooverre evenwel getempord, dat de Regering de meest doelmatige maatregelen zoude nemen, ten einde het belang van den lande in overeenstemming te brengen met het belang der ingezetenen. De voortbrengselen, die het eigendom van den lande waren, moesten in Indië verbruikt of verkocht worden, welke verkoop dan bij openbare veiling moest plaats hebben, en alleen dan zouden de producten naar Nederland vervoerd worden, zoo er in Indië geene behoorlijke prijzen te verkrijgen waren. ²⁾ Vaart en handel op en van geheel Neêrlands Indië bleven vrij en open, ³⁾ terwijl alle soorten van goederen en handelswaren mogten worden aangevoerd, zoo de zeevarenden zich aan de bestaande bepalingen onderwierpen.

In de aanspraak, door hem bij de plegtige inwijding der Hooge Regering over Neêrlandsch Indië gehouden, verklaarde dan ook de heer Elout, dat, al had het vaderland ook aanspraak op een ruim genot van de voordeelen van deszelfs buitenlandsche bezittingen, het evenwel niet verlangde, dat de bevolking dier bezittingen bij uitsluiting tot de bezorging dier voordeelen werd dienstbaar gemaakt. „Het vaderland,” zoo sprak hij, „wil nog meer. Het staat ook aan vreem-

---

1) RR. van 22 Dec. 1818, art. 107.

2) RR. van 22 Dec. 1818, art. 20.

3) RR. van 22 Dec. 1818 art. 117.

den toe, dat zij vruchten in onzen tuin plukken, mits zij onzen grond niet omwroeten, noch met onkruid bezaaijen." ¹⁾ Huldigden dus Commissarissen-Generaal ook al het beginsel van vrijen handel en open vaart, zij bleven tevens aan het beginsel getrouw, dat vrijheid van handel niet zóó moet worden uitgelegd, alsof de nationale welvaart niet op den voorgrond moest staan. Al te onbepaalde openstelling van onze bezittingen, was verwaarloozing van eigene belangen. Zoo bepaalden zij, dat van af 1 Januarij 1818 de inkomende regten op goederen, ingevoerd door Nederlandsche schepen, geheven zouden worden volgens derzelve factuurwaarde, verhoogd met 30 pCt, terwijl, ten aanzien van goederen met vreemde schepen ingevoerd, die verhooging 60 pct. zoude bedragen. ²⁾ Niet lang evenwel bleven deze bepalingen hare kracht behouden, daar zij reeds afgeschaft werden door de Publicatie van den 28sten Augustus 1818, waarbij gearresteerd werd het Reglement op het heffen der inkomende en uitgaande regten op Java en Madura. ³⁾

Niet ten onrechte hadden Commissarissen-Generaal dit steeds als een der gewigtigste der door hen te

---

1) Elout, Bijdragen tot de kennis van het koloniaal beheer, getrokken uit de nagelaten papieren van wijlen den Minister van Staat, 1851, pag. 6.

2) Stbl. van N. I. 1817, N°. 63.

3) Stbl. van N. I. 1818, N°. 58.

behandelen en te regelen onderwerpen beschouwd.¹⁾ De gansche toekomst toch van den Nederlandschen handel zoude grootendeels afhangen van de wijze, waarop dit onderwerp geregeld werd, dat meer dan eenig ander de aandacht der vaderlandsche handelaars van alle klassen en standen tot zich trok.

In het eerste hoofdstuk van dit Reglement art. 5 zien wij dat, terwijl de inlandsche vaartuigen in alle havens van Java en Madura mogten binnenloopen en uitgaan, de schepen van andere mogendheden alleen te Batavia mogten binnenloopen; wilden zij dan te Samarang of Soerabaja inklaren en lossen, zoo moest hun dit door de hooge Regering worden toegestaan. Door deze bepaling wilde men meester blijven van de leiding, welke men aan vaart en handel, ook van en met vreemde schepen, zou meenen te moeten geven, waarbij nog kwam de overweging, hoezeer het der Hooge Regering eener buitenlandsche bezitting ten hoogste aangelegen was, om de eerste tijdingen te kennen, en te weten welke schepen, goederen en personen waren aangekomen. Ter vermijding evenwel van onnoodige kosten bij het bevrachten, was in art. 12 bepaald, dat alle schepen naar Europa, Amerika of

---

1) Rapport van Commissarissen-Generaal over de in- en uitgaande regten. In de Bijdragen tot de geschiedenis onzer onderhandelingen met Engeland, door Elout, 1863. Bijl. 1, pag. 258.

naar eenige bezitting van Europeesche mogendheden in Azië of Afrika vertrekkende te Batavia, Samarang of Soerabaija mogten uitklaren, mits zij hunne geheele lading innamen ter plaatse waarvan zij uitklaarden, eene bepaling noodig ter weering der sluikerij en ter voorkoming, dat daardoor de kustvaart der inlandsche vaartuigen benadeeld zou worden. Ter bevordering van den Transito-handel was in art. 11 bepaald, dat van goederen, binnengebragt met het oog om te worden uitgevoerd, en mits hiervan aangifte doende, geene regten zouden worden geheven. Hierdoor werd het vooruitzicht gegeven, dat Java de stapelplaats zoude worden van voor wederinvoer geschikte goederen, waarbij Commissarissen-Generaal voornamelijk de Chineesche theeën en de Engelsche lijnwaden op het oog hadden. 1) Wat de hoegrootheid der inkomende en uitgaande regten betreft, Commissarissen-Generaal meenden het best te doen die regten te behouden, zooals zij waren, ten einde door geene verhooging den vaderlandschen handel te drukken. Zij bleven dus (men nam aan, dat de factuurwaarde met 30 pct. verhoogd de waarde der goederen uitdrukte) voor Nederlandsche schepen bepaald op 6 pct., terwijl er verder ter opvolging aan art. 87 van 't Regerings-Reglement een drieledig onderscheid werd aangenomen.

---

1) II. pag. 264.

De toelating van vreemde schepen en vreemden handel toch scheen nog eene wezentlijke behoefte voor de kolonie te zijn, maar doordien op onze eigene schepen een zoo laag regt was gesteld, kon men veilig van gene ter bevordering van eigene vaart het *dubbele* regt heffen, zonder vrees ze uit te sluiten. Zoo werden de inkomende regten op vreemde schepen gesteld op 12 pct. (art. 16), en, ten einde de vreemde vaart in verband te brengen met den Nederlandschen handel, werd er bepaald, dat de vreemde schepen, die uit Nederland naar de koloniën voeren, slechts 9 pct. zouden behoeven te betalen. Bij den uitvoer gold hetzelfde tarief (art. 20), met dit onderscheid alleen, dat de waarde der goederen berekend werd naar den marktprijs tijdens de aangifte. Sommige goederen werden intusschen bij uitvoer aan bepaalde regten onderworpen volgens onderstaand tarief:

	In Nederlandsche schepen.	In vreemde schepen naar Nederland.	In vreemde schepen naar elders.
Koffij per pikol van 125 oude ponden	2.00	3.00	4.00
Peper " " " "	1.00	1.75	2.00
Suiker " " " "	1.00	1.75	2.00
Paarden bij het stuk	20.00	20.00	20.00
Rijst bij koyang	3.00	3.00	3.00
Arak per legger	10.00	10.00	10.00

Drie bedenkingen hadden Commissarissen-Generaal bewogen, om alsnog bij de bepaling der inkomende

regten geen onderscheid te maken tusschen de voortbrengselen van Nederlandschen grond en nijverheid en die van andere landen. 1) Vooreerst de behoefte der kolonie aan den handel met vreemden, ten tweede de daadzaak, dat de van uit ons vaderland aangebrachte goederen niet altijd van de uitgezochtste hoedanigheid waren, noch in den smaak der inlanders vielen, en ten derde, de onzekerheid van een genoegzamen aanvoer.

Wij zijn niet voornemens een geregeld overzicht van het driejarig bestuur der Commissarissen-Generaal te geven, doch stippen alleen als het hoofdkarakter van de door hen genomen maatregelen aan, dat, terwijl zij steeds een vrijen en onbelemmerden handel op den voorgrond stelden, het geheele stelsel door hen ingevoerd berustte op eene vrije beschikking over personen en goederen. 2) „Het staat niet,” zoo schreef later de heer Elout als Minister, in zijne missive omtrent de landverhuringen, „het staat niet in de magt eener regering, de nijverheid uitsluitend naar een bepaald doel te rigten; maar de bepalingen, die den planter verbieden om naar de wisselvalligheden des handels den eenen tak van culture te laten varen om den anderen te beproeven, zijn doodelijk voor alle

---

1) II. pag. 277.

2) Steijn Parvé, het Koloniaal Monopoliestelsel enz., pag. 143.

industrie zonder onderscheid." 1) Deze vrijzinnige beginselen treffen wij reeds aan in de bepaling, door Commissarissen-Generaal omtrent de koffijcultuur in werking gebragt. In de publicatie, bij hun besluit van 7 Nov. 1817 2) omtrent dit onderwerp, zeiden zij, dat zij overeenkomstig 's Konings last, den Javaan de vruchten van zijne vlijt en nijverheid wilden verzekeren en daarom bepaald hadden, dat men niet dan uit eigen vrijen wil de bewerking der koffijtuinen behoefde te aanvaarden, terwijl men niet dan een gering gedeelte van zijn product aan het land zou behoeven af te staan. Jaarlijks zou een vaste prijs worden bepaald, waartegen ook het overige gedeelte aan het land zou kunnen worden geleverd, alhoewel het den bewerker vrij bleef naar eigen zin en tot de hoogste prijzen over zijn product te beschikken, en hij het aan niemand, dan aan wien hij wilde, behoefde te verkoopen. 3)

Uit dit alles blijkt voorwaar overtuigend, hoezeer Commissarissen-Generaal de woorden van G. K. van

---

1) Ind. Tijdschrift 1851, II, pag. 47.

2) Stbl. van N. I. N°. 55.

3) Wij zullen later gelegenheid hebben om op te merken, dat, ofschoon de vrije beschikking over zijn product den Javaan onder hun bestuur gewaarborgd bleef, echter, wat de teelt der producten betreft, van die vrijzinnige bepalingen moest worden afgeweken. De Javaan toch be- toonde weinig geneigdheid in de teelt der voor de markt van Europa geschikte gewassen, en moest daartoe door „een zachten dwang” worden aangespoord.

Hogendorp behartigden: „Vrijheid is de ziel van allen handel”, en met hoeveel regt die schrijver er op kon doen volgen: „De vrijheid van den kolonialen handel is beslist en in volle werking.”¹⁾ Hij verwachtte er ook de schoonste uitkomsten van. „Te regt mogen wij besluiten,” zoo zegt hij, „dat de aangenomene beginselen van bestuur geschikt zijn om onze Oost-Indische bezittingen tot den hoogsten trap van welvaart op te voeren, om al de mogelijke voordeelen van vaart en handel op dezelve en op Oost-Indië in het algemeen aan het vaderland te verzekeren.”²⁾ Wij zullen nu zoo aanstonds nagaan, in hoeverre de uitkomsten aan die hooggespannen verwachtingen beantwoordden, maar bij de beoordeeling van het door Commissarissen-Generaal gevoerde beheer, moeten wij nimmer uit het oog verliezen de tallooze moeilijkheden van iederen aard, waarmede zij te worstelen hadden. Java toch was gedurende een tal van jaren als een op zich zelf staand rijk bestuurd geworden. De kolonie was vol van misschien overdreven verwachtingen. Wilden Commissarissen-Generaal een stelsel invoeren, waarin alles moest te zamenloopen tot het eenige doel van elke koloniale bezitting, namelijk om deze te doen bloeijen, maar ook zoo te doen bloeijen, dat die bloei ver-

1) Bijdragen tot de huishouding van Staat, I, pag. 136.

2) Bijdragen enz. V, pag. 273.

bonden zij met de welvaart van het moederland, en daartoe zooveel mogelijk bijdrage, hetzij regtstreeks, hetzij van ter zijde,¹⁾ de beginselen daarvan konden moeilijk gevestigd worden op eene orde van zaken, die niets dan vrijheid van handel en cultuur ademde.

De Nederlandsche handel had, zooals wij reeds opmerkten, na het herstel onzer onafhankelijkheid, eene nieuwe vlugt genomen, en inzonderheid van het hervatten van den handel op Java werden de schoonste verwachtingen gekoesterd. Vele schepen zeilden er heen, om de zoo gewilde producten te gaan halen. Maar door al te groote ondernemingslust aangevuurd, vergaten de kooplieden, dat de omstandigheden, welke vroeger die producten zoo hoog in prijs hier te lande hadden doen zijn, niet meer bestonden. Niet alleen toch dat thans een vrije handel het oude stelsel vervangen had, maar bovendien moest eene andere omstandigheid terstond, al was het dan slechts tijdelijk, de prijzen drukken. Het continentale stelsel immers had voor Engeland gedurende eene lange poos de havens van het vaste land gesloten; na de vermeestering van Java waren de meeste producten van dit eiland door de Engelsche schepen, de eenige, die destijds den Oost-Indischen handel dreven, naar hun vaderland vervoerd en de pakhuizen

---

1) Rede van van Alphen ter Tweede Kamer; de Waal, II, I, pag. 227.

in Engeland lagen opgevuld van deze waren, die eerst na Napoleons val eenen uitweg naar het vaste land konden vinden. ¹⁾ Die ontzettende hoeveelheid, die nu plotse-
ling de Nederlandsche markten kwam overstroomden, werkte natuurlijk nadeelig op de prijzen hier te lande, terwijl te gelijkertijd de prijzen op Java door eene andere oorzaak stegen. Niet alleen Hollandsche schepen, ook vele vreemden, voornamelijk Engelschen en Amerikanen hadden den steven derwaarts gewend, en voor den minst scherpzinnigen opmerker moest het duidelijk worden, dat bij de daardoor ontstane concurrentie en stijging der prijzen, de Hollandsche kooplieden geenszins een' gelijken strijd tegen hunne vreemde mededingers te voeren hadden. Deze toch hadden voorregten, en hulpbronnen, waarvan gene verstoken waren. Deze hadden in de laatste jaren ruime gelegenheid gehad, den handel van Java in al zijne deelen te leeren kennen en de beste wijze, om dien met voordeel te drijven; Noderland daarentegen trad met geknakte welvaart, vernietigden handel en onbeduidende scheepvaart wederom op in de rij der handeldrijvende volken, terwijl zijne nijverheid zich, deels ten gevolge van de traagheid der fabrikanten, deels ten gevolge van de omwenteling en van de Fransche over-

---

¹⁾ Levyssohn Norman, De Britsche heerschappij over Java, pag. 285 en Onwerkerk de Vries, II. pag. 63.

heersching, de ontzettende vorderingen der wetenschap niet had ten nutte gemaakt. Dit was dan ook wel de oorzaak, dat de ladingen, door vreemde schepen aangebragt, veel meer voor de behoeften van Java berekend waren, dan die der Nederlandsche handelaren. Deze toch, door 25jarige werkeloosheid ook even zoo veel ten achteren, berekenden hunne ladingen op de vroegere schaal, en zonden slechts zulke koopwaren uit, als alleen aftrek konden vinden bij het zoo gering getal Europeesche inwoners.¹⁾ De Engelschen integendeel hadden zich den tijd hunner heerschappij ten nutte gemaakt, om de millioenen inlanders aan de voortbrengselen hunner nijverheid te gewennen, en de Engelsche lijnwaden waren voor deze eene wezentlijke behoefte geworden.²⁾ Men kon de Engelschen dus als meesters van den invoer beschouwen, die daardoor dan ook den uitvoer geheel in hunne magt kregen.³⁾ Op de door hen ingebragte goederen toch wonnen zij zooveel, dat zij zich gerdelijk een klein verlies op hunne retourladingen getroostten, en zoo konden zij ladingen koffij en andere producten van Java weghalen tot prijzen, die de Nederlandsche koopman er onmogelijk voor beste-

1) De ernstige beschouwing van de mogelijke gevolgen der Handelsmaatschappij wederlegt enz. pag. 26.

2) Ouwerkerk de Vries, II. pag. 136.

3) Mr. P. Mijer, Kronijk enz., pag. 152.

den kon, daar de eerste vijfmaal meer op hunne lijnwaden wonnen dan de laatste op het door hem aangebragte kargaizoen. ¹⁾ Te regt zegt de heer van Alphen: „De oorzaak van het gedurig verlies heeft men te zoeken in de overmaat van een invoer, onevenredig aan de behoeften, zoowel als aan de voortbrengselen der kolonie, waarvan de voordeelen groot genoeg waren om den vreemden invoerder het vooruitgeziene nadeel op de teruglading te doen lijden.” ²⁾ Men vleide zich nu wel, dat het door Commissarissen-Generaal in te voeren tarief eenigzins paal en perk zou stellen aan der vreemden invoer; maar dit, dat den Nederlandschen handelaar slechts een voordeel van 3 of 6 pCt. toe-kende en de voorwerpen der Nederlandsche industrie niet boven die der vreemden begunstigde, deed die hoop in rook verdwijnen. Hoe gunstig men ook over het bestuur van Commissarissen-Generaal denken moge, het komt ons voor, dat zij soms, wel uit allezins loffelijke zucht om Indië zooveel mogelijk te doen bloeijen, het beginsel te ver uit het oog verloren, dat koloniën tot voordeel van het moederland dienen te strekken, ³⁾ zoodat de handel van vreemden dien van het moeder-

---

1) Rapport van den heer Mantinghe, Over den handel. Elout, Bijdragen tot de geschiedenis onzer Onderhandelingen met Engeland 1863, pag. 293.

2) De Waal, II. I, pag. 235.

3) Ernstige beschouwing van de mogelijke gevolgen der Nederlandsche Handelmaatschappij, pag. 49.

land verdrong of tot een bestendig schadelijken maakte. Maar ook de Nederlandsche kooplieden waren, dunkt ons, niet van schuld vrij te pleiten, en eene andere oorzaak van het kwaad was daarin gelegen, dat de handel van 't moederland geen gelijken tred hield met de ontluikende welvaart in het Oosten.¹⁾ Zij hadden er zich reeds vroeger met meer ijver op moeten toelagen, om in de behoeften der Indische bevolking te kunnen voorzien; want zoolang zij niet in staat waren dit te kunnen doen, konden ook geene beschermende regten hen hiertoe in staat stellen. Dan hoe dit ook zij, al die verschillende oorzaken liepen te zamen, en het was aan den al te snellen overgang van eene volstreckte ondergeschiktheid tot eene groote commerciële onafhankelijkheid, benevens aan den invloed van buitenlandsche belangen, dat de klimmende verlegenheid der koloniën en de verliezen in onzen nationalen handel te wijten waren.²⁾ En dat de handel, wat dan ook door anderen van de ontluikende welvaart onder het bestuur van Commissarissen-Generaal moge zijn beweerd,³⁾ geenszins kon gezegd worden te bloeijen, dat blijkt ons duidelijk o. a. ook uit de door den heer van Alphen ter 2e Kamer medegedeelde tabellen. Wij

1) De ernstige beschouwing van de mogelijke gevolgen der Handelsmaatschappij weêrlegd, pag. 41 en 46.

2) Mr. P. Mijer, diss. pag. 131; de Waal, II, I, pag. 240.

3) Steijn Parvé, II., pag. 154.

zien er uit, dat in 1819 van de 171 schepen, die Java aandeden, slechts 43 de Hollandsche vlag voerden; dat in 1824 ter waarde van *f* 3,856,640 aan lijnwaden werd ingevoerd, waarvan slechts voor *f* 696,985 uit de Nederlanden; ¹⁾ en in 't algemeen, dat het moederland niet meer dan voor de helft in goederen heeft ingevoerd van hetgeen Engeland alleen invoerde. Zelfs van Hogendorp erkent, dat de handel door den Hollandschen koopman met verlies gedreven werd ²⁾ en daar hij de aangenomen beginselen van bestuur goedkeurde, zocht hij de schuld er van in de onkunde der kooplieden omtrent deze gewigtige zaak. Ontmoedigd door herhaalde verliezen, bleven onze overzeesche handel en dien ten gevolge onze scheepvaart en scheepsbouw kwijnen, en, zooals Graaf Schimmelpenninck in 1853 in de 2e Kamer verklaarde, de slotsom van eene lange worsteling met niet geringe opofferingen gepaard, was dat in al die jaren van proefneming onze nationale handel en scheepvaart er zoo verre van af waren eenige vorderingen te hebben gemaakt, dat het vertier voor het grootste gedeelte in vreemde handen was overgegaan. ³⁾

In een rapport, door den heer Muntinghe omstreeks

---

1) De Waal, II. I. pag. 228.

2) Bijdragen X, pag. 50 en 97.

3) H. Muller, De Nederlandsche katoennijverheid en het stelsel van bescherming in N. I. pag. 36.

1824 opgemaakt, ¹⁾ lezen wij, dat de kooplieden op hunnen Indischen handel, dien zij voor eigene rekening dreven, verscheidene percenten verlies berekenden en dat, daar alleen de winsten op het verzenden van gouvernements-troepen en goederen deze eenigzins dekten, de Indische handel als zijn ondergang nabij kon worden beschouwd. En leden al de particuliere kooplieden verliezen, had dan slechts de schatkist van het rijk uit de koloniën voordeelen getrokken, eenigzins geëvenredigd aan de opofferingen, die de staat zich bij het overnemen van de schulden der Oost-Indische Compagnie had moeten getroosten. Vooral de koning had zich vroeger met die hoop geleid, en verlangde zooveel mogelijk die uitkomst te bespoedigen. Hij gaf deze zijne begeerte zelfs aan Raffles te kennen, toen deze in 1817 de Nederlanden bezocht. „Notwithstanding, zoo schrijft deze, „the king himself and his leading minister seem to mean well, they have too great a hankering after profit, and immediate profit, for any liberal system to thrive under them . . . . The king expressed anxiety that he soon should have consignments and maintained that it was essential to confine the trade and to make such regulations as would secure it and its profits exclu-

---

1) Elout, Bijdragen, 1863, pag. 286 en vlg.

sively to the mother country." 1) Dan, ook deze hoop werd niet vervuld, en de jaarlijksche staat van inkomsten en uitgaven sloot meestal met een te kort. 2) Of nu die in alle opzichte ongunstige uitkomsten te wijten waren, 't zij dan aan de moeilijkheden, waarmede de herstelling van ons gezag gepaard ging, en die bloedige en kostbare oorlogen verwekten, 't zij aan de natuurplagen, waardoor Java vele jaren achtereen geteisterd werd, 't zij aan het stelsel — het deed er niet toe — die uitkomst bestond, en daar men vreemden voordeelen zag behalen, terwijl wij niets dan nadeelen oogstten, weet men dit aan het gevolgde stelsel. Van alle kanten verhieven zich stemmen, die betoogden, dat alleen in eene krachtige bevordering van eigene scheepvaart en nijverheid, redding te vinden was. Dit alles had ten gevolge, dat men van stap tot stap, gedurende een vijftiental jaren, terugkwam van het milde bestuur door Commissarissen-Generaal ingevoerd. Wij wenschen die veranderingen, welke, wat men er ook van zeggen moge, uitkomsten opleverden voor ons vaderland zoo voordeelig, in hare ontwikkeling na te gaan, en het komt ons voor, dat dit het geleidelijkst zal geschieden, indien wij onze aandacht meer in het bijzonder op drie punten vestigen.

---

1) Raffles, Memoir, pag. 239.

2) De Waal, II. I. pag. 165.

Wij zullen dan vooreerst de maatregelen nagaan, omtrent het binnenlandsch verkeer op Java genomen, ten tweede de oprigting der Handelmaatschappij beschouwen, in verband met de wijzigingen, die in het zoo vrijzinnig tarief van 1818 gebragt werden, om dan in de derde plaats eenige oogenblikken stil te staan bij het Cultuur- en Consignatie-stelsel.

§ 2. *Maatregelen omtrent het binnenlandsch verkeer.*

Het stelsel van uitsluiting der voormalige Oost-Indische Compagnie bragt mede, dat vreemdelingen niet in hare dienst opgenomen maar zorgvuldig daaruit geweerd werden, en volgens art. 917 der punten en art. in forma van instructie voor den Gouverneur-Generaal van het jaar 1632, worden alle Nederlanders en vreemden, die niet met de schepen der Oost-Indische Compagnie aangekomen waren, onder een naauwlettend toezigt gesteld, opdat zij niets zouden doen tot benadeeling van den handel der maatschappij.¹⁾ Langzamerhand begonnen wel sommigen van meening te zijn, dat, al was alleenhandel de grondslag der Oost-Indische Compagnie, deze toch haar gezag niet zou kunnen bestendigen zonder uitbreiding van haar eigen

---

1) Mr. P. Mijer, Verzameling van Instructiën enz, pag. 61.

Europeesch element, doch alle pogingen door Imhoff en anderen aangewend, om de kolonisatie-denkbeelden door middel van vrije handelaars door te zetten, mislukten.¹⁾ Toen echter, vooral na den Engelsch-Amerikaanschen oorlog, vele inbruken op dat stelsel inslopen of geduld moesten worden, zag men weldra vele vreemdelingen, die als soldaat of matroos naar Java waren vertrokken, in de dienst der Compagnie treden, waarvan velen tot de aanzienlijkste betrekkingen opklommen. Toen de Generaal Daendels in Indië aankwam, werd het opperbestuur aldaar uitgeoefend door eenen vreemdeling, den heer Wise, en bevonden zich verscheidene hooge bedieningen in handen van vreemdelingen. Deze toestand was echter het gevolg, deels van de herhaaldelijk gestremde gemeenschap tusschen het moederland en de Oost-Indische bezittingen in het tijdvak 1796—1808, deels van de weinige zorg der Oost-Indische Compagnie, om geschikte landgenooten voor hare dienst in die bezittingen uit te zenden. Later kwamen natuurlijk vele vreemdelingen zich op Java vestigen, in de hoop van met den weinig geregelden staat van zaken hun voordeel te doen, zoodat het Engelsche gouvernement, het raadzaam vindende een wakend oog

---

1) Het eiland Boeroe, door T. J. Willer, met een geschiedkundig Overzicht der Europeesche Kolonisatie, door Cornets de Groot van Kraaijenburg, pag. 258.

over deze personen te houden, een algemeen register liet aanleggen, waarin dezen o. a. hunne verblijfplaatsen en hunne middelen van bestaan moesten opteekenen, terwijl bij Proclamatie van 21 April 1815 bepaald werd, dat de Europeanen en hunne afstammelingen jaarlijks aan den secretaris van het Gouvernement eene acte van tijdelijk verblijf moesten vragen. ¹⁾

Toen nu Commissarissen-Generaal naar Indië betrokken, was de strijd tusschen de voor- en tegenstanders eener Europeesche kolonisatie op Java niet bepaald beslist. ²⁾ Van de hierin te nemen beslissing hingen als van zelve de maatregelen af, die omtrent het al of niet op Java toelaten van vreemden en reizigers moesten worden genomen. Maar de voorstanders van meer milde beginselen zagen ook in dit opzicht aan hunne wenschen gevolg gegeven, daar Art. 106 van 't Regerings-Reglement bepaalde: „De regering moedigt door alle middelen binnen haar bereik den landbouw aan; zij beraamt of stelt aan het Departement van Koloniën de beste middelen voor, om aanvankelijk of bij voortgang den landbouw door de uitgifte van landen en de vermeerdering van eene Europeesche bevolking en landbouwers uit te breiden.” Opdat nu niet een aantal gelukzoekers, geheel buiten toezigt der Regering, het eiland

---

1) Levyssohn Norman, II. pag. 156.

2) Mr. P. Mijer, Kronijk, enz. pag. 373.

zouden kunnen overstroomen, daarvoor was in art. 28 gezorgd door de bepaling, dat de Gouverneur-Generaal de magt had, om de verzoeken tot inwoning of tijdelijk verblijf (zonder welke niemand op Java toegelaten werd ¹⁾ te verleenen en te weigeren, alsmede die, om personen, gevaarlijk voor de openbare rust en veiligheid, te doen nemen in verzekerde bewaring. ²⁾ Het hoofddenkbeeld van den Commissaris-Generaal, den heer Elout, was, Java en het moederland te verbinden door een band, veel hechter dan die tusschen ambtenaren en eene ontevreden' bevolking. Indië, een tweede Nederland, zoude aan het moederland en dit wederkeerig aan Indië de hand reiken. ³⁾ De door Commissarissen-Generaal gestelde bepalingen, omtrent alles wat de aankomst en het verblijf op Java, alsmede het landbezit van Europeanen betrof, getuigen dan ook van den vrijzinnigsten geest. Bij hunne Publicatie van 28 Aug. 1818 ⁴⁾ werd aan alle ingezetenen van Java het regt toegekend, om naar hunne verkiezing het geheele eiland te doorreizen, mits van eene reispas voorzien, die niet mogt worden geweigerd; en wel verre van het verlof tot inwoning tot Batavia te beperken, werd hetzelfde tot geheel Java uitgestrekt.

---

1) RR. van 3 Jan. 1815. Art. 92 en 93.

2) II. Art. 29.

3) Rapport aan den Koning, 13 Junij 1829.

4) Stbl. voor N. I. N°. 60.

Hij, die dat verlot verkregen had, mogt op dat eiland vaste bezittingen aankopen, met de Javaansche bevolking overeenkomsten aangaan, en (behoudens enkele uitzonderingen) elk bedrijf uitoefenen, dat hij verkoos.¹⁾

Ten gevolge van die milde bepalingen werden al terstond vele aanzoeken tot het verkrijgen van gronden aan Commissarissen-Generaal gedaan, doch, hoe overtuigd ook van het wenschelijke eener uitgifte van gronden aan Europeanen en Inlanders onder behoorlijke bepalingen, zij waren huiverig daaraan te veel toe te geven, zonder betere kennis van zaken.²⁾ En om tot deze te geraken, hadden zij al in 1817 den inspecteurs der landelijke inkomsten den pligt opgelegd, om bijzonderlijk na te gaan, op welke wijze de nog onbebouwde woeste gronden op Java aan Europeanen zouden kunnen worden uitgegeven, en of ook sommige streken geschikt waren, om door eene Europeesche bevolking te worden bebouwd, ten einde aan bijzondere personen, die daartoe genegen, mogten zijn, gelegenheid te geven, om zich als kolonisten naar Java te begeven.³⁾ Eene uitgifte van gronden was intusschen het eenige middel niet, dat Commissarissen-Generaal op het oog hadden, om

---

1) Mr. P. Mijer, Kronijk 87.

2) Elout, Bijdragen 1851 enz. pag. 49.

3) Stbl. voor N. I. 1817, N°. 62.

Europeesche kundigheden en kapitalen te doen strekken tot verbetering van Java's landbouw. Overeenkomstig art. 111 van het Regerings-Reglement bepaalden zij bij hunne Publicatie van 5 Junij 1819 ¹⁾ de wijze, waarop zij, die tot voortzetting van eenigen tak van landbouw of nijverheid gronden of persoonlijke diensten van eenige dorpen mogten noodig hebben, deze overeenkomsten zouden mogen sluiten. De in den aanhef der Publicatie uitgedrukte meening, dat de inlander nog niet bezat die ondervinding en dat doorzigt, welke noodig zijn, om op een' gelijken voet over zijne belangen met anderen te handelen, moest wel tot belemmerende maatregelen leiden, vooral in vervolg van tijd, toen het Indische Bestuur, in stede van het spoor te volgen door Commissarissen-Generaal aangewezen, meende den landbouw op Java door den Javaan zelven uitsluitend te kunnen doen bloeijen en toenemen. ²⁾ Commissarissen-Generaal daarentegen, overtuigd van welk overgroot belang voor den landbouw op Java de ondernemingsgeest van den Europeaan kon zijn, ondersteund door de middelen die hij bezat en die de Javaan miste, wenschten den eerste eene meer wijde deur te openen ³⁾ zooveel als

1) Stbl. voor N. I. N°. 100.

2) Elout, Bijdragen enz. 1851, pag. 133.

3) Rapport van du Bus, te vinden bij Steijn Parvé, Koloniaal Monopoliestelsel enz. nader toegelicht, pag. 51.

immer met het belang der inlanders en de handhaving van het Nederlandsche gezag kon zamengaan. ¹⁾

Dan vaste beginselen waren omtrent die aangelegenheid niet aangenomen, ²⁾ en zoo laat het zich gemakkelijk verklaren, dat de baron van der Capellen niet altijd kon blijven buiten den invloed van de hem omringende ambtenaren, doordrongen van de beginselen der vroegere Compagnie, zoodat de Indische Regering langzamerhand meer en meer begon toe te geven aan het stelsel, waarvan de hoofdtrek was het weeren van Europeesch landbezit en het ontwikkelen van Java zonder tusschenkomst van Europeesche planters. ³⁾

De eerste sporen van die afwijkingen merken wij op in twee publicatiën van den jare 1821. Ten gevolge van de vrijzinnige maatregelen door Commissarissen-Generaal genomen, omtrent de toelating en het verblijf op Java, hadden vele Nederlanders en

---

1) Wat het toelaten der Chineezen betreft, C.C.G.G. lieten dezen de hun door de Engelschen gegeven vrijheid, zich in de Preanger regentschappen neder te zetten, waartoe zij vroeger, volgens plakaat van 1764 de vergunning van het bestuur noodig hadden. Doch de nadeelen, die zij den inlanders en het gouvernement door hunne woekerzucht en het drijven van ongooorloofden handel toebagten, noodzaakten het Indische bestuur hun die bevoegdheid te ontzeggen, Stbl. 1820, N°. 27, welk verbod later (Stbl. 1821, N°. 4) tot Mooren, Bengaleezen en Bougineezen werd uitgestrekt.

2) Cornets de Groot, over het beheer der kolonien, pag. 69.

3) Elout, Bijdragen enz. 1851, pag. 135.

vreemdelingen handels-etablissemten in de binnenlanden gevestigd. Dit nu werd in de eerste dier publicatiën, zonder speciale vergunning, verboden, daar aan de Hooge Regering gebleken was: „dat dit,” zoo luidt de aanhef der publicatie, „veelal de strekking heeft, om aan den inlander op eene middelijke wijze de vrije beschikking over zijn product te ontnemen, om het doen van voorschotten op het gewas te bevorderen, en om in allen gevalle den inlander terug te houden van het voeren van zijn product naar die plaatsen, waar eene vrije en talrijke mededinging de hoogste prijzen belooft.”¹⁾ Eene dusdanige bepaling kon niet anders dan alle aanwending van kapitaal en het daarstellen van groote ondernemingen bemoeijelijken, vooral dewijl nog daarenboven in de volgende publicatie bepaald werd, dat, aangezien van den onbelemmerden toegang tot de Preanger Regentschappen misbruik gemaakt was, het aan geen' Europeër zou vrijstaan, om zonder schriftelijke vergunning van den Resident in die Residentie handel te drijven, noch zich aldaar op te houden; wel mogt men, mits van eene behoorlijke pas voorzien, er doorreizen, doch men moest zich niet van den grooten weg verwijderen, noch zich ergens langer dan noodig was ophouden.²⁾

---

1) Stbl. voor N. I. 1821, N°. 5.

2) Stbl. voor N. I. 1821, N°. 6.

De twee belangrijkste maatregelen evenwel, onder het bestuur van van der Capelleu genomen, ten aanzien van het onderwerp, dat ons nu bezig houdt, zijn die, genomen bij Publicatiën van den 6den Mei 1823 over de verhuringen en verpachtingen op het grondgebied der Javaansche vorsten, en die, omtrent het verblijf en landbezit op Java van 20 Mei daaraanvolgende.

Sedert onheugelijke tijden bestond bij de Javaansche vorsten de gewoonte, om dorpen en landen, met de daarop gezeten bevolking, waaruit zij naar 's lands gebruik hunne inkomsten trokken, aan Europeanen en Chineezen in erfpacht of huur af te staan, zonder zich verder veel om het lot dier bevolking te bekommeren. De Engelschen hadden dit wel niet verboden, doch evenwel beperkende maatregelen ingevoerd. De gevoelens door Commissarissen-Generaal aan den dag gelegd, omtrent een onbekrompen stelsel van landbezit en cultuur, hadden lust en ijver daartoe opgewekt, en volgens de oude gewoonte hadden vele Europeanen zich in de vorstenlanden van Java verspreid, daar landen in pacht of huur verkregen en uitgestrekte ondernemingen van cultuur begonnen. Terwijl vroeger die verhuringen voor geen langer tijdvak dan voor drie jaren plaats hadden, begon men nu hiervan af te wijken en de landen voor tijdvakken van 20 en 30 jaren te verhuren. Dit mogt nu al voor sommige ondernemingen onvermijdelijk zijn,

het was zeer stellig in strijd met de bepalingen deswegen gemaakt, ¹⁾ even als ook de aanzienlijke voorschotten op den huurprijs, die dikwijls door de huurders den verhuurders werden toegestaan. Welke bedenkingen men nu ook tegen die landverhuringen moge inbrengen, het is zeker, dat de inwendige bloei en welvaart van Java niet anders dan er door bevorderd konden worden. Men moge het soms al willen voorstellen, alsof die ondernemingen ten koste der inlandsche bevolking plaats vonden, dat de Javaansche bevolking geenszins, over het algemeen, door de pachters onderdrukt werd, blijkt ten duidelijkste daaruit, dat zij van de gronden, die onder het gezag hunner eigene vorsten gebleven waren, overliep naar de in huur gegeven landen. ²⁾ Die landen begonnen dan ook meer en meer in waarde te stijgen, terwijl de inkomsten der vorsten in dezelfde mate vermeerderden; en zoo snel namen die aanplantingen toe, dat zij reeds in 1822 over de 200,000 pikols koffij opbragten. In dien steeds klimmenden welstand zag het Indische bestuur noch den bloei der kolonie, noch de uitbreiding van den handel, die niet beter dan door overvloed en goedkoopte bevorderd wordt, maar alleen de toenemende sterkte

---

1) Brief van van der Capellen. Steijn Parvé, Het Koloniaal Monopoliestelsel enz. nader toegelicht, pag. 156.

2) Aardrijkskundig en Statistisch Woordenboek van N. I. in voce Djocjokarta.

en finantiëele magt van Java's vorsten en de afnemende prijzen, die het zich uit dezen toevoer voor zijn eigen koffijproduct voorstelde.¹⁾ En inderdaad had de onbelemmerde toelating van vreemden wel een' eenigzins nadeeligen invloed op den Nederlandschen handel gehad. Engelsche en Amerikaansche handelshuizen hadden een stellig overwigt in den algemeenen handel en in de scheepvaart op Java, en tusschen Engeland en Java was, zeer ten nadeele der Nederlandsche handelaren, eene geregelde handelsgemeenschap ontstaan.²⁾ Ten einde dit nu eenigzins te keer te gaan, waren reeds den 30 October 1821 de residenten aan de hoven van Soerakarta en Djocjokarta aangeschreven, deze verhuringen van landerijen, waarvan hierboven sprake was, ten strengste tegen te gaan. Dit bevel evenwel werd niet genoegzaam nagekomen, en nu: „aangezien het der Hooge Regering bleek, dat vele landerijen en dessa's, en daaronder ook vele voor een tijdvak van verscheidene jaren door Europeanen en anderen, niet tot de Javaansche bevolking behorende personen, in huur en pacht waren genomen, en dat door deze op die huur aanzienlijke voorschotten zijn gegeven, welke handeling strijdig was

---

1) Rapport van du Bus. Bij Steijn Parvé, Koloniaal Monopoliestelsel enz. nader toegelicht, pag. 67.

2) Mr. P. Mijer, Kronijk, pag. 375.

met de bestaande bepalingen; zoo werden bij publicatie van 5 Mei 1823, die contracten, welke tegen den uitdrukkelijken last van de Resolutie van 30 October 1821 na dien tijd waren gemaakt, voor vervallen verklaard. ¹⁾ Alleen die contracten zouden in stand blijven, welke vóór dien termijn voor niet langer dan drie jaren en met een voorschot van niet meer dan zes maanden waren gesloten; terwijl voorts in het vervolg de verhuring van land en door de Javaansche vorsten of grooten aan eenige personen, geene Javanen zijnde, anders dan met uitdrukkelijke toestemming van het gouvernement, op straffe van nulliteit verboden werd.

Hoe verschillend men ook over die landverhuringen denken moge, het komt ons voor dat de wijze, waarop de hier besproken maatregel genomen werd, allezins afkeuring verdient. Immers met den algemeenen geest, die de regering tot nu toe bezielde had, alsmede met art. 105 van het Regerings-Reglement waren de verboden handelingen geenszins in strijd, en de hardheid en onregtvaardigheid van den maatregel valt te helderder in het oog, wanneer men bedenkt, dat hij niet alleen voor het vervolg werkte, maar ook eene achteruitwerkende kracht had. ²⁾

1) Stbl. voor N. I. 1823, N°. 17.

2) Brief van Elout bij Steijn Parvé, Het Koloniaal Monopoliestelsel enz. nader toegelicht, pag. 162.

Hadde het algemeene belang medegebragt deze ondernemingen te stuiten, die interdictie had dan dadelijk moeten volgen bij de eerste kennis, die men van de vestiging er van verkregen had, welke kennis reeds in 1819 bestond.¹⁾ En wat noodzakelijkerwijze de gemoederen der Javaansche vorsten ten zeerste moest verbitteren, waren de pogingen door de regering in het werk gesteld, om zelve landerijen in huur of pacht te verkrijgen, op hetzelfde oogenblik, dat zij de particuliere landverhuringen vernietigde,²⁾ waardoor van zelve het vermoeden ontstond, dat het Indische bestuur in den geheelen maatregel slechts eene uitbreiding van deszelfs grondgebied en magt ten koste der vorsten op het oog had. Wel schijnt het te blijken, dat de intrekking der landverhuringen plaats had met de toestemming der daarin betrokken vorsten,³⁾ doch wanneer wij nagaan hoe hierin eene openbare vernedering gelegen was, dat hun zegel in aller oogen geschonden werd, en hoe hun aanzien en hunne inkomsten er onder moesten lijden, dan zullen wij wel niet verder behoeven te onderzoeken, in hoeverre die toestemming ook door dwang verkregen werd; en toen later de opstand van Diepo Negro uitbrak, was de verbittering, die het gemoed

---

1) Brief van Elout bij Steiju Parvé, II. 164.

2) Woordenboek, enz. I, pag. 297.

3) Temminck, Coup d'oeil sur les possessions Néerlandaises I, pag. 165.

der Javaansche vorsten vervulde, zeker eene der hoofdoorzaken van den door hem ondervonden bijstand.

Zoo als bekend is en wij vervolgens zien zullen, werd de door van der Capellen genomen maatregel later door het bestuur hier te lande afgekeurd, en werden de landverhuringen wederom op den vorigen voet toegelaten. De heer Elout, Minister van Koloniën, gaf den Gouverneur-Generaal hiertoe den last bij eene missive van 27 Nov. 1826. Na al de door de voorstanders van het genomen besluit bijgebragte redenen een voor een nagegaan en wederlegd te hebben, komt hij in dien allezins merkwaardigen brief tot het besluit: dat, mogten ook de landverhuringen geheel buiten toezigt der regering schadelijke gevolgen kunnen hebben, die nadeelen door eene wijze bemoeijng geheel kunnen worden weggenomen, zonder dat het noodig zij, die geheel te verbieden, daar de voordeelen, die zij aan handel en nijverheid en zelfs aan de schatkist zullen kunnen aanbrengen, dezelve op staathuishoudkundige gronden allezins aanbevelingswaardig maakt. ¹⁾

Tot verdere voltoojing van het stelsel, dat allen Europeeschen invloed en alle medewerking en dadelijke deelneming van Europeanen van zich afweerde, diende

---

1) Brief van Elout bij Steijn Parvé, II. 163.

de Publicatie van 20 Mei 1823. Bij deze werd de toelating tot en het verblijf van Europeanen op het eiland Java zeer beperkt, door het regt tot verblijf of inwoning te onderwerpen aan een naauwkeurig voorafgaand onderzoek, en door dat niet verder uit te strekken dan tot bepaalde plaatsen en bepaaldelijk aangewezen doeleinden. Zoo moest men nu bij het verzoekschrift, aan den Gouverneur-Generaal in te dienen, voegen certificaten of bewijzen met redenen van wetenschap gegeven, dat de verzoeker de middelen of zekere vooruitzigten bezat, om het bepaalde voornemen te bewerkstelligen, waartoe hij verlangde regt van inwoning te verkrijgen.¹⁾ Hij die verlangde in de Nederlandsche bezittingen te verblijven, moest van zijn oogmerk daartoe rekenschap geven. Niemand, verlof tot inwoning verkregen hebbende, mogt zich ergens anders dan te Batavia of binnen tien palen afstands vestigen, want daartoe was dan een tweede speciaal verzoek noodig;²⁾ terwijl niemand van woonplaats veranderen mogt zonder tusschenkomst van den Gouverneur-Generaal, welke ook gevorderd werd, om meer dan twee palen van den grooten weg af te reizen.³⁾ Het bezit van eenig land in eigendom, huur of pacht, werd alleen aan hem toegestaan, die de

---

1) Art. 1 der Publ. van 20 Mei 1823.

2) Art. 5, II.

3) Art. 12, II.

hoedanigheid van Nederlander bezat. Zij, die deze hoedanigheid niet bezaten en eenig eigendom van land verkregen, moesten zich binnen een jaar van hetzelfde ontdoen. ¹⁾

Deze zoo weinig liberale publicatie moest wel allen geest van onderneming onder de Europeanen uitdooven. Dat dit ook werkelijk het geval was, blijkt overtuigend uit het rapport later door den Commissaris-Generaal den heer de Bus de Gisignies, te dezer zake ingeleverd. Bij de beschouwing van Java's productie voor den uitvoer, kwam hij tot de bedroevende slotsom, dat de jaarlijksche uitvoer van Java, voor zooveel op rekening der menschelijke nijverheid kon worden gesteld, niet meer dan 5 millioen bedroeg. ²⁾ Tot zulk een laag cijfer was de uitvoer nooit gedaald, zelfs niet onder het vorige monopolie, dat door beperking van toevoer de markt kon dwingen, en iedere ontwikkeling der productie buiten haar omterstond trachtte te fnuiken. Bij dien ongunstigen toestand kwam nog, dat de uitgaven van het Indische bestuur, ten gevolge deels van oorlogen, deels van kostbare maatregelen der Regering, te hoog werden gedreven, en de inkomsten zoo te boven gingen, dat

---

1) Art. 21 en 22, ll.

2) Rapport, pag. 22, bij Steijn Parvé, het Koloniaal Monopoliestelsel enz. nader toegelicht.

het moederland de kolonie door eene leening van *f* 20,000,000 moest ter hulpe komen. ¹⁾ Een dergelijke toestand kon niet lang duren, en daarom werd de burggraaf du Bus de Gisignies tot Commissaris-Generaal van Nederlandsch Indië benoemd, die als aanleiding tot zijne zending o. a. te beschouwen had: het niet achtervolgen door het Indische bestuur van het op koninklijk gezag in den jare 1818 vastgestelde Regerings-Reglement. ²⁾ Al de door hem te nemen maatregelen moesten daartoe strekken, om door de inkomsten van Neêrlandsch Indie alle kosten van beheer, hoegenaamd ook, goed te maken. Hij moest echter zooveel mogelijk zorgen, dat door zijne maatregelen de zaken zoo min mogelijk uit derzelve verband werden gerukt, zoodat zij geen beletsel zouden kunnen zijn, om bij mogelijke aanneming van andere grondbeginselen, ook instellingen daarmede overeenkomstig in te voeren. ³⁾ Hieruit blijkt dus dat, alhoewel na het optreden van den heer Elout als Minister van Koloniën de vroegere kolonisatieplannen weder meer op den voorgrond getreden waren, het bestuur hier te lande nog geenszins een vast stelsel aangenomen had.

---

1) De Waal, Neêrlandsch Indië in de Staten-Generaal deel I, pag. 159. Het is bekend dat later bij de Wet van 22 Dec. 1827, Stbl. N°. 63, deze som met een bedrag van *f* 2,700,000 verhoogd werd.

2) Cornets de Groot, II. pag. 72.

3) II. 75.

Dit blijkt nog duidelijker uit art. 69 zijner instructie waarin hem uitdrukkelijk werd opgedragen om na te gaan, wat doelmatiger zou zijn, het stelsel van kolonisatie, zooals het in 1818 was voorgedragen, dan wel een stelsel van weering van vestiging en landbezit der Europeërs, zooals de Indische Regering naderhand had omhelsd. Zijne consideratien moest hij aan den Minister van Koloniën mededeelen. De heer de Bus, wien men de volijverige behartiging der hem toevertrouwde belangen niet kan ontzeggen, raadpleegde verschillende autoriteiten omtrent de hem opgedragen taak,¹⁾ en kwam weldra tot het gevoelen, dat bij voortzetting van het toen in zwang zijnde stelsel, Java's bevolking en de ontginning zijner woeste gronden, beide even traag zouden blijven voortgaan, zonder dat deszelfs bezit voor handel, industrie en welvaart voor het moederland van meerder belang zouden worden dan het toen was.²⁾ De invoering van een stelsel van vrije cultuur, en alzoo de vermeerdering van alle soorten van producten, die kunnen worden uitgevoerd, was de eenige ware grond, waarop de welvaart van Java, volgens zijn oordeel, gevestigd moest zijn.³⁾

1) Cornets de Groot, Geschiedkundig Overzicht der Kolonisatie, in het werk: het eiland Boeroe door T. J. Willer, pag. 267.

2) Rapport van du Bus, II. pag. 18.

3) Brief van 2 April 1826. Cornets de Groot, over het beheer der Koloniën, pag. 79. Vgl. de Memorie van du Bus bij Steijn Parvé, Koloniaal Monopoliestelsel, enz. nader toegelicht, bl. 59: „Een meer

Hij schroomde dan ook niet om als middel, om Java uit zijnen staat van kwijning op te beuren, de hernieuwde toelating van Europeanen en derzelver kapitalen tot ontwikkeling van den landbouw aan te bevelen.

Overeenkomstig het door hem uitgebragte gevoelen, werd hem dan vooreerst door den Koning opgedragen, de Publicatie van 6 Mei 1823 in te trekken, 1) zoodat alle Europeanen wederom gerechtigd werden overeenkomsten met de Vorsten te sluiten of de oude te hernieuwen. „Dusdanige ondernemingen toch,” zoo luidde de aanhef dezer, zelfs later nimmer buiten werking gestelde publicatie, „zullen, bij den geest van rustige werkzaamheid, dien zij onder den inlander zullen opwekken, en bij den meerderen welstand, dien zij onder de Vorsten zullen verspreiden, allezins gunstig medewerken, om aan derzelver geheele bevolking, te beginnen met de Vorsten en Grooten, een nieuw bewijs te geven van de belangstelling en behartiging van het Nederlandsche Gouvernement, in alles wat ter vermeerdering harer welvaart strekken kan.” Ook werden door den Minister Elout in een concept-besluit, den Koning ter goedkeuring aangeboden, zeer milde

---

zeker en individueel landbezit moct de hoeksteen worden van alle toekomstige ontwikkelingen van cultuur op de reeds bebouwde gronden, gelijk de kunde, nijverheid en kapitalen van den Europeër het worden moeten voor de ontginningen en culturen van den nog onbebouwd grond.”

1) Stbl. voor N. J. 1827, N°. 52.

bepalingen omtrent het uitgeven van gronden vastgesteld. Immers pachtgronden zouden aan Nederlanders of Oosterlingen, die bevonden werden de middelen en de geschiktheid te bezitten, om landontginningen te ondernemen uitgegeven, en tot zoodanige cultures aangewend worden, als het den ondernemer zou goed dunken. De pachters, wier huurtijd aanvankelijk op 40 jaren gesteld was, zouden met de Javanen, die zich op hunne landen zouden willen nederzetten, zoodanige overeenkomsten mogen sluiten, als hun belang zou medebrengen, terwijl het ondordrukken der Javanen ten strengste werd te keer gegaan; zij, die in stede van land te ontginnen, mogten verkiezen zich de noodige grondstoffen voor hunne suikermolens, indigomakerijen en andere trafijken te bezorgen, door middel van overeenkomsten met de Javaansche bevolking, zouden daartoe in de gelegenheid gesteld worden.¹⁾

Om te geraken tot de vestiging van dat stelsel, hetwelk gegrond zou zijn op vrijheid en bescherming

---

1) Elout, Bijdragen tot de kennis van het koloniaal beheer 1851, pag. 188. Bij het lezen van het merkwaardige rapport door du Bus, in zake de landverhuringen opgesteld, waarvan zelfs van den Bosch moest getuigen, dat hij volkomen regt deed wedervaren aan de lumineuse wijze, waarop het stelsel van kolonisatie er in behandeld was, kunnen wij duidelijk zien hoe overtuigd du Bus was: that it is desirable so to regulate the disposal of land as to secure the introduction of capital and labour in the most convenient proportions. *Merivale Kolonisation and Colonies*, pag. 381.

der vrije industrie, rigtte du Bus commissiën van landbouw op in al de residentiën van Java, welke den staat van den landbouw naauwkeurig zouden nagaan en den weg tot nieuwe cultures aanwijken. ¹⁾ Hij stelde vee- en paardemarkten in, liet eene algemeene tentoonstelling houden van voorwerpen van Indischen landbouw en nijverheid, in één woord, de particuliere industrie werd door alle mogelijke middelen aangespoord tot het beproeven harer krachten. Daardoor wilde hij aan de sluimerende, productieve krachten van Java een nieuw leven en eene nieuwe ontwikkeling schenken. Daartoe werd alles, wat tot bevordering van den landbouw strekken kon, aan de aandacht der Indische regering bijzonder aanbevolen. Wel verre dat hij den Europeeschen kolonist beschouwde „als de parasiete plant, die zich tusschen de regering en den inboorling indringt” ²⁾ moest integendeel de regering, in afwijking van het beginsel, waaruit het bestuur ten deze bevorens gehandeld had, alle middelen aanwenden, om de uitgifte van landen onder de Europeesche bevolking aan te moedigen en uit te breiden. ³⁾ Dan, wel mogt de nijverheid op Java zich langzamerhand ontwikkelen en de handel meer beginnen te bloeijen, eene bevredigende verhouding tusschen inkomsten en

1) Besluit van 29 Maart 1826, Stbl. voor N. I. N°. 13.

2) Rapport, II. pag. 68.

3) Regerings-Reglement van 30 Aug. 1827, Art. 111.

uitgaven kon, alhoewel du Bus de bezuinigingen zoo ver mogelijk uitstrekke, maar niet bereikt worden. 1) Immers de vijfjarige begrooting van 1831—1835 bedroeg aan inkomsten *f* 106,700,000 aan uitgaven *f* 104,700,000; bij welk laatste cijfer evenwel nog moest gevoegd worden de rente voor de in 1828 geslotene leening van *f* 15,000,000 2) tot een bedrag van *f* 1,050,000 's jaars. In hoeverre nu in vervolg van tijd de verwachtingen van du Bus en van Elout zouden zijn verwezentlijkt, dat door het volgen van het door hen voorgedragen stelsel vruchten zouden zijn verkregen én even groot, als later getrokken zijn van het door hen in beginsel afgekeurde cultuurstelsel, én duurzamer, daar zij onafhankelijk zouden zijn van commerciële bemoeijingen, hierover kan niets met zekerheid bepaald worden. De door hen voorgedragen maatregelen zijn óf te kort in werking geweest, om er eenige gevolgen van te kunnen afleiden, óf zijn in het geheel niet in werking gebragt. Immers een nieuwe tijd ging aanbreken, en de kolonie zoude niet langer een lastpost, maar de voedster van het moederland zijn. De heer Jan van den Bosch tot opvolger van den heer du Bus bestemd, werd als zoodanig door den koning over de door dezen laatsten ingestuurde ontwerpen

---

1) Cornets de Groot, over het beheer der koloniën, pag. 85.

2) Stbl. voor N. I. 1829, N°. 90.

geraadpleegd, en kon er zich geenszins mede vereenigen. De wijze, waarop de teelt der producten in Amerika plaats had, met die op Java vergelijkende, en de min gunstige omstandigheden, waarin dat eiland verkeerde, in aanmerking nemende, kwam hij tot het besluit, dat het voorgedragen stelsel — kolonisatie van Europeanen met afstand van grond, hetzij in vollen eigendom of in huur, te bebouwen met vrije arbeiders — onmogelijk gelukken kon,¹⁾ daar men de concurrentie tegen andere landen niet zou kunnen volhouden. Wel zoude het productief vermogen der kolonie misschien langzamerhand vermeerderd worden, doch deze zou zeker niet worden in staat gesteld zich spoedig van hare verplichtingen jegens het moederland te kwijten. Om nu dat doel te bereiken, om alle finantiëele bepalingen te doen samenwerken om de baten van Nederlandsch Indië toereikend te doen zijn tot het bekostigen van alle lasten,²⁾ om te bewerken dat Java eene gepaste markt zou worden voor Nederlandsche fabriekaten, en dat de producten van dit eiland met voordeel herwaarts konden worden overgebracht, daartoe moest het stelsel dienen, dat van den Bosch zich voorstelde in Indië in te voeren, en waarvan wij de strekking en gevolgen in eene der volgende afdeelingen hopen na te gaan.

1) Advies van van den Bosch, Over de plannen van du Bus, bij Steijn Parvé, Koloniaal Monopoliestelsel enz. toegelicht, pag. 313.

2) R.R. van 16 Mei 1829, art. 89.

Als meer bepaaldelijk tot het behandelde behoorende, zij hier alleen opgemerkt, dat, terwijl du Bus der meening was toegedaan, dat noch het Nederlandsche gezag, noch de Javaansche bevolking van eene ruime toelating van vreemden iets te duchten hadden, de heer van den Bosch geenszins zoo gunstig voor de toelating van Europeanen gezind was, gelijk kan blijken uit zijne publicatie van 10 Januarij 1834,¹⁾ door welke aan den te grooten toevloed van deze vele hindernissen werden in den weg gelegd. Eene scherpe lijn werd daarbij tusschen de vaste en tijdelijke ingezetenen getrokken. Alleen Nederlanders en vreemdelingen, die minstens tien jaren in Neêrlandsch Indië hadden gediend en eervol waren ontslagen, mogten acten van vaste inwoning verkrijgen. De acten van tijdelijk verblijf, behalve de uitzonderingen in 't belang van den landbouw, mogten niet anders dan tot wederopzegging toe voor de residentie Batavia verstrekt worden; terwijl tevens het reizen door Java zeer werd bemoeijelijkt. Langen tijd bleven deze bepalingen van kracht, totdat zij eindelijk bij koninklijk besluit van 27 Oct. 1860²⁾ in milderen zin gewijzigd werden. De onderscheiding tusschen acten van vast en tijdelijk verblijf, voor zoo verre het Nederlanders of vreemdelingen gold, zijn ver-

---

1) Stbl. voor N. I. N°. 3.

2) Staats-Courant 7 Nov.

klaarde deze, dat de bewoners van Java denzelfden vrijen handel met de Britsche bezittingen in Azië en Europa zouden hebben als de overige onderdanen van Groot-Brittannië, en dat het Monopolie door een weldadiger stelsel zou worden vervangen.¹⁾ Tijdens het Britsche tusschenbestuur werd dus op Java het stelsel van een' vrijen en onbelemmerden handel ingevoerd, behoudens de onderscheiding der havens in die, waar geregelde kantoren van in- en uitgaande regten werden gevestigd, en die welke de Engelschen noemden „minor” of „intermediate ports.” Tot groote havens werden Batavia, Samarang en Soerabaja gekozen; alle schepen mochten die havens aandoen met uitzondering van die, welke kwamen van havens ten Westen van de Kaap de Goede Hoop of tot havens behoorden, die niet onder Britsch gezag stonden. Op de „intermediate ports” mochten alleen varen en dus aan den kusthandel deel nemen geregistreerde koloniale vaartuigen en schepen, die tot havens behoorden, ten oosten van de rivier Arrakan gelegen, mits zij direct of indirect onder Britsch gezag stonden.²⁾

Het Britsche bestuur zou echter niet van langen duur zijn, en in het volgende hoofdstuk zullen wij kunnen nagaan, hoe Indië wederom werd „de schoonste parel aan de Nederlandsche kroon.”

1) van Kampen III, II, 501.

2) Levyssohn Norman, de Britsche heerschappij over Java, pag. 265.

H O O F D S T U K II.

(1813—1840).

---

§ I. *Commissarissen-Generaal. Herstelling van ons gezag.*

Europa's bevrijding in de velden van Leipzig bevochten, had ook de verlossing van Nederland ten gevolge. Ons vaderland had wederom zijne plaats onder de onafhankelijke volken van Europa ingenomen, ja zelfs was door de toevoeging van Belgie de uitgestrektheid van het jonge Koninkrijk meer dan tweemaal die der vroegere Republiek. Het tractaat van Parijs van den 30sten Mei 1814 bepaalde in zijn 6de art.: „La Hollande placée sous la souveraineté de la maison d'Orange, recevra les pays cédés par la France entre la mer, la frontière de 1790 et la Meuse.”¹⁾ Daardoor was een lievelingsdenkbeeld der

---

1) Hoek, het herstel van het Nederlandsch gezag over Java, pag. 40.

evenzeer overeen, als men verschilde in de keuze der hiertoe doelmatige middelen.

Na het herwinnen onzer onafhankelijkheid waren wel hier te lande pogingen aangewend, om den Indischen handel wederom in handen te krijgen, maar men had, door geleden verliezen ontmoedigd, misschien te spoedig de handen laten vallen. Het was wel niet te ontkennen, nog geen tiental jaren was sedert verloop, en de lust tot ondernemingen op Java was zoo verflaauwd, dat zonder de verzendingen van Gouvernementswege er weinig dergelijke ondernemingen zouden zijn gedaan, zoo weinig individuëele geneigdheid bestond er in Nederland om het hoofd te bieden aan de mededinging, die men in vaart en handel op Neerlandsch Indië ondervond.¹⁾ Dat dit verschijnsel niet te laken was, dat fabrikanten en kooplieden niet meer ijver hadden dienen aan te wenden, deze, om zich de vorderingen der wetenschap in het vervaardigen der voor de Indische luchtstreken geschikte kleedingstoffen ten nutte te maken, gene, om de naar Indië bestemde kargaizoenen, overeenkomstig hun bestemmingsoord te zamen te stellen, wij zullen de laatsten zijn het te beweren. Maar nu eenmaal die toestand zoo was, zoo was het onzes inziens bij een volk als het onze, dat onder het stel-

---

1) Indisch Tijdschrift 1854, I, pag. 156.

sel van bescherming en monopolie in Oost-Indië zoo uitgebreiden en winstgegenden handel gedreven had, een zeer natuurlijk verschijnsel, dat, zelfs van Hogendorp moest het erkennen, er in het publiek meer en meer geneigdheid geuit werd, om van den vrijen kolonialen handel terug te keeren. ¹⁾ Zoo was het dus geen diepzinnig geheim, maar het gemis aan veerkracht en handelsbetrekkingen bij ons, dat tot de oprigting der Handelmaatschappij voerde. ²⁾

Men wane evenwel niet, dat die gebeurtenis zoo geheel op zich zelve stond. Neen, verschillende besluiten der Hooge Regering, zoowel hier te lande als in Indië, hadden reeds bewezen dat het opperbestuur, schoon dan ook langzamerhand van het vrijgevig stelsel terugkomende, door meer en meer krachtdadige bescherming der nationale nijverheid, er naar streven wilde, om den Nederlandschen handel deszelfs vorigen bloei terug te geven. Was men hier te lande bij de eerste regeling der in- en uitgaande regten uitgegaan van het belang eener zooveel mogelijk onbepaalde handelsvrijheid, wel is waar gewijzigd met het oogmerk, om het inlandsche fabriekwezen tegen het vreemde te ondersteunen, ³⁾ de bij verschillende gelegenheden in het

---

1) Bijdragen X, pag. 143.

2) Elout, Bijdragen tot de geschiedenis van het koloniaal beheer, 1861. XXV.

3) De Waal, Nederlandsch Indië in de Staten-Generaal, I. pag. 49 en 71.

tarief gebragte wijzigingen geschiedden nu steeds met doorzetting van het beschermende stelsel. Zoo was in de in 1822 aangenomene „wet op den ophef” bepaald dat de goederen, welke in Nederlandsche schepen uit de Oost-Indische bezittingen regtstreeks en met ongebroke lading in eene haven van het moederland zouden worden ingebracht, vrij zouden zijn van inkomende regten, mits de uitgaande regten in Indië betaald waren.¹⁾ En dat de handel in eigen koloniale waren hierdoor geene geringe bescherming ondervond, blijkt bij de eerste iuzage van het tarief, waarbij voor die artikelen, wier in- of uitvoer onder eigen vlag niet reeds speciaal bevoordeeld was, nog eene restitutie van $\frac{1}{10}$ der regten bepaald was.²⁾ Het zal wel onnoodig zijn hier bij te voegen, dat deze maatregelen geenszins de goedkeuring wegdroegen van van Hogendorp, die met klem van redenen betoogde, dat, daar de vreemde schepen nu beroofd waren van het groote voordeel, om hunne ladingen in onze havens te brengen, (vroe-

1) Stbl. voor N. I. 1822, N°. 38.

2) Stbl. voor N. I. 1822, N°. 39. Daar de bepalingen dezer wet, ten aanzien der koffij, de bedoelingen zoude vrijdelen, welke bij het reglement op het heffen der ink. regten op Java en Madura van 26 Aug. 1818 een minder regt hadden doen vaststellen voor de regtstreeks naar Nederland dan naar elders bestemde producten, (zie boven pag. 82 en art. 22 van genoemd regl.) zoo werd naar aanleiding hiervan bij Publ. van 15 Julij 1823, Stbl. voor N. I. N°. 27, het uitgaand regt op de naar elders dan naar Nederland iuct vreemde schepen vervoerd wordende koffij met 1 pCt. per pikol verhoogd.

ger toch had ook voor hen hier vrijheid van invoer bestaan) zij ook minder in onze Oost-Indische bezittingen zouden opdagen, waardoor de koophandel en de teelt der producten zeer zouden verminderen. Nu men vrijheid van handel had ingevoerd, nu moest men, volgens hem, ook vasthouden aan het beginsel, om vreemden en ingezetenen op gelijken voet te behandelen. ¹⁾

Wat de maatregelen, omtrent dit onderwerp in Indië zelf genomen, betreffen, wij zagen reeds dat Commissarissen-Generaal, nadat door de Britten het heffen der in- en uitgaande regten bij wijze van pacht, namelijk „de boom en pacht van den invoer van Westersche lijnwaden” was afgeschaft, ²⁾ met de heffing dier regten van 's lands wege voortgingen, en een reglement in werking bragten, waarbij de Nederlandsche handel eenige, zij het dan ook zeer geringe, bescherming ondervond. ³⁾

---

1) Bijdragen enz. II, pag. 194 en VII, pag. 330.

2) Hoek, II, pag. 287.

3) Bij Resolutie van den G. G. van 24 Mei 1819, (St.bl. N°. 46) omtrent de havens in de Moluksche eilanden die vreemde schepen zouden mogen binnenloopen, was een nieuw bewijs der toegevendheid der Indische regering jegens de vreemde vlaggen gegeven. De Moluksche eilanden toch waren bij Regerings-Reglement van de vrije vaart en handel uitgesloten, doch dit verbod was ongenocgzaam om den ongeoorloofden handel in specerijen te keer te gaan. Daarom werd het den vreemden schepen toegestaan bij gebrek aan mondbehoefden of om andere wettige redenen in de havens van Amboine, Ternate, Menado en Kema binnen te loopen en, mits zich van den verboden handel onthoudende,

Deze bescherming werd verder uitgestrekt door 't koninklijk besluit van 25 April 1819, in Indië den 7^{den} Jan. 1820 gepubliceerd, ¹⁾ waarbij de voortbrengselen van Nederlandschen grond en nijverheid, met uitzondering van mondbehoefden, bij invoer op Java en Madura werden vrijgesteld van de betaling der inkomende regten, mits door deugdelijke certificaten hun Nederlandsche oorsprong bewezen was. Daar evenwel de handelsbetrekkingen en het verkeer, vooral tusschen Java en de Buitenbezittingen, niet zoo levendig waren als wenschelijk was, zoo werden bij publicatie van 9 Julij 1822 ²⁾ maatregelen hiertegen genomen door eene meer doctmatige bepaling der inkomende en uitgaande regten. Daarbij werden alle goederen en voortbrengselen van den Oost-Indischen Archipel, en regtstreeks met Nederlandsche schepen aangevoerd wordende van plaatsen, waarmede het Nederlandsche gezag in vriendschap stond, op Java en Madura vrijgesteld van inkomende regten. Geschiedde zulks evenwel op vreemde schepen of niet zonder het aandoen van eenige vreemde haven, dan bleven die goederen aan de voldoening der volle inkomende regten onderworpen; de uitgaande regten op Java werden op 2 pct. van de waarde der goe-

---

zich van het benoodigde te voorzien. Het valt intusschen te begrijpen, dat hierdoor den smokkelhandel eene slechts wijdere deur werd opengezet.

1) Stbl. voor N. I. N°. 2.

2) Stbl. voor N. I. N°. 30.

deren bepaald, onverschillig naar welke haven of met welke schepen de uitvoer geschiedde, voor zoo verre ten aanzien van sommige goederen niet reeds speciale bepalingen gemaakt waren of bij deze publicatie vastgesteld werden; en wanneer wij het thans voor sommige artikelen vastgesteld tarief met dat van 26 Augustus 1818 vergelijken, dan blijkt, dat de nationale scheepvaart veel meer dan toen door het verschil der te heffen regten werd bevoordeeld. ¹⁾

Toen nu bleek dat, in strijd met art. 5 van 't Reglement van 1818, soms wel in eene andere haven dan Batavia vreemde goederen waren ingevoerd, en die toelating in het belang der Nederlandsch-Indische kustvaart diende te worden te keer gegaan, werden bij

1) Art. 4 der publicatie luidde: In afwachting der voltooiing van het Algemeene tarief voor de heffing der inkomende en uitgaande regten in N. I. en ter aanvulling van de omtrent deze materie reeds bestaande partiële bepalingen zullen op Java en Madura de uitgaande regten op de hieronder genoemde goederen worden geheven zooals volgt:

		Met Ned. schepen.	Met vreemde schepen.
Voor Kamfer (Jap.)	per balie	3,15	7,00
„ Koper (Jap.)	„ pikol	3,15	7,00
„ Foeic	„ „	10,00	20,00
„ Nagelen	„ „	9,15	19,00
„ Noten (Musc.)	„ „	9,15	19,00
„ Olie (klapper)	„ „	1,15	3,00
„ Tin	„ „	2,00	4,00
„ Vogelnestjes 1ste soort		475,00	950,00
„ „ 2de „		316,00	632,00
„ „ 3de „		237,00	474,00

publicatie van 1 Februarij 1823,¹⁾ de verbodsbepalingen hieromtrent verscherpt.

Maar behalve de bescherming, die der nationale nijverheid in het algemeen werd verleend, was er een tak dier industrie, welke door de regering met aandacht gadeslagen en boven anderen bevoordeeld werd. Wij bedoelen de katoennijverheid. Terwijl in vorige eeuwen de Indische Archipel voor de behoeften van Europa de fijnstgeweven stoffen fabriceerde, was thans, vooral na de invoering der stoomwerktuigen, de uitvoer van geweven stoffen uit Europa een zeer voornaam steunpunt van den Indischen handel geworden. Het waren voornamelijk de buitengewoon groote winsten, welke zij in dien handel behaalden, die de Engelschen in staat stelden, om hunne ladingen tot voor anderen onbereikbaar hooge prijzen op te koopen; het was voornamelijk in het vervaardigen dier stoffen, dat onze nijverheid verre ten achteren was. Zoodra de regering dit bemerkte, werden er voor onze fabrieken stoffen ontboden, om den smaak der Javanen te leeren kennen; monsters hiernaar vervaardigd, werden naar Java gezonden, en toen dit aanvankelijk geen al te ongunstig resultaat opleverde, werden terstond de noodige maatregelen genomen, om den aanmaak er van zooveel mogelijk aan te wakkeren.

---

1) Stbl. voor N. I. N°. 7.

Zoo werd bij Koninklijk besluit van 1 Julij 1820 aan de fabrieken het vooruitzicht op een ruim debiet van hare waren gegeven, en bepaald, dat van gouvernementswege naar Indië alleen zouden worden overgestuurd, manufacturen van binnenlandsche fabriekage, voorzien van het etiquette dat daarvan getuigenis gaf, terwijl deze bij invoer op Java en Madura vrij zouden zijn van de betaling der inkomende regten. ¹⁾

Deze bepaling werd later gewijzigd door de publicatie van den Gouverneur-Generaal van 1 Julij 1823, ²⁾ waarbij ter bevordering van den regtstreekschen handel tusschen Europa en Amerika met Indië bepaald werd, dat van alle wollen en katoenen goederen in Amerika of Europa gefabriceerd, komende van eenige vreemde bezitting beoosten de Kaap de Goede Hoop gelegen, aan inkomend regt zou worden betaald 15 pct. bij aanvoer met Nederlandsche schepen, en 25 pct. wanneer die aanvoer met vreemde schepen plaats had. Ook dit besluit evenwel, genomen met het doel, om aan Singapore de debouchés af te snijden of te bemoeijelijken van goederen, welke daar zonder betaling der regten waren ingevoerd om ze wederom met Nederlandsche schepen in onze bezittingen over te brengen, daar het gebleken was dat gansche la-

---

1) Stbl. voor N. I. 1820. N°. 2.

2) Stbl. voor N. I. N°. 25.

vallen, en vervangen door vergunningen tot inwoning, te verkrijgen volgens Regerings-Reglement.¹⁾ Krachtens deze kan een Nederlander zich nu (behoudens de bepalingen ten aanzien der residentiën Djoejokarta, Soerakarta, Madura) overal vestigen waar een resident of assistent-resident aanwezig is; om dit elders te doen behoeft hij echter het vorlof van den hoogsten plaatselijken gezaghebber; een vreemdeling kan zich krachtens die vergunningen nederzetten in een der havens voor den algemeenen handel geopend. Ook is de aanvankelijke toelating gemakkelijker gemaakt. Terwijl voor een Nederlander het stellen van dubbelen borgtogt is afgeschaft, worden nu toelatingskaarten voor zeven maanden gegeven aan allen die bij gebreke van paspoort opgeven wie zij zijn, van waar en met welk doel zij in Indië zijn gekomen.

§ 3. *Oprigting der Handelmaatschappij. — Wijzigingen van het tarief.*

Wij hebben alreeds gelegenheid gehad om op te merken, dat het vrije stelsel van handel en bestuur, dat wij bij de hernieuwing van ons gezag in Indië hadden aangenomen, geenszins de vruchten droeg, die

---

1) R.R. van 2 September 1854, art. 105.

van Hogendorp en anderen er zich van hadden voorgesteld. Tot het wederleggen en ontzenuwen der tegen het stelsel ingebragte bezwaren, mogten zij wel is waar wijzen op ongunstige tijden, buitengewone rampspoeden; zij mogten voor de toekomst de schoooste uitkomsten voorspellen, het kon niet anders of de werkelijke uitkomsten moesten dag aan dag het getal doen verminderen van hen, die slechts van een onbepaald vasthouden aan de beginselen van onbeperkte handelsvrijheid de redding van den Nederlandschen handel verwachtten. En konden die uitkomsten wel anders dan de gemoederen ongunstig stemmen voor een stelsel, dat voor een deel de schuld er van droeg, dat vreemden de voordeelen behaalden, die den Nederlanders in de eerste plaats toekwamen? Wanneer nog in 1824 door een lid van het Engelsche Parlement kon worden gezegd, dat al de maatregelen der Nederlandsche regering het niet hadden kunnen verhinderen, dat twee derde gedeelten van den handel op Java in Engelsche handen bleven,¹⁾ moest men dan niet hier te lande verlangen, dat aan een' zoo onnatuurlijken toestand een einde gemaakt wierde? En dat zulks niet alleen mogelijk maar ook noodzakelijk was, wilden de Nederlanders niet spoedig hunnen geheelen handel met Oost-Indië opgeven, hierin stemde men

---

1) Moniteur des Indes II, pag. 274.

betrekking van het moederland tot zijne Oost-Indische bezittingen zoude dienstbaar maken, en bij voorkeur inlandsche fabriekaten gebruikende alleen schepen beladen zou onder Nederlandsche vlag varende — die poging werd met den schitterenden uitslag bekroond, dat in stede der benoodigde 12 millioen reeds op den eersten dag der inschrijving voor 69,565,250 was ingeschreven, zoodat, om aan het algemeene verlangen te voldoen, het fonds der Maatschappij op 37 millioen bepaald werd. ¹⁾

Al was nu ook die maatregel te betreuren, daar toch 12 millioen reeds meer dan genoegzaam zouden geweest zijn tot aanmoediging van den nationalen handel, dien de Maatschappij, volgens het oorspronkelijk denkbeeld, moest ondersteunen in plaats van dien door zoo groot een kapitaal te onderdrukken, ²⁾ nog verder week men af van het weldadige beginsel, waartoe zij was opgericht, door het koninklijk besluit van 18 Aug. 1824, waarbij de artikelen van overeenkomst der Nederlandsche Handelmaatschappij werden vastgesteld. ³⁾ Immers er was aangekondigd, dat de regering op de Maatschappij geenen invloed zoude uitoefenen, en nu behoeven wij die overeenkomst slechts na te lezen, om te zien, welken grooten en overwegenden invloed

---

1) Kon. besluit van 19 April 1824, Staats-Courant van 22 April 1824.

2) Ouwerkerk de Vries, II. pag. 230.

3) Staats-Courant van 24 Augustus.

de koning in het bestuur der zaken moest verkrijgen, zoowel wat betreft de keuze van commissarissen en directeuren, als omtrent de reglementen voor de administratie der zaken.¹⁾ Terwijl het oorspronkelijk denkbeeld was, dat de Maatschappij geen voorregt zoude genieten, was reeds bij het besluit van 29 Maart bepaald, dat zij bij voorkeur met de levering en verzending van de behoeften van wege het gouvernement naar de Oost-Indische bezittingen zou worden belast,²⁾ en werd door den koning den aandeelhouders een interest van 4½ pct. geguarandeerd. De Handelmaatschappij zou hare aandacht in het bijzonder vestigen op de wederkeerige handelsbetrekkingen tusschen Nederland en Oost-Indië; alle overeenkomsten evenwel, van wege de Maatschappij met inlandsche vorsten te sluiten, zouden slechts ten oogmerk mogen hebben het koopen, verkoopen, leveren en aankweeken der goederen, waarin zij handel dreef; zij zoude hare reitouren op gezette tijden in het openbaar verkoopen, zooveel doenlijk den algemeenen handel naar dit rijk

---

1) Zie artt. 23, 29, 40. Die invloed was ook op te merken in art. 33, 35, 40, 41 en 105. Bij de eerste verandering der statuten op 16 Mei 1827, (de 2de had plaats ten gevolge der Belgische revolutie) waarbij tevens het kapitaal tot de som van 24,000,000 werd teruggebracht, werd de magt den koning toegekend nog verder uitgestrekt. Mr. G. de Clercq, Diss. de societate Mercatoria Neerlandica, pag. 14.

2) Art. 12.

trekken, de voor Nederland voordeelige handelsbetrekkingen uitbreiden en nieuwe wegen voor dien handel openen.

Hoe weinig de Handelmaatschappij aan deze hare roeping beantwoordde, zullen wij zien door hare ondernemingen na te gaan. Vooraf zij echter aange-merkt, dat hare geschiedenis tot 1830 wel de uitspraak bewaarheid heeft van hen, die voorspelden, dat zij tegen den vrijen handel geene onbevoorregte mededinging zoude kunnen volhouden; dat ook de kwijnende toestand niet veranderd zou worden door aan den vrijen handel een eenhoofdig ligchaam in de plaats te stellen, maar dat de Maatschappij de schade zou dragen, die door den particulieren handel gedragen was. ¹⁾ In stede dat de wortel van het kwaad, de onbeperkte handelsvrijheid der vreemden, er door zoude worden weggenomen, werd den Nederlandschen, vrijen handelaar een overmagtige vijand ter zijde gesteld, en elk voorregt der Maatschappij verleend zoude van zelve de uitsluiting van een deel van het getal der vrije handelaars ten gevolge hebben, daar meerdere voorregten aan de eene zijde natuurlijk het getal uitgesloten en aan de andere zijde vermeerderden. Ook onze van Hogendorp, die in 1824 getuigde, dat de

---

1) Ernstige beschouwing van de gevolgen der oprigting der Handelmaatschappij, pag. 22.

stilstand in het bedrijf van particuliere kooplieden nu reeds zichtbaar was, daar zij voor de mededinging der Handelmaatschappij bevreesd waren, verwachtte geene goede uitkomsten van den genomen maatregel en gaf op pag. 103 van het laatste deel zijner Bijdragen eene korte schets, waarin hij al de nadeelige gevolgen van dergelijke maatschappijën ons voor oogen stelt.

Dan de Nederlandsche Handelmaatschappij was nu eenmaal opgericht, en terwijl in den eersten tijd schepen met allerlei waren beladen in alle rigtingen werden heengestuurd, ten einde de voordeeligste markten te leeren kennen, wendden die in grooten getale hun steven naar Zuid-Amerika en naar onze Oost-Indische bezittingen. Omtrent den treurigen afloop der in Zuid-Amerika op touw gezette ondernemingen, zij hier alleen aangemerkt, dat die met zoo slechten uitslag bekroond werden, dat de Maatschappij zich reeds in 1829 genoodzaakt zag al hare agenten uit die landen terug te roepen, daar men er geene producten verkrijgen kon, om de waarde der uit Europa aangebragte goederen te vergoeden.¹⁾

In Indië was de toestand verschillend. Ook daar echter zoude zij waarschijnlijk dezelfde slechte uitkomsten verkregen hebben, zonder de buitengewoon groote voorregten haar door de regering verleend. De naauwe

---

1) Mr. G. de Clercq, II. pag. 38.

betrekking toch, waarin zij tot deze stond, stelde haar door het overvoeren van Gouvernements troepen en andere benoodigdheden in staat, de helft der vracht op de uitreise te behalen, terwijl voor den vrijen handelaar, die dit voordeel miste, de onkosten der uit en te huis reize alleen door de winst op de Indische retouren moesten worden gedragen. Maar in stede, dat de Maatschappij er zich op toeleigde voor de voortbrengselen der Nederlandsche nijverheid een' goeden uitweg te vinden, en met het verkoopen van deze goede zaken te maken, maakte zij er integendeel slechts haar werk van, om op voordeelige wijze en met ontduiking der vrije mededinging producten te verkrijgen, ten einde daarmede door den verkoop hier te lande winst te behalen.¹⁾ De Maatschappij schoot der regering gelden voor, verbond zich tot de levering der benoedigde koperen duiten en nam op zich, om de behoeften van het gouvernement in Indië uit Europa te vervoeren, mits slechts de schulden, die het bestuur zodoende jegens haar aanging, door de levering van producten

---

1) Toen later, na de afscheiding van België, het gouvernement, door den weinig ontwikkelden toestand der fabrieken in Noord-Nederland, niet meer in staat was in de steeds klimmende behoefte der Javanen aan onze lijnwaden te voorzien, zag het zich genoodzaakt met de Handelsmaatschappij eene overeenkomst te sluiten, waarbij deze gedwongen werd jaarlijks 11,000,000 in den handel der lijnwaden te besteden. Van deze verpligting werd zij evenwel in 1853 ontheven. H. Mulder, de Nederlandsche Katoennijverheid, pag. 42.

vereffend wierden. Op die wijze werd zij schuldeischer der regering, en toen later die jaarlijks voorgeschoten sommen tot een aanzienlijk kapitaal gestegen waren, zag deze zich genoodzaakt de aldus door haar onder anderen naam aangegane leeningen door kapitalisatiecontracten te doen wettigen.¹⁾ Toen evenwel het cultuurstelsel de hoeveelheid producten, die het eigendom werden van het gouvernement, aanmerkelijk had doen vermoederen, vond dit in de tusschenkomst der Handelmaatschappij een geschikt middel, om die te gelde te maken. Na 1830 zijn dan ook de aard en de bestemming der Nederlandsche Handelmaatschappij geheel veranderd; in stede van een eigen handelend ligchaam werd zij eene maatschappij van vrachtvaart en commissie, en werd haar agentschap van de Nederlandsche regering de groote bron harer inkomsten.²⁾

Tot 1830 gaf de Handelmaatschappij, niettegenstaande hare buitengewone voorregten, zoo slechte uitkomsten, dat de koning nog in 1828 genoodzaakt was de door hem gewaarborgde interesten voor te schieten, en dat men besluiten moest om de uit te zenden scheepsruimte, die de retouren voor 1829 aanbrengen moest, met $\frac{1}{4}$ te verminderen.³⁾ Zij zou dus waarschijnlijk, even als zoo vele maatschappijen

1) De Waal, II, III, pag. 102.

2) H. Mulder, II, pag. 69.

3) De Haan, Koloniaal bezit en handel, pag. 45.

van dien aard, binnen korteren of langeren tijd zijn te niet gegaan, en daarbij hun hebben gelijk gegeven, die zich tegen hare oprigting hadden verzet. De verandering van stelsel evenwel, in dat jaar ingetreden, stelde haar in staat de door hare ontwerpers gekoesterde verwachtingen verre te overtreffen; en thans mogen onzes inziens hare vijanden niet vergeten, dat de bewijsgronden, die zij vóór 1830 tegen haar aanvoerden, niet meer opgaan, nu zij niet meer als eene inrigting op zich zelve maar als een onderdeel van een geheel stelsel moet worden beschouwd. Een der grootste na-deelen, die men haar volgens onze meening kan toeschrijven, is, dat door haar aan onze handelsoondernemingen eene te eenzijdige rigting gegeven werd; de bescherming toch door de regering verleend, verschaftte in dien handel grooter en gemakkelijker winsten, dan in den ongeprivilegieerden handel; dien ten gevolge lieten de reeders hunne schepen liever door de Handelmaatschappij bevrachten dan zelve zich op eigen handel toe te leggen, en men bekommerde er zich niet over, dat het getal particuliere kooplieden, die op Java handel dreven, meer en meer afnam, daar de Handelmaatschappij naar veler oordeel in dit opzigt volkomen aan alle behoeften voldeed, en het dus natuurlijk was, dat zij den handel op Indië geheel in handen kreeg.

Dat men op Java zelf beducht was, dat het spoe-

dig zoo ver zou komen, daarvan strekten het misnoegen en de ongerustheid ten bewijze, die zich al bij de eerste tijding van de oprigting van het nieuwe handelsligchaam openbaarden. Die oprigting toch had plaats gehad zonder medewerking van een enkelen ingezetenen der kolonie, en dit was onzes inziens een groote misgreep. De Maatschappij toch was bestemd vooral dáár te werken, en het had haar niet anders dan voordeelig kunnen zijn, dat zij de sympathie van de bewoners der kolonie had weggedragen. Thans had het tegendeel plaats. Ten einde haar al terstond te doen werken, had de Minister Elout, ofschoon geen vriend van eenige Handelmaatschappij, met haar eene overeenkomst gesloten, waarbij haar de verzekering gegeven werd, dat zij terstond eene partij van 12,000 pikols koffij voor hare retourladingen zou kunnen bekomen, gerekend tegen den stand der markt, terwijl hij den Gouverneur-Generaal aanschreef der maatschappij die koffij te doen verstrekken, en haar verder al die hulp en medewerking te doen ondervinden, die zij verwachten mogt. Ofschoon nu hierin niets onredelijks of nadeeligs opgesloten was, daar toch met de Maatschappij, even als vroeger met andere kooplieden, onderhandeld was, bragt die tijding onder de kooplieden te Batavia groote verslagenheid te weeg, voornamentlijk veroorzaakt door de vrees, dat vermoedelijk de voornaamste gouvernements-

producten aan de Nederlandsche Handelmaatschappij zouden worden afgestaan, in stede dat daarover, zoo als tot nu toe had plaats gehad, bij openbaren verkoop zou worden beschikt.¹⁾ Dit zou eene geheele verandering zijn van het gevolgde stelsel, om namelijk de koloniale waren bij opbod te verkoopen, waar de Gouverneur-Generaal zich tot nu zoo wel bij had bevonden.²⁾ De kooplieden gaven aan van der Capellen terstond in eene memorie hunne bezwaren te kennen tegen den afstand van eene partij gouvernementproducten buiten de markt om,³⁾ en deze, die zelf die overeenkomst strijdig vond, zoowel met art. 117 en 120 van het Regerings-Reglement, waarbij vrije handel en openbare verkoop voorgeschreven waren, als met het koninklijk besluit van 29 Maart 1824, hetwelk geenerlei voorregt aan de Maatschappij toekende, kwam, in overeenstemming met zijnen raad, tot het besluit, de ministerieele aanschrijving niet op te volgen, te meer daar in dezelve niets bleek van eenigen stelligen last des konings.⁴⁾ Ten einde evenwel een bewijs van goeden wil te geven, werd eene kleine partij koffij aan de Handelmaatschappij afgestaan,⁵⁾ terwijl men verwachtte, dat de in het midden

1) Elout, Bijdragen 1851, pag. 71.

2) Gedenkschriften van Baron van der Capellen, pag. 492.

3) Steijn Parvé, Het koloniaal Monopoliestelsel enz., pag. 159.

4) Elout, II. pag. 70.

5) Gedenkschriften van Baron van der Capellen, pag. 493.

gebragte bedenkingen aan het Gouvernement in Europa andere gevoelens zouden geven. Toen echter daarna de beslissende maatregelen van dit laatste geen twijfel omtrent deszelfs voortdurende wijze van zien in dit opzigt overlieten, moest het bestuur in Indië zich wel daarnaar voegen, en bleef dezelfde ongunstige stemming ten haren opzigte bestaan, zoodat later zelfs de heer van den Bosch erkennen moest, dat, terwijl hij alles deed om, overeenkomstig 's konings last, de Handelmaatschappij te bevorderen, het ongelooflijk was, welken tegenstand hij hierin ontmoette. ¹⁾

Maar het was niet eenig en alleen uit maatregelen van inwendig bestuur, dat men de groote mate van zorg kan opmaken, die de regering wijdde aan den handel in 't algemeen en den kolonialen in het bijzonder. Zij was ook onverpoosd werkzaam om onze betrekkingen tot vreemde mogendheden, zoowel op politiek als op commercieel gebied, te regelen en op vasten voet te brengen, en de onderhandelingen, die zij met Engeland voerde, om tot een duurzaam staatkundig en handelstelsel in Indië te geraken, strekken ons daarvan ten bewijze.

De in overhaasting en zonder naauwkeurige kennis der Oost-Indische toestanden in 1814 gesloten Conventie toch, was in zoo algemeene bewoordingen verrat, dat zij bij de teruggave van Java tot vele moeije-

---

1) Steijn Parvé, II. pag. 189

lijkheden had aanleiding gegeven, vooral daar de plaatselijke besturen, in stede van dit verdrag rondelijk en in den geest van herstel ten uitvoer te leggen, zich integendeel de bevoegdheid aanmatigden, om de politieke waarde er van te betwijfelen.¹⁾ Om nu de overname niet onbepaald te verschuiven, was men in Indië overeengekomen, om de gewigtigste punten van verschil ter beslissing te laten van de gouvernementen in Europa, en zoo ontstonden er vele strijdige en onzekere belangen, wier regeling door verloop van tijd steeds meer en meer noodzakelijk werd.²⁾ Onderhandelingen hiertoe aangeknoopt waren echter in 1821 onverrichter zake gestaakt, en nadat zij in 't laatst van 1822 waren hervat, was het eerst den 17den Maart 1824 dat tusschen de koningen van Engeland en Nederland een tractaat gesloten werd, ten einde den handel hunner onderdanen op eenen wederkeerig voordeeligen voet te brengen, en de punten van verschil te regelen, die zich bij het ten uitvoer leggen der conventie van 1814 hadden opgedaan.

Tweeërlei soorten van belangen werden dus bij dit tractaat geregeld. Vooreerst kwam eene ruiling van grondgebied tot stand op het zeer eenvoudig beginsel gegrond, dat ieder rijk zijne bezittingen zooveel mo-

---

1) Elout, Bijdragen 1863, pag. XIII.

2) Elout, II. Nota voor onze plenipotentiarissen, pag. 81.

gelijk bij elkander moet houden, zoodat er dus bepaald werd, dat de Engelschen zich van den Archipel, wij ons van het vaste land van Indië zouden terug trekken.¹⁾

De bepalingen, die den handel betroffen, steunden op het beginsel van wederkeerigheid. De beide partijen verbonden zich elkanders onderdanen ten handel toe te laten op den voet der meest begunstigde natie, van welke vrijheid van handel de Molukken evenwel uitgesloten werden. Geen der partijen zoude met eeningen staat in de Oostersche zeeën een tractaat sluiten of laten bestaan tot benadeeling van den handel der andere, terwijl ter bescherming van de eigen vlag art. 2 bepaalde: „De onderdanen en schepen van de eene natie zullen, bij den in- en uitvoer in en van de havens der andere in de Oostersche zeeën, geene regten betalen hooger dan ten bedrage van het dubbele van die, waarmede de onderdanen en schepen der natie, aan welke de haven toebehoort, belast zijn.”

„De regten voor den in- of uitvoer met Nederlandsche bodems in eene Britsche haven, op het vaste land van Indië of op Ceylon betaald wordende, zullen in dezer voege gewijzigd worden, dat deswege in geen geval meer berekend worde dan het dubbel der regten door Britsche onderdanen en door Britsche bodems te betalen.”

---

1) Hogendorp, Bijdragen X, pag. 15.

„Met betrekking tot die artikelen, op welke geen regt gesteld is, wanneer zij worden in- of uitgevoerd door de onderdanen of in de schepen der natie aan welke de haven toebehoort, zullen de regten aan de onderdanen der andere op te leggen, in geen geval meer bedragen dan zes ten honderd.”

Leerde ons de geschiedenis niet, dat zwakkere volken dikwijls moeten toegeven aan de eischen der sterkeren, ¹⁾ eene opmerking, wier waarheid de uitvoering van het tractaat ons op nieuw zal bevestigen, dan zouden wij het tractaat zonder twijfel zeer onvoordeelig voor ons noemen. De door ons verkregen westkust van Sumatra had den Engelschen niets dan verlies opgeleverd; de weinige kantoren, die wij op het vaste land van Azie opgaven, waren voor ons uit het oogpunt van handel wel geheel onbelangrijk, maar voor de Britten was hun staatkundige belangrijkheid te grooter, naarmate de ontevredenheid over het Britsche bestuur in het hen omringend gebied toenam. ²⁾ Duidelijk is het, dat de wederkeerige toelating tot den handel, ons bij den vervallen staat, waarin de koop-

---

1) Ten onzen koste hadden wij dit reeds in 1804 geleerd bij het sluiten van het tractaat van Amiens, toen wij, trouweloos door Frankrijk in den steek gelaten, het eiland Ceylon moesten afstaan, want: „Si la France et l'Angleterre font la paix, que peut faire une puissance secondaire comme la Hollande, que d'y accéder. Hoek, II. pag. 27.

2) Lauts, Onderzoek naar de geest en strekking van het tractaat van 17 Maart 1824, pag. 10.

handel zich hier bevond, geene wezentlijke voordeelen kon aanbrengen, en de maatregelen van het Engelsche bestuur droegen er niet toe bij, om de offeringen te verligten, die wij ons hadden moeten getroosten. Immers reeds den 25 Julij 1825 verscheenen de wettelijke verordeningen „to regulate the trade of the british possessions abroad,” waarbij de vaart en handel op de Britsche koloniën in voortbrenghselen van eigen grond en nijverheid opengesteld werden voor de vlag van alle natiën, welke zelve koloniën hebbende, dezelfde voordeelen aan de Britsche scheepvaart toekenden, en voor die, welke geene koloniën hadden, mits zij slechts mogten goedvinden Britsche schepen en onderdanen in hare eigene havens gelijk te stellen met de onderdanen der meest begunstigde natie. Derhalve werd, hotgeen ons tegen offeringen van onze zijde als een voorregt was toegestaan, nu aangeboden aan allen, die er gebruik van wilden maken. De Engelsche kooplieden mogten dus zoowel voor als na het sluiten van het tractaat klagen over den geest van uitsluiting, die steeds bij ons heerschte, niet alleen zag de Engelsche Minister Canning zich genoodzaakt zelf te verklaren, dat hij te vergeefs naar bewijzen van den geest van uitsluiting der Nederlandsche regering gevraagd had, ¹⁾

---

1) Elout, Bijdragen 1863, pag. XVII.

maar daadzaken zijn daar, waaruit duidelijk blijkt, welke der beide natiën de meest vrijzinnige beginselen volgde. Zoo hielden de door Raffles met Indische vorsten gesloten tractaten bepalingen in omtrent het uitsluiten van andere Europeesche natiën, ¹⁾ terwijl in de door ons gesloten verdragen telkens volkomen vrijheid van handel, ook voor andere natiën, gewaarborgd werd. Zoo behoefde men de bepalingen omtrent de te betalen in- en uitgaande regten voor de bezittingen der beide natiën slechts na te gaan, om te zien, dat wij ook hieromtrent vrijzinniger bepalingen dan de Britten in acht namen. ²⁾

Kon de toestand van onzen handel geenzins gunstig worden genoemd, de Belgische opstand bragt dien weér een nieuwen harden slag toe. Nu België, waar de fabriksnijverheid zich zoo sterk begon te ontwikkelen, met al zijne veelvuldige hulpmiddelen aan Holland ontviel, moesten er weder jaren verloopen alvorens de producten der nationale nijverheid (de producten der Belgische industrie werden nu immers toch als vreemde beschouwd) de mededinging tegen die van vreemden oorsprong konden uithouden. Daarom, en misschien tevens als represaille voor het op onze schepen gelegde embargo, werden bij Resolutie van 1 Junij 1834 ³⁾

1) Elout, Bijdragen 1863, pag. 55.

2) II. pag. 86 en 150. Verdediging der regten van Nederland, pag. 150.

3) Stbl. voor N. I. N°. 32.

de vreemde katoenen zonder onderscheid van vlag bezwaard met een regt van 50 pct. bij regtstreekschen aanvoer, en 70 pct. bij aanvoer van plaatsen beoosten de Kaap de Goede Hoop gelegen, doch slechts in het geval, dat die goederen vervaardigd waren in landen, met welke het koningrijk niet in vriendschappelijke betrekking stond. Art. 2 van het verdrag van 1824 was daardoor wel niet geschonden, daar de Engelsche en Nederlandsche schepen in dit opzigt op gelijken voet behandeld werden, doch het laat zich gemakkelijk begrijpen, dat voor de Engelschen zulke zware regten bijna met verbod van invoer gelijk stonden, en zij kwamen thans voor den dag met eene uitlegging van art. 2 van 't tractaat, die noch uit den zin der woorden te halen, noch in de bedoeling der contracterende partijen geweest was. Als maatstaf toch van het onderscheid der te betalen regten, was niet de koopwaar of de oorsprong der koopwaar aangenomen, maar alleen de vlag, waaronder die koopwaar werd aangevoerd, en 't artikel sprak dan ook van schepen en goederen, maar gaf geen tarief, waarnaar men de producten van den grond of der nijverheid der wederzijdsche landen zoude belasten.

Deze uitlegging evenwel gaven er de Engelschen aan, en zij beweerden, dat, vermits Nederland had toegestaan, dat goederen met Engelsche schepen aangebragt of toebehoorende aan Engelsche onderdanen,

niet meer dan met het dubbele zouden kunnen belast worden als goederen met Nederlandsche schepen aangevoerd of toebehoorende aan Nederlandsche onderdanen, Nederland ook verplicht zoude zijn, de Engelsche producten tot dien gunstigen maatstaf toe te laten. Reeds bij de eerste lezing valt het in het oog, dat zulk eene uitlegging geenzins door de woorden van het artikel wordt geregtvaardigd; en dat het de bedoeling niet kan geweest zijn blijkt, wanneer men die bewoordingen vergelijkt met die der handelsverdragen door Engeland met andere staten gesloten, waarin het voor de voortbrengselen zijner nijverheid vrijheid van invoer wilde bedingen.¹⁾ Dan, hoe dit ook zij, toen eenmaal het hof van St. James zich de zaak had aangetrokken en ernstige vertoogen tot het Nederlandsche gouvernement rigtte, kon Holland niets anders doen dan toegeven, en zich Englands uitlegging van het artikel getroosten. Daarom werd bij publicatie van 25 Mei 1836 bepaald, dat van Nederlandsche manufacturen met Nederlandsche schepen aangebragt, zou worden betaald $12\frac{1}{2}$ pct., en van vreemde, om het even onder welke vlag ingevoerd, 25 pct.

En zoo hebben wij dan de handelingen, door de regering genomen, om de nationale nijverheid op te

---

1) Appel de la Hollande à la justice et à la raison de la Grande-Bretagne, pag. 21.

beuren, nagegaan, en soms hare inzigten doen kennen bij de veranderingen, die zij zoo dikwijls in de heffing der in- en uitgaande regten bragt.

Ten slotte zij hier nog aangemerkt dat, de partiëele wijzigingen uitgezonderd, de door ons aangeduide tarieven in werking bleven tot den jare 1837. Alstoen toch werden bij twee uitgebreide publicatiën van 25 Sept. en 10 Nov. van dat jaar ¹⁾ tarieven voor de heffing der regten op Java en Madura in werking gebragt, waarbij de inkomende en uitgaande regten op elk handelsartikel werden vastgesteld. Gelijke tarieven voor Sumatra waren het gevolg der wet van 1 Januarij 1838. ²⁾ Het zal wel niemand verwonderen, dat daarbij voor bijna alle artikelen een dubbel regt werd vastgesteld, wanneer zij met vreemde dan wel Nederlandsche schepen werden in- of uitgevoerd, of dat der Nederlandsche vlag een voordeel van 6 pct. was toegekend. Immers die tarieven waren opgemaakt in een' tijd, toen het beschermend beginsel, door het cultuur- en consignatiestelsel vertegenwoordigd, zulke zegenrijke vruchten droeg.

Tot de beschouwing van de werking van dit stelsel gaan wij thans over.

---

1) Stbl. voor N. I. N°. 47 en 57.

2) Stbl. voor N. I. N°. 1.

§ 4. *Invloed en werking van het cultuur- en
consignatiestelsel.*

Hebben wij tot dusverre de algemeene strekking geschetst der maatregelen door het bestuur zoowel hier te lande als in Indië aangewend, om door de welvaart der Oost-Indische bezittingen tevens den bloei van het moederland te bevorderen, wij zagen ook, dat die pogingen met geen' gunstigen uitslag bekroond werden, ja zelfs in den volsten zin des woords konden gezegd worden volkomen te hebben gefaald. Wij zagen, dat vreemde handel en onbepaalde kolonisatie van Java zouden gemaakt hebben eene vreemde kolonie onder Hollandsche vlag en nominaal beheer; wij zagen ook hoe vreemdelingen voordeelen behaalden, terwijl achteruitgang ons deel was.¹⁾ Wij mogten er uit leeren, dat het stelsel van vrijen handel, hoezeer het geschikste middel om in maatschappijen, gelijk die van Europa, de meest mogelijke ontwikkeling aan de industrie te verschaffen, niet altijd diezelfde strekking heeft bij maatschappelijke inrigtingen op andere beginselen gegrond, en dat, hoe ontegenzeggelijk waar het ook is, dat die vrije handel ook daar bevorderd en met der tijd daargesteld moet worden, diezelfde

---

1) De Waal, II. II. Redevoering van van Alphen, pag. 175.

vrije handel alle doeleinden van het bezit onzer koloniën had verijdeld, en die slechts tot een' nutteloozen lastpost had doen zijn.¹⁾ Thans zijn wij gelukkig tot een keerpunt gekomen, en in de volgende bladzijden zullen wij mogen gewagen van een geheel veranderden toestand, dank zij den man, wiens helder inzicht en kloek beleid, in het bestuur onzer Oost-Indische bezittingen, Nederland hebben gered voor wissen ondergang. En waarlijk, het was meer dan tijd dat de verhouding, in welke tot nu toe moederland en koloniën tot elkander gestaan hadden, werd omgekeerd. Tot nu toe had het moederland de koloniën kunnen ondersteunen, en deze waren tot een bedrag van twee en een half millioen gulden (de rente der twee opvolgende leeningen) debitrice van hetzelfde geworden. De Belgische opstand legde echter thans der Nederlandsche schatkist de zwaarste offers op, zoodat de behoefte aan remises uit Indië aanmerkelijk was toegenomen. Men begreep, dat de tijd der onzekere proefnemingen voorbij was, en daar de voortdoring van het vrijgevig stelsel met kwijning van handel en scheepvaart scheen gepaard te gaan, zag men zich genoodzaakt tot eene nieuwe toenadering tot het stel-

---

1) Verslag van den Commissaris-Generaal, Graaf J. van den Bosch: Over de grondslagen en eerste uitkomsten van het cultuurstelsel. Overgedrukt uit de Bijdragen voor Taal-, Land- en Volkenkunde, in Nederlandsch-Indië, pag. 357.

sel van verpligte cultuur, van welke men, behalve groote uitbreiding van de bovengenoemde takken van industrie, de finantiëele redding van het moederland verwachtte. ¹⁾ Om nu aanzienlijke sommen naar Nederland over te maken door middel van wissels, daartoe hadden de koloniën meer moeten uit- dan invoeren, hetgeen tot nu toe niet het geval was geweest. Van verdere bezuinigingen en hoogere belastingen was niets noemenswaardig te verwachten, daar beide tot het uiterste gedreven waren. Men moest dus wel zijne toevlugt nemen tot het verzenden van producten; maar bij de geringe hoeveelheid, die Java destijds voortbragt, zoude dit de doodsteek aan allen handel hebben gegeven. Er bleef dus niets over dan de hoeveelheid producten zoodanig te vermeerderen, dat daarmede de romises konden worden gedaan, waaraan Nederland hoe langer hoe meer behoefte had.

De Generaal van den Bosch, als Commissaris-Generaal uit de West-Indiën teruggekeerd, had gedurende zijn verblijf aldaar den toestand van den landbouw bijzonder nagegaan. In zijn in 1818 uitgegeven werk over onze Oost-Indische bezittingen, had hij hoog opgegeven van de schoone vooruitzigten, die zij voor onzen handel openden, ²⁾ en nog in zijn advies van 6 Maart 1829, uitgebragt over het rapport van den

1) Verslag, enz. pag. 53.

2) Zie o. a. pag. 222, 232, 252.

heer du Bus over de kolonisatie, de mogelijkheid aange-
 toond, om de productie van Java jaarlijks met 15
 a 20 millioen te vermeederen. ¹⁾ Hij was de man, door
 de keuze des konings er toe geroepen, om tot stand
 te brengen, dat de baten toereikende zouden zijn tot
 het bekostigen der lasten, ter verwezenlijking van des
 vorsten stellig verlangen, dat namelijk de inkomsten
 der Nederlandsche Oost-Indische bezittingen in gewone
 tijden genoegzaam mogten zijn tot het bekostigen van
 derzelver geheele bestuur, zonder eenige uitzondering;
 daaronder ook begrepen de aflossingen en rentebe-
 talingen der ten behoeve dier bezittingen opgenomen
 gelden, zoodat geen verdere geldelijke bijstand door
 het moederland zoude behoeven te worden verleend. ²⁾

Dat doel stelde van den Bosch zich voor op Java
 te bereiken, door eene gepaste wijziging van het stel-
 sel van vrijen handel en vrije beschikking over den
 arbeid, zoodat Java eene geschikte markt zoude wor-
 den voor de Nederlandsche fabriekaten, en deszelfs
 producten zonder nadeel herwaarts zouden kunnen
 overgebracht worden. ³⁾

1) Zie dit advies als bijlage achter het werk van den heer Steijn Parvé:
 het Koloniaal Monopoliestelsel, getoetst aan geschiedenis en staathuis-
 houdkunde, nader toegelicht, pag. 325.

2) Instructie van den heer van den Bosch, bij Cornets de Groot,
 Over het beheer onzer Koloniën, pag. 98.

3) Brief aan den afgetreden Minister Elout van 15 Julij 1829. Bij-
 dragen, enz. 1851.

Laat ons, alvorens na te gaan, waarin die wijzigingen bestonden, met een paar woorden herinneren, welke inrigtingen van den Bosch in Indië aantrof.

Reeds van af de vestiging van ons gezag aldaar, hadden wij begrepen, dat de grootste voordeelen, die wij uit de koloniën konden behalen, bestonden in eene ruime opbrengst en het ons toeëigenen der producten, het meest op de Europeesche markt gewild. *Goedkoop veel inkoopen — duurkoop veel*, of zoo zulks niet kon dan weinig, *verkoopen*, ziedaar wat steeds ons streven was geweest. Daartoe diende het monopolie der specerijën, daartoe het contingentenstelsel, en daartoe insgelijks het door de Compagnie uitgevaardigd bevel, dat ieder Javaansch huisgezin ('t jadjaja) 1000 koffijboomen moest planten en onderhouden.¹⁾ Ook de Gouverneur-Generaal Daendels begreep, dat uitbreiding der culturen het geschikste middel was, om de inkomsten te vermeederen, en de koloniën dienstbaar te maken aan de belangen van het moederland. Terwijl de Compagnie alles aan de inlandsche hoofden had overgelaten, en zich slechts bepaalde tot het in ontvangst nemen van een vast contingent, ging Daendels verder. Hij voerde de geforceerde cultuur in, en verplichtte de bevolking tot het aankweeken van producten voor de Europeesche markt.²⁾ Het Engelsche

1) Mr. G. de Clercq, de societate Neerlandica Mercatoria, pag. 47.

2) De wording van het cultuurstelsel door Bartholo, pag. 4.

bestuur scheen noch handelaar noch cultivateur te willen zijn, maar als een Westersch soverein enkel gebruik te willen maken van zijne regten tot het heffen van eene grondbelasting. De leverantiën der regenten werden door de direkte heffing van een deel der vruchten van den bodem vervangen. ¹⁾ Van de sawa's moest, naar gelang der vruchtbaarheid, $\frac{1}{2}$, $\frac{2}{5}$ of $\frac{1}{3}$ en van de tagal of hooge gronden $\frac{1}{3}$ der opbrengst in geld worden gekweten. Daar nu op Java hij, die zijnen grond aan een' ander ter bebouwing afstaat, ook daarvoor $\frac{1}{2}$ of $\frac{2}{5}$ der producten als huurprijs verkrijgt, zoo verviel daarmede natuurlijk de waarde van alle grondbezit, voor zoover die niet met eigen handen kon worden bebouwd. ²⁾ De grondslagen van de Britsche tusschenregering met zijne uitzonderingen (men denke b.v. aan de gedwongen koffijcultuur in de Preanger Regentschappen) werden door Commissarissen-Generaal overgenomen, met de wijziging dat de betaling der landrente, door ieder ingezeten persoonlijk te voldoen, door den aanslag dessa'gewijze zou worden vervangen. ³⁾ Dan, het bleek spoedig dat de Javaan, aan zich zelve overgelaten, weinig geneigdheid bezit voor de cultuur der producten voor de Europeesche markt. Daarom moesten Commissarissen-Generaal er toe over-

---

1) Levyssohn Norman, De Britsche heerschappij over Java, pag. 183.

2) Verslag, enz. pag. 350.

3) De wording van het cultuurstelsel door Bartholo, pag. 14.

gaan een „zachten dwang” te bevelen, ten einde hem er toe te brengen, maar die intusschen niets minder voor hem was dan een stellig bevel om koffij te planten.¹⁾ Teregt zegt dan ook onzes inziens de heer van den Bosch, dat die inbreuk op de aangenomen beginselen de overtuiging aanduidde, die de wetgever toen reeds verkregen had, dat gouvernements-belangen niet altijd met die beginselen te vereenigen waren.²⁾ Wel werd den Javaan de vrije beschikking gelaten over het product, dat men hem noodzaakte te teelen, doch daar ten gevolge zijner huishoudelijke inrigtingen al de voordeelen gedurende de hooge prijzen in handen van zijne hoofden en van Chineesche en Europeesche opkoopters vloeiden, zoo kon dit zijn' tegenzin in die culturen niet overwinnen, zoodat er dan ook geen voorbeeld bestond, dat ooit een koffijtuin op Java zonder tusschenkomst van het openbaar gezag was aangelegd.³⁾ Zelfs de ijverige

---

1) Wil men weten, hoedanig de toestand was, waarin de koffijcultuur verkeerde, men leze daarover het bekende en reeds meermalen aangehaalde rapport van den heer du Bus, waarin hij op pag. 20 aantoonst: hoe die zoogenaamde vrije cultuur op Java nergens door den inlander vrijwillig en uit eigen beweging is ondernomen, en hoe de hoog opgejaagde marktprijzen van het product, tengevolge der gelegde grondslagen, niet dan een zeer onvolledigen invloed hebben uitgeoefend, zoodat van deze geheel vrije koffijcultuur op Java niets te vinden is dat vrij mag heeten, dan de naam alleen.

2) Verslag, enz. 359.

3) Verslag, enz. pag. 372.

voorzitter van het vrijgevig stelsel, de heer Elout erkende dat: „bij het erkend gebrek aan genoegzame retouren en bij den tegenzin van den Javaan voor de koffijcultuur, het gezag bij voortdurend moet werkzaam blijven tot handhaving der bovengenoemde geleidelijke aanplanting.”¹⁾

De heer du Bus trachtte op andere wijze en volgens een aangenomen stelsel van kolonisatie het productief vermogen van Java te vermeerderen, en wel door woeste gronden aan Europeesche planters af te staan die deze dan in daggeld zouden doen bewerken.²⁾ Hoe geschikt dat stelsel misschien ook ware, om in vervolg van tijd de gewenschte uitkomsten te geven, spoedige resultaten beloofde het niet, en hoe aanmoedigend het ook voor de particuliere nijverheid moge geweest zijn, het zoude waarschijnlijk zeer lang geduurd hebben, alvorens door eene dergelijke ontwikkeling der kolonie de schatkist van het moederland daadwerkelijk zoude zijn gebaat.

Welke groote verwachtingen men ook hiervan gekoesterd had, de vreemde concurrentie had geene uitbreiding der industrie ten gevolge gehad, de schatkist

---

1) Rapport van den heer Elout, 13 Mei 1828. Steijn Parvé, het Koloniaal Monopoliestelsel enz. nader toegelicht, pag. 323.

2) Rapport van den heer van den Bosch aan den Minister van Koloniën. Bijlage van het werk van Cornets de Groot, Over het beheer der Koloniën, pag. 346.

was in een berooiden toestand en de nog niet geëindigde opstand van Diepo Negro had tal van jammeren over de kolonie uitgestort — het was dus onder niet zeer bemoedigende uitzigten, dat van den Bosch het bestuur over de bezittingen aanvaardde. ¹⁾

Van den Bosch begreep, dat, wilde hij zijn doel, spoedige vermeerdering der productieve kracht van Java, en vrije beschikking door het gouvernement over de te verkrijgen produkten, naar wensch bereiken, de middelen, hiertoe aan te wenden, zouden moeten overeenkomen met de geaardheid van den Javaan, en tevens gegrond zijn op eene gepaste verhouding van Javaanschen arbeid en Europeesch kapitaal. Voorts diende vooral in het oog te worden gehouden, dat de te verkrijgen producten de concurrentie tegen andere landen zouden moeten kunnen volhouden, en dat dus al de instellingen de strekking moesten hebben, om Java producten te doen leveren, niet kostbaarder dan die van Amerika. ²⁾ Het was niet zoozeer de vraag, of het als algemeen beginsel beter ware, dat het gouvernement zich niet met speculatie inliet, maar wel of het Indische bestuur aan zijne verplichting zoude voldoen; en dan valt het niet te ontkennen, dat de producten,

1) Onderzoek van de beginselen waaraan de bezuinigingen en hoogere belastingen moeten worden getoest, 's Gravenhage 1841.

2) Advies van van den Bosch, Over het stelsel van Kolonisatie, 6 Maart 1839. Bijlage bij Steijn Parvé, Het Koloniaal Monopoliestelsel, enz. nader toegelicht, pag. 326.

die Java tot nu toe had voortgebracht, hoe gering die hoeveelheid ook mogt geweest zijn, de opbrengst waren der geforceerde cultuur.¹⁾ Het scheen dus, dat zonder dwang, geene vermeerdering van het productief vermogen te verkrijgen — zonder eene grondige hervorming van het geheele handelstelsel, geene verandering ten goede aan te brengen was.

Du Bus had, wat de uitbreiding betrof die hij aan den landbouw had gegeven, veel er toe bijgebracht, om het tot stand komen van het nieuwe stelsel gemakkelijk te maken, doch zijne maatregelen waren grootendeels vrijdeld door het bezwaar, om tegen genoegzaam lagen prijs de benoodigde arbeiders te verkrijgen. Van den Bosch wilde, om hieraan te gemoet te komen, aan het stelsel, dat reeds in vroegere dagen in de Preanger Regentschappen in zwang was geweest, eene meerdere uitbreiding geven. Daar had het stelsel der verpligte cultuur de schoonste uitkomsten en eene groote menigte producten opgeleverd, zonder dat de bevolking er onder had geleden.²⁾ Dit was te verklaren uit de met de geheele inlandsche huishouding en het karakter van den Javaan zamenhangende omstandigheid, dat, wanneer zijn arbeid in geld wordt betaald — weinig, doch tegen vrijstelling der landrente — veel van hem te verkrijgen

---

1) Brief aan den Minister van Koloniën, 10 Oct. 1830.

2) Nederlandsch-Indische bezittingen, pag. 223.

is.¹⁾ Het scheen dus dat het op die wijze mogelijk zou zijn, eene groote menigte ruwe producten te verkrijgen, indien men in stede eener belasting in geld, eene belasting in arbeid vorderde, terwijl men dien arbeid zoo veel mogelijk onder de leiding en het bestuur der inlandsche hoofden moest laten verrigten. Deze toch kennen veel beter de wijze van cultuur op den *adat* gegrond en de onderlinge verpligtingen en verbindtenissen hunner onderhoorigen, waarop de Europeanen dikwijls te weinig acht slaan.²⁾

Van den Bosch had reeds bij zijne komst in Indie bevonden dat die ondernemingen, welke gegrond waren op vrijwillige overeenkomsten met de *desa's* of dorpsbewoners, gesloten met concurrentie hunner opperhoofden, waarbij de opgezetenen zich verbonden, om een gedeelte hunner rijstvelden te beteelen ten behoeve van de fabrikkanten, onder voorwaarde, dat deze de landhuur, welke gene aan het gouvernement verschuldigd waren, betaalden, en bovendien een loon aan hen uitkeerden naar de waarde van het gewas door hen geteeld, over het algemeen aan het oogmerk hadden voldaan.³⁾ Dit in aanmerking nemende, bepaalde hij:

---

1) Zie dit meer uitvoerig aangetoond in het Rapport van den Gouverneur-Generaal aan den Minister van Koloniën van 10 Oct. 1830. Bijlage bij het werk van Cornets de Groot: Over het beheer der Koloniën, pag. 342—359, vooral pag. 354.

2) Verslag, enz. pag. 374.

3) Cornets de Groot, II. pag. 108.

1°. Dat eene dessa, welke $\frac{1}{5}$ gedeelte van hare rijstvelden afzonderde voor de teelt van een gewas voor de markt van Europa geschikt, niet meer arbeid vorderende dan de rijstcultuur, van het betalen der landrente zou zijn verschoond.

2°. Dat die dessa bovendien zou genieten de meerdere voordeelen, die het product blijken zou meer te zullen opleveren, dan het bedrag der verschuldigde landrente, en

3°. Dat de misgewassen loopen zouden voor rekening van het gouvernement, voor zooverre dezelve namelijk niet aan gebrek aan ijver en arbeidzaamheid van de zijde des Javaans waren toe te schrijven.¹⁾

Dan, het was niet alleen noodig eene genoegzame teelt dier ruwe producten te verzekeren, die grondstoffen moesten eene verdere bewerking ondergaan. Daar hiertoe meer kapitaal en meerdere kennis benoodigd was dan de Javaan over het algemeen bezit, zoo moesten Europeesch of Chineesch kapitaal en industrie met de zaak verbonden worden. Om dus een verkoopbaar product te verkrijgen, kon men zulks doen voor gouvernements rekening of wel dit aan particulieren afstaan. Voor die producten, welker bereiding een' omslagtigen arbeid vorderde, b.v. die van het suikerriet, werd met particuliere ondernemers overeengekomen,

---

1) Verslag, enz. pag. 426.

om eene bepaalde hoeveelheid hunner voortbrengselen aan het gouvernement te leveren ter voldoening van het hun verleende ruwe product. De meer eenvoudige bereiding van andere producten, b.v. van koffij en indigo werd voor gouvernements-rekening ondernomen.¹⁾ Daar er nu, ten gevolge der lage prijzen der producten en der geleden verliezen weinig opgewektheid bestond, om bovengenoemde contracten aan te gaan, zoo werd de lust hiertoe opgewekt, door aan iederen contractant een aanzienlijk voorschot te verleen, ter bestrijding der voorloopige uitgaven, terwijl nog bovendien een toereikend bedrag van onbezoldigden arbeid ter zijner beschikking werd gesteld.²⁾

Ware nu de aanzienlijke hoeveelheid producten, die van den Bosch op deze wijze hoopte te verkrijgen, op Java ter markt gebragt en te gelde gemaakt, dan zoude niet alleen de moeilijkheid hebben blijven bestaan, om de benoodigde sommen naar het moederland over te maken, maar daarenboven, in den nadeeligen toestand waarin onze handel verkeerde, zouden hoogstwaarschijnlijk vreemden die producten aldaar aangekocht hebben, zoodat de vaderlandsche scheepvaart

---

1) Verslag, pag. 360. Money, of hoe eene Kolonie bestuurd moet worden, vertaald door Steyn Parvé, I. pag. 104. Ten opzichte der cultuur werd dus de nijverheid uitgesloten, doch hare hulp was onvermijdelijk ten opzichte der fabriekatie.

2) Verslag, pag. 442. Money, II. I. 97.

en handel bij die verandering geene verbetering zou hebben ondergaan. Immers was van den Bosch door het Londensche tractaat verhinderd, om den Nederlandschen handel, volgens zijn oordeel, door genoegzaam beschermende regten te hulp te komen, zonder dien handel in andere opzigten te krenken.¹⁾ Daarom werd besloten, dat het gouvernement zich meester zoude maken van de te teelen producten, zooals zulks o. a. voor de koffij, door de resolutiën van 8 Aug. 1832²⁾ en van 3 Feb. 1833³⁾ vastgesteld werd, en bepaald, dat alleen het in Indië benoodigde aldaar zou worden verkocht, terwijl het overige naar Nederland zou worden overgevoerd en aldaar te gelde gemaakt. Door dien maatregel zou dan tevens de Nederlandsche scheepvaart de noodige uitbreiding erlangen. Maar het onmiddelijk gevolg hiervan was, dat de opbrengst der producten niet meer in hetzelfde jaar zoude worden genoten, waarin deze geoogst werden. En niet alleen dat de jaarlijkse behoeften in Indië uit de opbrengst dier producten moesten worden bestreden, maar de invoering van het nieuwe stelsel, (men denke b. v. aan de den contractanten te verleenen voorschotten) zou aanzienlijke sommen kosten. De hiertoe benoodigde gelden werden alsnu door de handelmaatschappij voorgeschoten, en

---

1) Verslag, pag. 445.

2) Stbl. voor N. I. N°. 35.

3) Stbl. voor N. I. N°. 7.

bepaald, dat haar daarvoor op Java producten zouden worden geleverd, die zij dan naar Nederland consigneren en te gelde maken zou, terwijl zij dan uit de opbrengst zich zelve betalen, en het meerdere aan den staat uitkeeren zou.¹⁾ En zoo vormden dan het cultuur- en consignatiestelsel een geheel; zoo zou het gouvernement op Java over honderdduizenden van handen kunnen beschikken, en zou dat nieuwe stelsel het doel bereiken, waartoe het was ingesteld, namelijk:

1°. Om de bezittingen in staat te stellen tot het kwijten harer geldelijke verplichtingen en schulden aan het moederland.

2°. Om aan den nationalen handel en scheepvaart een nieuw leven te verschaffen.

3°. Om de grootere hoeveelheid handelsproducten, tot de voormelde einden gevorderd, te verkrijgen op de voor het gouvernement meest zekere en minst kostbare, en op de voor den inlander minst bezwarende en met de aloude instellingen (*adat*) meest overeenkomende wijze, met inachtneming tevens van het onmisbare vereischte, om aan de industrie en aan de kapitalen tot het bewerken der grondstoffen gevorderd, bemoedigende uitkomsten te verzekeren.²⁾

---

1) Rede v. v. d. Bosch, 16 Dec. 1839. De Waal, II. II. pag. 249.

2) Zie zakelijke extracten uit een algemeen overzicht, door Z. E. den Commissaris-Generaal van den Bosch zamengesteld. Stbl. voor N. I. 1834. N°. 22.

En die oogmerken, wie zal niet volmondig erkennen, dat zij bereikt zijn geworden. En hier wenschen wij geenszins te wijzen op de batige sloten, of op de honderden millioenen, die het cultuurstelsel reeds gedurende den tijd van zijn bestaan afgeworpen heeft. Immers, zonder die baten zoude ook het „stelsel van volharding” onmogelijk, en de uitslag der Londensche conferentie waarschijnlijk gunstiger voor ons zijn geweest. ¹⁾ Voorzeker, dat Java van een' lastpost tot eene produktieve bezitting gemaakt werd, wij achten het niet gering, maar wat veel hooger te schatten is, het is de geheele verandering van den handelstoestand, het zijn de heilzame gevolgen, die het nieuwe stelsel had voor handel en industrie. De teelt der producten nam zulk eene vlugt, dat reeds van den Bosch kon getuigen, hoe de uitvoer er van schier verdubbeld was, ²⁾ en in evenredigheid hiervan nam ook de handel op het eiland toe. Die handel mogt al vroeger door vreemden zijn gedreven, hij werd nu genationaliseerd; gebrek aan remises verzwakte den vreemden handel, terwijl de onze zich verhief, eene nieuwe schecpvaart zich vestigde en bij ons eene groote markt van koloniale waren ontstond. ³⁾ Zelfs zij, die in onze dagen beweeren, dat het cultuurstelsel heeft uitge-

---

1) De Waal II. pag. 7.

2) Verslag, pag. 475.

3) Money, II. I. pag. 285.

diend, en niet meer bij magte is de productie van Java eenigzins aanmerkelijk te verhoogen, (eene stelling, waartegen wij hier volstrekt niet wenschen te velde te trekken), zijn gedwongen te erkennen, dat het eene nuttige omkeering in de Javaansche maatschappij heeft te weeg gebragt, den Javaanschen landbouwer heeft beschaafd, en gebrek aan industrie en kapitaal heeft weggenomen. ¹⁾

Of nu dat stelsel, even als alles, niet zijne keerzijde heeft gehad, en of nu naast die schoone uitkomsten geene nadeelige gevolgen zijn aan te wijzen? — Geenszins wenschen wij dit te ontkennen. En dan moeten wij hier de nadeelen in herinnering brengen, die wij reeds aanwezen als gevolgen van de oprigting der handelmaatschappij. Immers de regering bemagtigde al de producten en liet ze door dit handelsligchaam verzenden. Dit maakte dus van het overvoeren der producten zijn hoofdbedrijf, in stede van zich op het drijven van wezentlijken handel toe te leggen. De vrije handel op Java, die geene noemenswaardige hoeveelheid producten als retourladingen kon aantreffen, nam weinig toe, geenszins in die verhouding, als de aanblik onzer schoone koopvaardijvloot wel zou doen gelooven. ²⁾ Dat toch deze haar ontstaan aan bescher-

---

1) De vrije arbeid op Java, door Dr. van den Hoëvell, pag. 3 en 11.

2) H. Muller, de Nederlandsche Katoennijverheid, pag. 65.

ming te danken had, dat die gansche toestand, al ware die nog zoo gunstig, op bescherming rustte, ziedaar wat niet uit het oog dient te worden verloren. Zulk een toestand toch moet, 't zij vroeg of laat, veranderd worden in zulk een, die berust op de ontwikkeling van de krachten der vrije industrie. Maar van zulk een' toestand zijn wij onzes inziens nog ver verwijderd. Het door van den Bosch vastgestelde toch brengt te schoone vruchten voort, dan dat men met roekelooze hand het moge afbreken, alvorens verzekerd te zijn, dat de belangen van het moederland er niet door zullen worden in de waagschaal gesteld. Dat men schrede voor schrede de verlaten van dat stelsel voorbereide — en moge ook hierin de behoedzaamheid, onzer natie eigen, zich niet verloochenen, — dan zal dit eenmaal zonder schokken kunnen geschieden, indien men slechts indachtig blijft: „Que l'art de gouverner est surtout l'art des transitions.”

En tot een' dergelijken overgang, tot het terugkomen van hetgeen zelfs door den talentvollen opvolger van den heer van den Bosch, den heer J. C. Baud „eene afwijking van de goede regeringsbeginselen genoemd werd,”¹⁾ daartoe zijn zelfs door van den Bosch de grondslagen in stand gelaten. Nevens het cultuur-

---

1) Levensbericht van J. C. Baron Baud, door Mr. P. Mijer. In de Handelingen van de Maatschappij der Nederlandsche Letterkunde, te Leyden 1860, pag. 99.

stelsel liet van den Bosch immers steeds het stelsel van particulier landbezit in sommige residentieën voortduren,¹⁾ en zelf gaf hij meermalen te kennen, dat, indien de omstandigheden minder dringend geweest waren, hij ook waarschijnlijk hier en daar eenen anderen weg, der vrije industrie meer bevorderlijk, zou zijn ingeslagen.²⁾ „Wettigde de nood van het moederland al het daarstellen der verpligte teelt, waar de culturen,” zoo verklaarde hij in eene Memorie aan de Raden van Indië, „ten gevolge van gesloten contracten met particulieren, reeds eene zekere extensie verkregen hadden, daar kon het welligt moeilijk zijn de voorgestelde orde van zaken in te voeren: Dan, dit wordt ook niet vereischt. Waar de bijzondere industrie zich zelve helpen kan, heeft zij de hulp van het gouvernement niet noodig en kan in dat geval gerustelijk aan hare eigene tendance worden overgelaten.”³⁾ Zoo liet hij dan naast het eigentlijke cultuurstelsel de particuliere ondernemingen op daartoe afgestane gronden in stand, en uit de op zijn bevel door den directeur

1) Cornets de Groot, Geschiedkundig Overzicht omtrent Europeesche kolonisatie, II. enz. pag. 281.

2) De wording van het Cultuurstelsel, door Bartholo, pag. 55.

3) Cornets de Groot, Over het Beheer onzer koloniën, pag. 110. In dien zin verdedigde hij dan ook in zijn in 1840 anonym uitgegeven vlugschrift: „Iets over de finantiele aangelegenheden des Rijks,” het aan Europeesche ondernemers in vruchtgebruik afstaan der productgevende districten van Java. waaruit eene nieuwe toenadering blijkbaar was tot het stelsel van Du Bus en Elout.

der culturen in 1832 uitgevaardigde circulaire blijkt, dat de bevordering der particuliere cultuur, al stond die niet meer op den voorgrond, toch ook nog regeeringsdoel was.¹⁾ Dat doel werd echter al meer en meer uit het oog verloren, en het bestuur kwam weldra in de positie van uitsluitend ondernemer en monopolist, terwijl het de hoeveelheden bepaalde, die jaarlijks voor ieder product zouden moeten worden geteeld.²⁾ Zoo week men ongemerkt van de oorspronkelijke voorschriften af, vooral uit verlangen om het stelsel zoo productief mogelijk te doen zijn. Ook in de toepassing werd het cultuurstelsel verzwaaard. Terwijl van den Bosch had ingevoerd, dat voor iederen bouw suikerriet 4 huisgezinnen zouden worden afgezonderd, die enkel met het teelen van het riet zouden zijn belast, moesten die vervolgens ook in de heeren-diensten deelen; van den Bosch wilde, dat men zich streng zoude houden aan het beginsel, dat de bearbeiding van $\frac{1}{5}$ der velden eener dessa met gewassen voor de markt van Europa geschikt, den Javaan bevrijden zou van de verschuldigde landrente, maar ook die laatste bepaling verviel, terwijl bovendien meer dan $\frac{1}{5}$ der gronden eener dessa haar dikwijls voor de teelt der producten ontnomen werd.³⁾

1) Cornets de Groot, II. 121.

2) Cornets de Groot, II. 123.

3) Indisch Tijdschrift 1852, II. pag. 255.

Terwijl vroeger naast het cultuurstelsel ook de particuliere industrie behouden was, werd deze, aanvankelijk door den telken jare klimmenden nood des vaderlands, later in het belang der verdediging onzer bezittingen, en eindelijk door den aanleg van groote werken hier te lande, meer en meer uit het oog verloren. De heer Baud, die geen vriend van Europeesch particulier landbezit was,¹⁾ vaardigde in 1836 een reglement uit: Omtrent de particuliere landerijen gelegen ten westen der rivier Tjimanok, waardoor dat landbezit werd bemoeijelijkt, en gaf zelfs later als minister van koloniën den last, om de uitgifte van gronden voor de cultuur van koffij, suiker en indigo geheel te staken.²⁾

Dan, al werd ook het cultuurstelsel in het tijdvak 1834—1840 geheel overheerschend gemaakt, nooit stond dat stelsel geheel alleen: de particuliere cultuur en industrie bleven in wezen en begonnen zelfs na 1840 steeds meer en meer het hoofd op te steken; en in het slot van dit werk zullen wij zien, hoe spoedig vrijgeviger beginselen op koloniaal gebied werden toegepast. Mogten zij, die als: „pro aris et focis” er voor strijden, om die beginselen eene steeds ruimere toepassing te doen vinden, de waar-

1) Levensberigt, II. pag. 67.

2) Stbl. voor N. I. N°. 19. Die uitgifte van gronden werd evenwel in 1853 hervat.

schuwende woorden van eenen Baud niet vergeten, waar hij, getuigende, hoe gaarne hij wenschte terug te keeren tot een stelsel, overeenkomende met Europeesche begrippen van vrijgevigheid, er tevens aan herinnert, hoe moeilijk de verlating van het bestaande stelsel is, zoolang het moederland behoefte heeft aan aanzienlijke remises, dewijl die verandering van stelsel al ligt zou kunnen leiden tot een geheel veranderden toestand en tot het verlies der voordeelen, die wij aan het tegenwoordige te danken hebben.¹⁾ Wij weten het, de tijd van alle kunstmatige inrigtingen gaat voorbij,²⁾ en wij zeggen het den bovengenoemden staatsman na: „hetgeen bestaat, kan niet altijd blijven bestaan, om de eenvoudige reden, dat in elke maatschappij de kiem ligt van verandering en ontwikkeling; ook zonder dat daartoe pogingen van regeringswege worden aangewend, zal de maatschappelijke toestand der Javanen zich van lieverlede wijzigen. Eene verstandige regering zal er op bedacht zijn, om dier veranderingen den weg te wijzen, die de beste toeschijnt.”³⁾ Het komt ons voor, dat men aan geen der opvolgende

---

1) Bijblad 1851—52, pag. 449.

2) Gelijk de welvaart van het eene land afhankelijk is van die van het andere, zoo moet ook het ware en duurzame welzijn van het moederland gepaard gaan met dat der koloniën. Voorlezing gehouden in Felix Meritis, door H. A. Wynne, pag. 15.

3) De heer Baud, ter Tweede Kamer, 9 Dec. 1851.

besturen van ons vaderland het verwijt kan doen, ooit op dien weg te hebben stil gestaan, maar dat integendeel, vooral sedert de laatste grondwetsherziening, vele maatregelen, door de regering genomen, duidelijk bewijzen, dat deze er met loffelijke voorzigtigheid naar streeft, om verbeteringen tot stand te brengen, die tot voordeel van moederland en koloniën kunnen strekken. Omtrent sommige van die maatregelen wenschen wij in ons derde en laatste hoofdstuk in eenige bijzonderheden te treden.

HOOFDSTUK III.

(1840—1864).

De Scheepvaartwetten. — Toelating van consuls in de O. I. Bezittingen. — Besluit van 31 Mei 1858. — Verlaying der vrachten der Handelmaatschappij. — Oprigting der Kamers van Koophandel. — Verkoop van producten in Indië. — Besluit.

Hebben wij in de voorafgaande bladzijden eenige beschouwingen geleverd met betrekking tot onzen Oost-Indischen handel, en de beginselen van naderbij gadegeslagen, welke op dien handel werden toegepast, er moot, zullen wij ons doel bereikt hebben, uit gebleken zijn, dat vrijzinnige handelsbeginselen, onder de Oost-Indische-Compagnie onbekend, na de herstelling van ons gezag in Indië ingang vonden, doch niet de verlangde uitkomsten gaven — dat men van een vrijer stelsel terug kwam, eerst langzamerhand en trapsgewijze, totdat de invoering van het

cultuurstelsel de toepassing dier begrippen voor eene poos geheel deed ter zijde stellen. Thans zijn wij als het ware tot een keerpunt genaderd. Terwijl toch het cultuur- en consignatiestelsel werkte, kon het niet anders of de schaduwzijden er van moesten meer en meer de aandacht tot zich trekken, geneigd als men is, om het goede, dat men bezit, voorbij te zien, om meer te letten op het daarmede steeds onafscheidelijk verbonden kwaad. Begeerte naar hervorming, de voornane beweegoorzaak onzer dagen, openbaarde zich hoe langer hoe meer, en ook op koloniaal gebied, op staatkundig zoowel als op eigenlijk handelsgebied, ontstond een levendige strijd. Ook op dat gebied was het streven zichtbaar naar vrijheid en vrije ontwikkeling. Wij wenschen aan te toonen in hoever sommige beginselen, die wij in het laatste tijdvak zich hebben zien ontwikkelen, reeds thans in milderen zin zijn gewijzigd, hoe andere door den drang der omstandigheden het zullen worden. Daartoe zullen wij dan eerst bij enkele hoofdgebeurtenissen een oogenblik stilstaan, om daaruit des te gemakkelijker de algemeene rigting van ons koloniaal bestuur te kunnen opmaken.

Dan, onze tijd is zonder twijfel een tijd van overgang, en een zucht tot voorwaarts streven, een zoeken naar hervorming en verbetering is er niet aan te ontzeggen. Hoe overvloedige en leerzame stof dit laatste tijdvak dus ook aanbiede, wij zullen met eene opper-

vlakke schets kunnen volstaan, uit overweging, dat dit tijdvak nog geenszins afgesloten mag heeten — dat wij wel feiten kunnen aanstippen, maar weinig gevolgen gadeslaan, — uit overweging eindelijk, dat een juist oordeel over het tegenwoordige eerst dan zal kunnen worden geveld, als de toekomst de vruchten, waarvan zij zwanger gaat, zal hebben opgeleverd.

Wie meer opzettelijke studiën wijdt aan Nederlands handelsgeschiedenis van de laatste vijftig jaren, zal voorzeker ook daarin opmerken een langzaam doch geleidelijk voortgaan op den weg, die tot het einddoel leidt: *volledige handelsvrijheid*. Hem zal het niet verborgen zijn gebleven, dat men dat doel waarschijnlijk meer genaderd ware, hadde niet de vereeniging met België de Noordelijke gewesten gedwongen, ten gunste der aan het Fransche beschermingsstelsel gewoon geraakte inwoners van dat land, hunne eigen' meer vrijgeveige handelsbegrippen eenigzins te laten varen. De uitslag der pogingen, om die zoo vaak elkander wedersprekende belangen van het Noorden en Zuiden des Rijks met elkander te verbinden, was dan ook in de tariefwet van 1822 te aanschouwen, waar de regering, optredende als de beschermster der bijzondere belangen, ¹⁾ door de bepalingen in het tarief opgenomen den bodem insloeg aan de schoone ver-

---

1) Vas Dias, De Nederlandsche scheepvaartwetgeving, pag. 118.

wachtingen, die van Hogendorp ¹⁾ en anderen reeds gekoesterd hadden van het aannemen der: „Wet van beginselen voor de belastingen van het rijk,” van 12 Julij 1821. ²⁾ En ofschoon reeds terstond na de afscheiding, de koning, uitsluitend bedacht op de belangen der Noordelijke gewesten, verklaarde, dat de wetgeving, betreffende handel en scheepvaart, van alle bepalingen, ten gunste der in opstand zijnde gewesten, moest worden ontdaan, ³⁾ duurde het toch tot 1845, eer men nieuwe pogingen aanwendde, om overeenkomstig den wensch van velen, veranderingen in de grondslagen onzer belastingen tot stand te brengen. ⁴⁾

Dan, daar de regering, hoewel erkennende dat Nederlands handelsstelsel zich door groote vrijgevigheid behoorde te onderscheiden, toch, blijkens de memorie van toelichting zelve, uitging van het beginsel, dat landbouw, scheepvaart en fabriekmatige nijverheid de bescherming voorshands niet schenen te kunnen missen, kon de wet niets anders zijn dan eene wijziging van het bestaande, op zijn hoogst als eene proeve, om

---

1) Bijdragen VI. pag. 67.

2) Stbl. No. 9.

3) Lagemans: Recueil des traités et conventions conclus par le Royaume des Pays-Bas, etc. I. pag. 44.

4) Zoo had reeds de heer Portielje in zijn geschrift: de handel van Nederland, in 1844, voorgesteld, om vrije nijverheid als beginsel in onze wetgeving op te nemen, en uit onze tarieven alle regten te weren uit het stelsel van bescherming voortvloeiende.

tot een meer vrijgevig stelsel over te gaan, aangezien het tarief in eenigzins vrijzinniger geest dan dat van 1822 was opgesteld. ¹⁾ In die artikelen, welke meer bepaaldelijk ons tegenwoordig onderwerp, de koloniale vaart, betreffen, zien wij dan ook het stelsel van bescherming bestendigd door den vrijdom van inkomende en uitgaande regten, alhier verleend aan die producten en goederen, welke onder Nederlandsche vlag werden in- of uitgevoerd, terwijl die vlag nog bovendien door de differentiëele korting van 10 ten honderd werd bevoordeeld. ²⁾ Wanneer wij nu hiermede in verband brengen de wettelijke bepalingen in Indië bestaande, waarvan wij reeds met een enkel woord gewaagden, waardoor bescherming verleend werd — aan de Nederlandsche nijverheid door eene vermindering van 50 pct. der inkomende regten, gegeven op vreemde fabriekaten, ³⁾ — aan de Nederlandsche markt door de geheele, halve of gedeeltelijke kwijtschelding van het regt op de naar Nederland uitgevoerde producten, ⁴⁾ — aan de Nederlandsche en Nederlandsch-Indische vlaggen, door de vermindering van inkomende

---

1) Lagerman, II. pag. 45.

2) Zie artt. 3 a § 1, b § 4, art. 4 der wet van 9 Julij 1845, (Stbl. N°. 28) waarbij wordt vastgesteld een tarief van regten voor den in-, uit en doorvoer.

3) Stbl. voor N. I. 1837, N°. 47 en 57.

4) Stbl. voor N. I. 1837, N°. 57. T. VI.

regten op Nederlandsche fabriekaten afhankelijk te stellen van den invoer onder Nederlandsche vlag, door alleen de Nederlandsch-Indische ter kustvaart toe te laten en door aan beide vermindering of vrijdom van ankerage-gelden toe te staan, ¹⁾ — dan voorwaar zal men niet kunnen beweren, dat het beschermende stelsel niet ver genoeg was ingevoerd. Dat dit stelsel integendeel te ver was uitgestrekt — dat de wettelijke bescherming, in stede van de ontwikkeling der nijverheid te bevorderen, de opkomst van den handel belemmerde — en dat de tijd, om vrijzinniger beginselen toe te passen, gekomen was, dit begon men hoe langer hoe meer te beseffen. Om aan dien aandrang gehoor te geven en met den tijd mede te gaan, werden dan ook de scheepvaartwetten door de regering ingediend, welke wetten het gevolgde stelsel geheel omkeerende, een volkomen en onherroepelijken afstand bevatten van de beschermende bepalingen, die in onzen handel waren binnengeslopen, en de bevordering beoogden van de belangen des handels, door eene zoo volkomen mogelijke bevrijding der scheepvaart van de belemmeringen, welke hare ontwikkeling tot nu toe ontmoet had. ²⁾ Eene tweeledige aanleiding bestond er, om die hervorming niet langer uit te stellen: 1°. het

---

1) Art. 136, Reg. 1836 en Stbl. voor N. I. 1818, No. 61, Art. 9.

2) Memorie van toelichting.

voorbeeld van Engeland en 2°. de daadzaak, dat door de tractaten met de gevaarlijkste onzer mededingers gesloten, de privilegiën, door de bestaande wetten verleend, voor het grootste gedeelte toch reeds feitelijk waren te niet gedaan. ¹⁾

Eene reeks van maatregelen, de hervorming der Engelsche handelspolitiek ten doel hebbende, was besloten door de, door Sir R. Peel doorgedreven verandering in de Engelsche scheepvaartwetten, toch alreede slechts een bloeke schaduw van de beruchte Navigatie-Acte van Cromwell — eene hervorming, die tot hare eenvoudigste uitdrukking herleid, zich bepaalde tot de opheffing van een verbod, dat evenwel in veler oog het steunpunt van Englands handelsbloei was, en het bolwerk zijner maritieme grootheid. ²⁾ Die hervorming stond in onmiddelijk verband met de belangen onzer natie; men moest door tijdige maatregelen zorgen niet verstoken te worden van de algemeen, ook ons aangeboden voordeelen, en dus het gevaar voorkomen van door retorsie-maatregelen te worden getroffen. ³⁾

Als tweede aanleiding noemden wij het steeds toenemend aantal handelsverdragen. Immers, al heerschte

---

1) Vas Dias, II. pag. 48.

2) Mr. G. de Clercq, De hervorming der Engelsche scheepvaartwetten, pag. 6.

3) Vas Dias, II. pag. 309, 325.

in de vorige eeuw nog de beschouwing, dat alleen het moederland regt heeft op zijne koloniën handel te drijven, en uitsluitend daarvan de voordeelen te genieten, langzamerhand hadden die beginselen moeten zwichten. Algemeen was aangenomen, om ook vreemde natiën in de koloniën ten handel toe te laten, zij het dan soms onder drukkende voorwaarden; en eene reeks handelsverdragen, die meest allen uitsluitend bepalingen, betreffende handel, zeevaart en belastingen op handelsvoorwerpen bevatten, hadden een nieuw tijdvak in de commerciële geschiedenis der volken geopend. ¹⁾ Dan, die zoogenaamde reciprociteits-tractaten, behalve dat hunne werking zich niet verder uitstreckte dan tot de directe vaart tusschen de twee contracterende natiën, ²⁾ hadden met hunne angstvallige en onbestemde uitdrukkingen en toezeggingen, zonder en met equivalent, vele bezwaren voor eenen kleinen staat, waarvoor zij meestal slechts een afkoop van represaille-maatregelen waren. ³⁾ En dewijl, wat de koloniën betref, die verdragen meestal inhielden, dat men elkander daar op den voet der meest begunstigde natie zoude behandelen, ⁴⁾ zou het

---

1) Lagemans, II. I. pag. 38.

2) De Clercq, II. pag. 20.

3) Vas Dias, II. pag. 814.

4) Zie o. a. de verdragen gesloten met Engeland in 1824, a. 1. Lagemans, II. N°. 103. Frankrijk in 1840, a. 9. Lagemans, II. N°. 183.

ons te ver leiden, hier door bewijzen het boven ¹⁾ geopperde beweren te staven; genoeg zij het hier op te merken, dat men door eene gelijkvormige, vrijzinnige handelswetgeving beoogde een einde te maken aan den chaos van verschillende wetsbepalingen, waarin men zich door het tractatenstelsel bevond.

Bekend is het dat, voor zooveel het ons rijk in Europa betrof, dat doel bereikt werd door de algeheele gelijkstelling der vreemde vlag aan de onze, hetzij door afschaffing of algemeene uitbreiding der voorregten, tot dusver slechts aan de laatste verleend. ²⁾ Voor de koloniën achtte men evenwel den tijd van toepassing van deze beginselen nog niet gekomen, en toen de regering haar voornemen te kennen gaf, om de differentiële regten, welke ter bescherming, hetzij der Nederlandsche vlag, hetzij van den regtstreekschen aanvoer in Nederland, in de koloniale tarieven waren opgenomen, daaruit te doen verdwijnen, ³⁾ verklaarde de tweede kamer de te verleenen vrijheid te willen beperken tot de gelijkstelling der vlag, zonder verandering te willen brengen in het koloniaal stelsel, omtrent de begunstiging van den in- en uitvoer, naar gelang van den oorsprong en de bestemming der goe-

---

1) Zie pag. 177.

2) Zie Art. 2, 3, 4 der Wet van 8 Aug. 1850, Stbl. N°. 47, tot regeling van de belangen der Nederlandsche scheepvaart.

3) Memorie van toelichting.

deren en producten. Men wilde dus alle thans bestaande, beschermende regten onaangerocerd gelaten hebben, waardoor aan den eenen kant de invoer der Nederlandsche fabriekwaren in de kolonie, aan den anderen kant de uitvoer van de voortbrengselen der kolonie regtstreeks naar Nederland werd begunstigd. De uitslag was dan ook dat, terwijl in art. 5 werd vastgesteld, dat in de koloniale tarieven geene verandering zoude worden gebragt dan bij de wet, het voorstel der regering werd aangenomen, om de aan vreemde vlaggen te verleenen voorregten te doen afhangen van wederkeurig toe te kennen voordeelen. De natie, die in onze koloniën met hare schepen op gelijken voet als de onzen verlangde toegelaten te worden, moest dus onze schepen op denzelfden voet als de haren in hare eigene koloniën ontvangen; terwijl van die natiën, welke geene koloniën bezaten, slechts gevorderd werd, dat zij de voortbrengselen der Nederlandsche op denzelfden voet als de gelijksoortige waren van andere herkomst toelieten, en daarenboven den regtstreekschen aanvoer uit overzeesche gewesten door geene differentiëele regten begunstigten. 1) Een eigenlijk gezegd tractaat werd natuurlijk tot het verkrijgen dezer voordeelen niet gevorderd, en bij eenvoudige verklaring, dat aan de voorwaarde

---

1) Zie Art. 1 der Wet van 8 Aug. 1850, Stbl. N°. 47.

van art. 1 der wet van 8 Augustus 1850 voldaan was, werden de schepen van den staat, die deze verklaring had afgelegd, in de koloniën en de bezittingen van het rijk in andere werelddeelen met de Nederlandsche gelijk gesteld. ¹⁾

Ook de kustvaart in Nederlandsch-Indië onderging eene aanmerkelijke uitbreiding. Immers bij art. 6 al. 2 werden ook de Nederlandsche schepen tot de kustvaart toegelaten, in afwijking van art. 2 der publicatie van 31 December 1825, ²⁾ waarbij zulks, met uitsluiting van alle andere, alleen geoorloofd was aan schepen in Nederlandsch-Indië te huis behoorende, en aan inlandsche schepen aan deze gelijk gesteld.

Het is overigens bekend, hoe latere omstandigheden den bodem insloegen aan de verwachtingen van hen, die door de aanneming der scheepvaartwetten, als van een groot leidend beginsel, verlangden een einde te maken aan het (zoo werd het door een der sprekers genoemd) „knutselen met tractaten.” ³⁾ Immers, indien in het vervolg nog tractaten gesloten zouden worden, dan zou het kenmerkende onderscheid

---

1) Smulders, II. Op dit oogenblik hebben alle Staten, behalve Rusland, Frankrijk, Spanje en Portugal die verklaring afgelegd. (Zie memorie van toelichting van het wetsvoorstel tot regeling der tarieven in Nederlandsch-Indië, 1864.)

2) Stbl. voor N. I. N°. 48.

3) Vas Dias, II. pag. 815.

met vroegere hierin gelegen zijn, dat hetgeen aan de contracterende partij wordt toegkend, tegen de ontvangst van voordeelen onzerzijds, van dien aard zij, dat het aan alle staten kan verleend worden, die, hetzij door tractaat of ten gevolge der wet, op den voet der meest begunstigde natic zijn gesteld. Maar dezelfde regering, die deze groote vereenvoudiging als een der gevolgen van de aanneming der scheepvaartwetten had voorgespiegeld, sloot kort daarop verscheidene tractaten, waardoor zij wel is waar beweerde de groote door Nederland aangenomen beginselen meer algemeen in toepassing te brengen, maar welker inhoud in specieuse onderscheidingen niet behoeft onder te doen voor de in vroegeren tijd gesloten verdragen.¹⁾ Zoo werd op den 20 Sept. 1851 een tractaat met België gesloten,²⁾ dat alle kenmerken van een reciprociteits-verdrag in zich bevatte, zoodat het dan ook volkomen in strijd mogt heeten met de uitzigten bij de vaststelling der scheepvaartwetten geopend.³⁾ Een hiermede meer overeenkomstige weg werd ingeslagen door de wet van 1 Sept. 1854,⁴⁾ strekkende tot het brengen van eenige veranderingen in het bestaande tarief van regten, waarvan

---

1) Vas Dias, II. pag. 585.

2) Stbl. N°. 9.

3) Vas Dias, II. pag. 820.

4) Stbl. N°. 126.

art. 2 bepaalde: „de verminderingen van regten bij den in- en uitvoer van sommige goederen, uit kracht van een verdrag door Nederland aan eenen vreemden staat verleend, worden, zoolang zoodanig verdrag in werking blijft, eveneens toegepast op goederen van dezelfde soort, welke uit- of naar andere staten worden in- of uitgevoerd.”

Beoogde de hervorming der scheepvaartwetten verbetering van handelsbeginselen, zoowel wat betrof den algemeenen als den kolonialen handel, ook meer bepaaldelijk, met betrekking tot de koloniën behielden mildere begrippen nog in een ander opzigt de bovenhand. Het sluiten van consulaire overeenkomsten, reeds lang in Europa algemeen aangenomen, werd ook op koloniaal gebied in toepassing gebragt.

Reeds onder de Oost-Indische Compagnie had het niet ontbroken aan aanzoeken tot toelating en erkenning in onze Oost-Indische bezittingen van vreemde handelsagenten, maar natuurlijk bleef het bestuur zoowel hier te lande als in Indië volstandig weigeren aan deze aanzoeken gehoor te geven. Merkwaardig is in dit opzigt het advies, dat de heeren XVII den 28 Nov. 1786 aan de Staten-Generaal der Vereenigde Nederlanden uitbragten op een verzoek van den marquis de Verac, Fransch ambassadeur te 's Hage, strekkende om het noodig exequatur te verleenen, tot aanstelling van een' agent der Fransche marine te Ba-

tavia. „Reeds meermalen,” zoo gaven zij te kennen, „zijn dergelijke verzoeken gedaan, doch zij zijn in tijd van vrede steeds van de hand gewezen, dewijl die agenten maar al te zeer gelegenheid hadden, om den loop van der Compagnie's zaken van meer nabij te zien als met hare belangen bestaanbaar is. Bij admissie van dergelijken agent zouden de Engelschen veelligt hetzelfde verzoeken, hetgeen als dubbel gevaarlijk wordt beschouwd. Wel zijn in tijd van oorlog dergelijke verzoeken soms toegestaan, en zoo waren in 1782 zoowel te Batavia als op Ceylon Fransche agenten geadmitteerd, maar hetgeen in zulke buitengewone omstandigheden soms wel is toegelaten, moct niet tot rigtsnoer strekken van hetgeen in tijd van vrede behoort te geschieden.” Zij adviseerden dus het verlangde exequatur niet te verleenen, met welk advies de Staten-Generaal zich dan ook vereenigden.

Ook na de herstelling van het Nederlandsche gezag in Oost-Indie, werden alle verzoeken, om consuls in de overzeesche bezittingen van het rijk te erkennen, steeds van de hand geslagen. Het waren vooral de Engelschen, die b. v. bij de onderhandelingen, om tot het tractaat van 1824 te geraken, dikwijls op die erkenning aandrongen. Zij verlangden die vooral op Java aan te stellen, ten einde aan hun handel een meerdere vastheid en waarborg te verschaffen. Dan, de Nederlandsche onderhandelaren, beducht dat der-

gelijke personen slechts tot ongenoegen zouden aanleiding geven, merkten hiertegen op, dat de handel de meest mogelijke vrijheid genoot, en dat de gouverneur-generaal steeds voor de klagten van een elk toegankelijk was. ¹⁾

Ook nog in lateren tijd bleef de regering dezelfde zienswijze volgen. „Door de wettelijke voorschriften,“ (zoo verdedigde zij hare meening) „behoort ieder Europeaan, die zich in de koloniën nederzet, tot de vaste of tot de tijdelijke ingezetenen, dat wil zeggen: tot dezulken, die overal in Nederlandsch-Indië kunnen reizen en wonen, of tot dezulken, wier verblijf tot Batavia is beperkt. De eerstgemelden, voor zoo ver zij geene Nederlanders zijn, moeten zijn genaturaliseerd, maar hebben dan ook geene behoefte aan eenen agent der mogendheid, wier onderdanen zij vroeger waren. De personen in de tweede categorie vallende, moeten zich even als de anderen onderwerpen aan de bestaande wetten en reglementen, die den aard bepalen der bescherming, op welke zij aanspraak kunnen maken, zoodat ook zij de tusschenkomst van eenen consul niet schijnen te behoeven. Het zouden dus slechts de aankomende en vertrekkende zeelieden zijn, die tijdens hun kortstondig verblijf in de kolonie, den

---

1) Elout, Bijdragen tot de geschiedenis onzer onderhandelingen met Engeland 1863, pag. 58 en 135.

bijstand van eenen consul zouden kunnen noodig hebben; maar die bijstand is gewoonlijk van dien aard, dat die even goed kan verleend worden door het handelshuis, aan hetwelk het schip, waartoe die zeelieden behooren, is geconsigneerd."

Bij deze beschouwingen voegden zich bedenkingen van politiek belang. Sedert 1830 vooral heeft het in Neêrlandsch-Indië ingevoerde stelsel hoofdzakelijk de strekking, om de welvaart der Oost-Indische bezittingen dienstbaar te maken aan de belangen van den moederstaat en van dezelve zoo vele voordeelen voor dien staat te trekken, als behoudens die welvaart mogelijk is. Zoodanig stelsel kan natuurlijk niet welgevallig zijn aan den vreemden, particulieren handelaar, die in zijn eigen belang overal vrije markten wil. Het was daarom, zoo meende de regering, te vreezen dat consulaire agenten in Nederlandsch-Indië spoedig zouden worden steunpunten voor alle vreemden, die zich met de gevestigde orde van zaken niet zouden kunnen vereenigen, of in hunne speculatiën teleurstellingen ondervonden, en die teleurstellingen zouden ontboezemen in klagten aan de consuls, klagten, die door dezen in officiëelen vorm teruggeven, ¹⁾

---

1) Immers, volgens de door Martens gegeven en meer algemeen aangenomen definitie zijn consuls: *agents commerciaux nommés par un gouvernement dans des ports et places de commerce étrangers pour y veiller aux intérêts du commerce et particulièrement pour défendre auprès des*

alligt zouden leiden tot verstoring der goede verstandhouding tusschen de gouvernementen in andere werelddeelen.

Dan, de onbekrompen beginselen in de scheepvaartwetten aangenomen, de steeds hoogere vlugt, die ook der vreemden handel op Java nam, en het voorbeeld door Engeland gegeven, dit alles moest aan bovenstaande bedenkingen, hoe gewichtig ook, spoedig hare kracht ontnemen. Toen een Amerikaansch zeeman, Sir Walter Gibson, die de inlandsche vorsten tegen ons gezag had opgezet, vijftien maanden te Batavia gevangen gezeten had, alvorens het hem gelukte te ontvlugten,¹⁾ vond zijne regering hierin gerede aanleiding deze zaak op nieuw te berde te brengen,²⁾ zoodat de Nederlandsche regering aan den drang tot plaatsing van handelsagenten eindelijk moest toegeven, en dienaangaande den 22sten Jan. 1855 met Noord-Amerika de eerste overeenkomst gesloten werd.³⁾

Maar de Nederlandsche regering wilde zooveel mogelijk de nadeelige gevolgen temperen, die zij vreesde dat zouden ontstaan, indien die consuls anders dan

---

autorités locales les droits des nationaux et accomoder leurs différends. Zie ook Wertheim: Verhandeling over het Nederlandsch Consulaatregt, pag. 21.

1) The prison of Weltevreden and a glance at the East-Indian Archipelago, by W. Gibson, pag. 239 en 475.

2) Bijblad der Ned. Staats-Courant 1855, pag. 168.

3) Stbl. 1855, N°. 63.

als loutere handelsagenten zouden worden beschouwd. Zij verbond dus die toelating uitdrukkelijk aan het sluiten van een verdrag met elken staat, die deze vergunning vroeg, zoodat die agenten geene andere regten verkregen, dan die hun bij dat verdrag waren toegekend. ¹⁾ Al schijnt dus reeds volgens volkenregtelijke regelen den consuls alle diplomatiek karakter te moeten worden ontzegd ²⁾, zoo werd evenwel in de hierboven bedoelde verdragen nog uitdrukkelijk bepaald, dat alle toegelatene consuls eenig en alleen als handelsagenten zouden worden beschouwd, ter bescherming van den zeehandel der door hen vertegenwoordigde natiën, en dat zij aan de burgerlijke en strafregterlijke wetten des lands zouden zijn onderworpen. Terwijl de intrekking van het exequatur veelal slechts kan plaats vinden om redenen, wier billijkheid moet worden erkend, ook door den vertegenwoordigden staat, ³⁾ behoudt ons gouvernement in de koloniën zich voor, die intrekking te doen geschieden met enkele en eenvoudige opgave der hiertoe leidende reden. Door deze en dergelijke bepalingen meer, b.v. doordien na verloop van een zeker aantal, meestal van 5 jaren de overeenkomsten jaarlijks konden worden opgezegd, trachtte dus het gouvernement de nadeelen, die zij

---

1) Lagerman, II. I. pag. 31.

2) J. Wertheim, Manuel des fonctions Consulaires II, pag. 1 en volg.

3) J. Wertheim, II. pag. 53.

van de toelating der consuls duchtte, te verminderen, en die met de bescherming zijner eigene belangen te doen overeenkomen. Voor zoover wij weten heeft dan ook het te dier zake volgen van meer vrijzinnige begrippen geene nadeelige gevolgen gehad, en het groot aantal staten, dat spoedig tot het sluiten van bovenbedoelde overeenkomsten overging, bewijst, dat daardoor aan een algemeen gekoesterd verlangen was toegegeven.¹⁾

Kon dus de regering zich slechts geluk wenschen in deze op behoedzame wijze aan de openbare meening te hebben toegegeven, ons blijft nog over van een' anderen maatregel te gewagen, waarin zij door het volgen dier zelfde beginselen evenwel vele moeilijkheden ondervond.

De welvaart van onze bezittingen, mit eene reeks grootere en kleinere eilanden bestaande, kan door niets meer bevorderd worden dan door eene bloeiende en levendige scheepvaart, zoowel met andere werelddeelen als tusschen die bezittingen onderling. Wij hadden dan ook reeds gelegenheid te wijzen op sommige maatregelen door opvolgende besturen genomen, om die zooveel mogelijk aan te moedigen en overeenkomstig de belangen van moederland en koloniën te regelen. Vele gewigtige vraagpunten moesten

---

1) Lagemans, I. II. pag. 32.

bij eene dergelijke regeling ter sprake worden gebracht; het beantwoorden er van hing naauw te zamen met de gewigtigste belangen van de Nederlandsche nijverheid, en een naauwkeurige kennis, zoowel van plaatselijke toestanden als van de juiste krachten onzer scheepvaart, scheen vereischt, om de gevolgen der dien-aangaande te nemen maatregelen met eenige zekerheid te kunnen nagaan.

Inmers, al was ook de vrije vaart voor vreemde schepen opengesteld, eene onbeperkte toelating van deze, om in alle havens handel te drijven, scheen moeilijk met de belangen der eigene vlag overeen te komen. Bij de verschillende Regerings-Reglementen had men zich ook vergenoegd het in Indië algemeen aangenomen onderscheid tusschen groote en kleine havens te bestendigen, het aan bijzondere reglementen en plaatselijke verordeningen overlatende te bepalen, welke havens voor den grooten handel waren opengesteld, in tegenoverstelling van andere havens, in welke alleen inlandsche vaartuigen, en die tot de kustvaart gerechtigd waren, toegelaten werden. ¹⁾ Zoo waren bij verschillende besluiten van het Indische bestuur, in den loop der tijden verscheidene havens voor den grooten handel opengesteld, ²⁾ en dit zoude waarschi-

---

1) Zie o. a. R.R. 19 Jan. 1830 art. 120. R.R. 26 Sept. 1836 art. 106. R.R. 15 Oct. 1854 art. 130.

2) Zie o. a. Stbl. voor N. I. 1825, N°. 48. 1837, N°. 40. 1839, N°. 5.

lijk met meerdere het geval geweest zijn, hadden niet consideratiën van bijzonderen aard dit verhinderd. Immers, wie in de groote havens ten handel komt, is geplaatst onder de bescherming der regering, maar hij, die zich naar een kleine haven begeeft, heeft het aan zich zelve te wijten, indien hij daar gemolesteerd wordt; in de eerstgenoemde moet dus de regering de noodige inrigtingen vestigen om personen en goederen te beschermen, en een tolkantoor om den smokkelhandel tegen te gaan.

Het hiervoor benoodigd personeel was dikwijls moeilijk te verkrijgen, te meer daar ter juiste taxering van een der voornaamste artikelen van invoer, de wollen en katoenen manufacturen, eene meer speciale kennis vereischt werd dan wel bij de meeste der hierover geplaatste ambtenaren kon worden verondersteld. Dit had dan ook ten gevolge gehad, dat reeds bij Resolutie van Nov. 1834 ¹⁾ bepaald werd, dat de eerste invoer van die goederen in Neêrlandsch-Indië alleen zou mogen geschieden te Batavia, Samarang of Sourabaya, ²⁾ terwijl tot invoer in andere havens een bevijs van den controleur van een dier plaatsen gevorderd werd, dat zij aldaar waren in- en uitgevoerd.

---

1) Stbl. voor N. I. N°. 56.

2) Mr. P. Mijer, Over het openstellen van kusthavens voor den algemeenen handel, pag. 34.

Wel was dit later in December 1841¹⁾ wederom ingetrokken, zoodat de manufacturen nu weder in al de opengestelde havens konden worden ingevoerd, maar er was tevens bepaald, dat alleen in de drie bovenvermelde havens, met Padang vermeerderd, de wollen en katoenen goederen van Nederlandschen oorsprong het voorregt zouden genieten van het daarop gestelde, geringer inkomend regt.

Zoo werd het kusthavenstelsel behouden, doch niet dan tegen de meening van velen, die beweerden, dat sluikerijen veel meer te duchten waren van de kleine inlandsche vaartuigen langs de geheele kust van Java, dan van de Europeesche schepen in de groote havens. De veelvuldige opening van vrijhavens had dat kwaad nog verergerd.²⁾ Deze toch, die tegenover onze andere havens geheel als vrijhavens konden worden beschouwd,³⁾ boden den inlandschen smokkelhandelaar de voordeeligste gelegenheid aan, om vreemde manufacturen ter sluik in te voeren. Dit zou natuurlijk des te minder kunnen geschieden, naar mate meer havens

---

1) Stbl. voor N. I. N°. 46.

2) Achtereenvolgens werden vrije havens en wel met de bepaling dat alle schepen aldaar aankomende en de ladingen, die zij aanbragten, (met uitzondering van weinige artikelen) aan geene regten zouden zijn onderworpen: Makassar, Menado, Kemas, Amboina, Ternate en Kajeli. Stbl. voor N. I. 1846, N°. 27. 1848, N°. 42. 1854, N°. 46.

3) E. de Waal, Aanteekeningen over koloniale onderwerpen. II. Het Ontwerp van Wet op de in- en uitgaande regten, pag. 156.

door beambten van in- en uitgaande regten bezet waren. Wat den uitvoer betrof, reeds lang hieven particuliere handelaars luide klagten aan over het voorregt der handelmaatschappij, om de suiker en koffij, die in die kleine havens in de pakhuizen gestapeld waren, van daar af te halen, ten einde niet noodeloos en met veel kosten die gouvernements-producten naar de groote havens, Batavia, Samarang en Sourabaya, over te voeren. Dien ten gevolge werd dit dan ook aan anderen toegestaan, en kon, toen later de scheepvaartwetten aangenomen waren, ook niet meer aan vreemde schepen geweigerd worden.¹⁾

Het waren waarschijnlijk deze beschouwingen, die aanleiding gaven tot het besluit van 31 Mei 1858,²⁾ waarbij zestien havens op Java, twee op Sumatra en één op Borneo voor den algemeenen handel, zoo wat in- als uitvoer betrof, werden opengesteld.³⁾ Hevige tegenstand werd door dien maatregel van alle zijden

---

1) Mr. P. Mijer, II. pag. 30.

2) Stbl. voor N. I. N°. 46.

3) Toen de minister van koloniën den Gouverneur-Generaal namens den koning magtiging verleende, om tot dezen door het Indisch-Bestuur voorgestelden maatregel over te gaan, gaf hij hem tevens in overweging of het niet beter zou zijn dien maatregel vooreerst tot een klein getal havens te beperken, en beval hem aan in deze zaak met die gematigdheid te werk te gaan, die de uitgebreidheid van het benoedigde personeel noodzakelijk maakte; doch de Gouverneur-Generaal ging er desnietteenstaande toe over den maatregel in zijne geheele uitgestrektheid toe te passen.

ondervonden; er ontstond eene protectionistische beweging tegen die toepassing van vrijzinnige handelsbegrippen, en zelfs de voorstanders van deze sloegen haar met bezorgdheid gade, verklarende, dat de openstelling van havens wel geheel in hunne rigting lag, maar dat zij verlangden, dat die geschiedde naar mate der behoefte, en een gevolg zou zijn van meerdere ontwikkeling. Wel verre dat die tegenstand door de volgende maatregelen der regering werd gestild, nam hij in tegendeel toe, toen deze, 't zij dan wegens moeilijkheden in de heffing der regten, 't zij uit gebrek aan kundige ambtenaren, 't zij als waarschuwing aan de Nederlandsche nijverheid ¹⁾, bij eene latere publicatie ²⁾ verklaarde, dat de openstelling zich niet tot den invoer van wollen en katoenen goederen, voor zooverre die bewesten de Kaap de Goede Hoop gefabriceerd waren, zoude uitstrekken, en alzoo te dien opzichte het besluit van 23 Dec. 1841 handhaafde. Door dezen maatregel, genomen in strijd met de conclusie van het te dier zake opgemaakte verslag van de commissie der Tweede Kamer, die integendeel bepaalde, dat het openstellen van nieuwe havens voor den invoer niet behoorde plaats te hebben dan met gelijktijdige intrekking van het besluit van 1841, onder-

---

1) H. A. Wijnne, de 19 Vrijhavens in Oost-Indie, pag. 4

2) Stbl. voor N. I. 1859, N°. 13.

ging wel het besluit van 31 Mei 1858 eene zoo groote wijziging, dat die, althans wat de invoer betrof, met eene geheele intrekking gelijk stond, ¹⁾ maar terecht beweerde men, dat daardoor de Nederlandsche industrie in een' nog veel ongunstiger toestand was gebragt. Immers op al die plaatsen zou dus de Nederlandsche katoennijverheid het voorregt der differentiëele regten moeten missen, dat haar te Batavia, Samarang en Sourabaya verleend was, en met die der vreemden op gelijken voet staan. Daarom was dan ook de slotsom van alle te dier zake door de kamers van koophandel ingediende adressen: „dat overal waar vreemde fabrieken mogten worden ingevoerd, ook de Nederlandsche met certificaat tot de lagere regten zouden worden toegelaten.” ²⁾ Dit had eene nieuwe regeling dezer zaak ten gevolge, en bij publicatie van 20 Oct. 1859 ³⁾ werd bepaald, dat van de bekende 19 havens voor den algemeenen invoer slechts zouden zijn opengesteld op Java die van Cheribon, Passaroean en Tjilatjap; op Sumatra die van Natal en Branam, en op Borneo die van Sampit, in alle welke havens, met intrekking van het besluit van 1841, wollen en katoenen stoffen zouden worden toegelaten, met toepassing der voordeelen, die

---

1) Indisch Tijdschrift 1859, I. pag. 510.

2) Bijblad van de Economist 1859, pag. 97.

3) Stbl. voor N. I. N°. 19.

aan de certificaten van Nederlandschen oorsprong verzekerd waren. Zoodoende werd, terwijl de Nederlandsche nijverheid hare voorregten behield, ook in dit opzigt een nieuw veld ter bewerking geopend, en mogen wij, met het bijblad van den Economist de wijze, waarop deze zaak tot een eindresultaat gebragt werd, zeer gelukkig noemen.¹⁾

Zagen wij in al het voorgaande, hoezeer vermindering van bescherming in den geest des tijds ligt, door die vermindering tot stand te brengen, daar waar zulks zonder schokken schijnt te kunnen geschieden, bevordert men zeer zeker de algemeene belangen, al is het ook, dat die maatregelen wel eens ten nadeele strekken van hen, die tot nu toe aan overmatige bescherming hunne groote winsten te danken hadden. Dan hoort men wel klagen en beweren, dat de algemeene welvaart er mede gemoeid is; maar bij nader inzien zal men spoedig ontdekken, dat zij, die zoo klagen, maar al te zeer hun eigen belang met dat van het algemeen verwisselen. Voorzeker was dit laatste in der tijd krachtig bevorderd door het cultuur- en consignatiestelsel, en had de oprigting der Nederlandsche handelmaatschappij, in tijden van kwijning van handel, scheepvaart en nijverheid, er toe gestrekt, om bloei en leven te brengen in die

---

1) Economist 1859, pag. 360. Bijblad, pag. 393.

schijnbaar verdorde takken van volkswelvaart. Maar de voordeelen in de eerste tijden door de schepen, die de handelmaatschappij bevrachtte, behaald, waren ongetwijfeld te groot, en waren dan ook oorzaak, dat er eene vloot werd gebouwd, onevenredig aan de behoefte. De mededinging werd daarom te groot, ieder tuk zijnde op gemakkelijk te behalen winsten, en vele scheepsreeders moesten voor die overspanning boeten, of getroostten zich het verlies op eene particuliere vracht geleden, in de hoop deze door eene volgende regeringsvracht wel weder in te winnen. Het eenige middel, dat daartegen aan te wenden was, werd door de regering te baat genomen, en zoo hebben reeds in 1850, 1851 en 1853 verminderingen der door de regering besteede vrachtloonen plaats gehad.¹⁾ Wel werden nu de reeders door die minder voordeelige regeringsvrachten er toe gebragt ijveriger pogingen aan te wenden om meer particuliere vrachten te verkrijgen, maar de voordeelen door de bevrachtingen der maatschappij behaald waren nog te aanzienlijk, om genoegzaam tot eigene werkzaamheid aan te sporen. Terwijl particuliere retourvrachten f 85 bedroegen, betaalde het gouvernement f 136.50 per last.²⁾ Zulk een toestand strookte natuurlijk ook weinig met de

---

1) Economist 1863, pag. 265.

2) Cornets de Groot, Over het beheer der Kolouien, pag. 268.

belangen van dit laatste, dat als bevrachter tegenover de reeders staande, natuurlijk moest trachten de goedkoopste vrachten te verkrijgen. Daarom verdient dan ook onzes inziens de maatregel alleziens goedkeuring, waarbij in 1861 die vrachten op nieuw eene vermindering van 15 pct. ondergingen, zoodat men ook in dit opzigt tot eenen meer natuurlijken toestand geraakte. De belangen der aan bescherming gewoon geraakte reederijen, werden ook niet te zeer uit het oog verloren. Niettegenstaande de vrachtvermindering bleven de voordeelen groot, daar volgens den gewonen loop van zaken het Rijk niet meer betalen zoude dan bij algeheele concurrentie het geval zoude zijn. Maar nog eene andere overweging pleit ten voordeele van den door ons besproken maatregel. Immers de Nederlandsche regering, als administrateur van de Oost-Indische bezittingen ten voordeele van de schatkist, waarvan het koloniaal batig slot een belangrijk onderdeel is, moet natuurlijk trachten ten algemeenen voordeele dit saldo te vergrooten ¹⁾ Daar nu dit saldo voor het grootste gedeelte uit den verkoop der producten verkregen wordt, zijn de voordeelen ook des te grooter, naar mate de realisatie dier producten op de goedkoopste wijze

---

1) Verslag over de vermoedelijke gevolgen der doorgraving van de landengte van Suez voor den handel en de reederijen van Nederland. Bijzondere beschouwing van den heer Vissering, pag. 231.

plaats vindt. En daar door dezen maatregel op het overvoeren der producten alleen, eene besparing van bijna een millioen verkregen werd, zoo komt het ons voor, dat hij ook uit dit oogpunt, ofschoon misschien voor sommigen minder gewenscht, evenwel met de belangen van het algemeen overeenkomt.

Strookten dus al de hier kortelijk behandelde, in vrijzinnigen geest genomen maatregelen, onzes inziens met de belangen van ons Vaderland, minder goed kunnen wij ons vereenigen met eene onbepaalde en al te vroegtijdige toepassing dier beginselen omtrent twee onderwerpen, die ons nu nog te bespreken overig blijven. Wij bedoelen 1° de oprigting van kamers van koophandel in Indië en 2° de verkoop van steeds toenemende hoeveelheden producten op Java. Eerstgenoemde maatregel werd genomen bij besluit van 29 Oct. 1863 ¹⁾ en strekt om te Batavia, Samarang, Sourabaya, Padang en Makassar Kamers van Koophandel op te rigten, die, hetzij op verlangen der regering, hetzij uit zich zelve, adviezen zullen uitbrengen of voorstellen zullen doen, welke landbouw en handel betreffen. Slechts de helft der leden dier kamers zal uit Nederlanders behoeven te bestaan, en de Gouverneur-Generaal zal het aantal dier kamers naar goedvinden kunnen vermeederen. Voorzeker zul-

---

1) Stbl. voor N. I. N°. 144.

len de industriëelen in die kamers organen vinden, die hunne belangen met kracht kunnen voorstaan, en de adviezen van deze zullen niet zonder invloed blijven. ¹⁾ Maar of, bij eene orde van zaken zooals op Java bestaat, de belangen van het gouvernement door die inrigtingen zullen bevorderd worden, dit zal de toekomst moeten leeren. Immers, zullen niet die kamers zich mengen in alle aangelegenheden van publiek belang, in elke regeling van cultuur, diensten en arbeid? Zullen zij niet door de bepaling van art. 4, dat zij zich zoowel onderling als met andere collegiën in betrekking kunnen stellen, een aaneengesloten ligchaam vormen, om de belangen te verdedigen, niet van het gouvernement, niet van de Javanen, maar van de industriëelen, van dikwijls vreemde, naijverige handelshuizen, wier belangen menigmaal in lijnregten strijd zijn met die van het gouvernement? Zullen de maatregelen, door het bestuur genomen, niet door die kamers aan hare eigene belangen worden getoetst, en zoo die daarmede niet in overeenstemming mogten zijn, zullen zij dan niet eenen tegenstand doen geboren worden, weinig geschikt om zoowel de denkbeelden, waarop onze heerschappij in Indië rust, als het prestige van het gouvernement te versterken en te bevestigen?

---

1) Bijblad van de Economist 1863, pag. 393.

Uit den aard der zaak volgt, dat zij krachtig zullen aandringen op het verkoopen van steeds toenemende hoeveelheden producten op Java. Voor haar toch, laten wij het terstond bekennen, bestaan hiervoor zeer gegronde redenen. Wij hebben vroeger reeds gezien, welken tegenstand de maatregel onderzond, waarbij het gedeelte der producten, der handelmaatschappij afgeleverd, aan de markt van Java onttrokken werd, en sedert de regering in 1836 op hield producten aldaar aan de markt te brengen, nam het verlangen naar wijziging van dat consignatiestelsel in steeds klimmende mate toe. Men voerde daarbij als hoofdredenen aan: 1° het oneigenaardige dat er in bestaat, meer geldswaarde, dan men in Indië kan missen, hierheen te sturen, zoodat men het Indisch te kort in specie weder terug moet zenden; en 2° het gebleken gebrek aan uitvoerartikelen voor den handel. Wat de eerste reden betreft, nu zonder beduidende ongelegenheid het te kort der administratie aangevuld wordt door regelmatige wissel-trekking, ¹⁾ zoude, zoo er geene andere belangen in het oog te houden waren, de geheele vraag onzes inziens beantwoord kunnen worden uit het gemakkelijk op te maken feit, of de producten hier ter markt gebragt, in vergelijking van die op Java ver-

---

1) Cornets de Groot, II, pag. 260.

kocht, meer of minder opbragten dan de kosten der uitzending bedragen.

Meer gewigt heeft echter de tweede reden, en alhoewel de zeer belangrijke uitbreiding op Java van de teelt der particuliere producten, meer dan vroeger in de belangen van den handel voorziet, ¹⁾ zou toch bij verkoop van meer gouvernementen-producten op Java de *algemeene handel* vermeerderen, doordien er alsdan nog ruimere gelegenheid zou zijn tot het aankopen van retouren. Dit alles moge nu overeenstemmen met de eischen van het Indische belang en met de gewone regelen van staathuishoudkunde, gewigtige bedenkingen staan hiertegenover. ²⁾ Immers aan het bestaande stelsel zijn te vele belangen verbonden om het spoedig te kunnen opheffen. Het verschaft het moederland te veel directe en indirecte voordeelen, en strekt te zeer om den politieken band, die moederland en koloniën verbinden moet, te versterken, dan dat gewaagde proefnemingen zouden zijn goed te keuren. Maar geenen stilstand willen wij hierdoor aangeprezen hebben, en het komt ons voor, dat in deze, gemakkelijker welligt dan in veel andere zaken, de ondervinding den juisten weg kan aanwijzen, en de regering het in hare magt heeft de noodige ver-

---

1) Cornets de Groot, II. pag. 261.

2) De Waal, Nederlandsch-Indië in de Staten-Generaal III. pag. 386.

anderingen tijdig, doch met geleidelijken overgang en zonder schokken, tot stand te brengen.¹⁾ Immers bij kleine hoeveelheden beginnende, kan de statistiek ons de uitkomsten er van leeren, en wanneer dan die uitkomsten anders mogten wezen dan gedurende de jaren 1849—1854, toen slechts $\frac{1}{8}$ van de op Java verkochte koffij naar Nederland werd gevoerd,²⁾ wanneer dan onze eigene scheepvaart en handel niet door die van vreemden verdrongen werden, dan zou men ook op dien weg kunnen voortgaan. Maar zoo niet — dan aan dit stelsel geen verdere uitbreiding gegeven. De voorstanders zelven durven immers niet ontkennen, dat het althans mogelijk is, „dat de Javaansche producten niet meer naar de Nederlandsche markt zullen komen, dat de reederijen de tegenwoordige vrachtvaart zullen missen, dat 's Rijks kas niet meer op dezelfde wijze zal worden gebaat.”³⁾ Dan geen stelsel uitgebreid, dat liberaal is, ja, maar liberaal in de eerste plaats

---

1) Verslag enz. pag. 249.

2) De heer H. Stolte, ter zitting der tweede kamer, 23 Febr. 1858. Zie ook: Moeten Nederlands Handel, Scheepvaart, Scheepsbouw en Nijverheid en onze eigene Commissiehuizen in Indië te gronde gaan enz. pag. 16. De bovengenoemde spreker zeide in Dec. van hetzelfde jaar dat in 1858 de koffij voor $\frac{5}{8}$, de suiker voor $\frac{2}{3}$ naar vreemde havens gingen. E. de Waal, Aanteekeningen over Koloniale Onderwerpen. II. Het Ontwerp van Wet op de in- en uitg. regten, pag. 121.

3) Cornets de Groot van Kraaijenburg, Aanmerkingen op het Ontwerp van Wet tot vaststelling van een Reglement op het beleid der Regering van N. I. pag. 66.

voor vreemden; 1) althans dit stelsel niet gevolgd, alvorens zijne voorstanders de ijdele wensch: „gelukkig zoo daarbij kan worden in stand gehouden onze kostelijke koopvaardijvloot en onze markt van Indische producten,” 2) niet veranderen in de gegronde verklaring en verzekering, dat Nederland die bronnen van welvaart daarbij behouden en uitbreiden zal! Wij herhalen het, geenszins willen wij gerekend worden te behooren tot hen, die verlangen, dat het gouvernement de producten onder alle omstandigheden en tegen elken prijs in Nederland blijve verkoopen, want bij veranderde tijdsomstandigheden baat het niet zich tegen den stroom te verzetten, maar wij wenschen alleen, dat men ook in deze zaak het „zekere” goede niet ligtvaardig verwissele voor het „waarschijnlijk” betere.

Reeds meermalen hadden wij onder het schrijven dezer verhandeling gelegenheid, te doen opmerken hoe-

---

1) Charles Dupin zegt terecht in een zijner geschriften, de theorie der vrijheid van handel beoordeelende: *La liberté de commerce exige-t-elle comme on le prétend qu'on permette sur le marché national l'extension d'une industrie ou de la culture étrangère. Mais alors c'est la liberté du commerce étranger que l'on consacre et la mort d'une partie du commerce indigène.*

2) Cornets de Groot, II. pag. 67.

zeer eene juiste regeling der Oost-Indische aangelegenheden zoowel den op elkander volgende besturen als den ingezetenen van Nederland in het algemeen ter harte ging. Niet te verwonderen is het dus, dat die belangstelling toenam, naarmate men meer leerde inzien, hoe naauw onze welvaart en handelsbloei vereenigd waren met en afhingen van het in Oost-Indië gevolgde stelsel. De denkbeelden, die men algemeen aankleefde omtrent het rigtig bestuur der koloniën, ontwikkelden zich dan ook in dezelfde verhouding, waarin de constitutioneele begrippen meer en meer ingang begonnen te vinden. Bepaalden zich, gedurende het eerste tijdvak onzer herwonnen onafhankelijkheid de bemoeijingen der wetgevende magt tot datgene, wat de finantiëele aangelegenheden betrof, ¹⁾ bij de beraadslagingen der Tweede Kamer namen de koloniale toestanden weldra eene steeds ruimere plaats in; de koloniale staatkunde werd hoe langer hoe minder het geheim van eenige ingewijden, en in het III^{de} deel van het werk van den heer de Waal kan men nagaan, hoe eene steeds grooter wordende meerderheid verlangde, dat aan de Staten-Generaal ruimer aandeel in de regeling van- en het toezigt op het bestuur der bezittingen zoude worden gegeven. Dat verlangen gaf in 1848

---

1) Thorbecke, Aanteekeningen op de Grondwet, tweede uitgaaf I. pag. 136.

bij de verandering der Grondwet aanleiding tot de opname van art. 59, waardoor de regeling van sommige onderwerpen door de wet wordt vastgesteld, en de regeling van andere insgelijks bij de wet wordt bevolen, zoodra de behoefte daaraan blijkt te bestaan.

Had vroeger de regering zeer karig er toe bijgedragen, om door hare verslagen en toelichtingen den waren toestand onzer Oost-Indische bezittingen aan de Staten-Generaal te doen kennen, ¹⁾ thans werd bij art. 60 der Grondwet bepaald: „de koning doet jaarlijks aan de Staten-Generaal een omstandig verslag van het beheer der koloniën en bezittingen en van den staat, waarin zij zich bevinden.” Zoodoende kan daar geen maatregel van eenig gewigt genomen worden, geene gebeurtenis van eenig belang voorvallen, zonder dat deze er kennis van dragen, zoodat thans gelukkig met regt kan worden gezegd, dat de geheele administratie der Oost-Indische zaken in een glazen huis gezet is, vooral, nu door de aanneming van het beginsel, dat de begrooting van Neerlandsch-Indië wordt vastgesteld bij de wet, de volksvertegenwoordiging de korden der Indische beurs in handen heeft. Volgens de bepaling van art. 59 der Grondwet, is in 1854

---

1) Men zie o. a. in het Tijdschrift van Neerlandsch-Indie de reeks artikelen: Beschouwing der troonreden, sedert 1814 in betrekking tot Neerlandsch-Indie 1855, I. pag. 17, 113, 160, 217, 313.

het Regering-Reglement tot stand gekomen, en terwijl daarin mildere beginselen dan in het vroegere zijn nedergelegd, wordt door vele artikelen de medewerking der Staten-Generaal uitgebreid en verzekerd. 1)

En hier gelooven wij door niemand te zullen worden tegengesproken, wanneer wij beweren, dat van al de bepalingen, die het bevat, er geene belangrijker, maar misschien tevens onduidelijker is dan die van het „wanhopige” art. 56, waarbij den Gouverneur-Generaal het stellige bevel gegeven wordt, de op hoog gezag ingevoerde cultures *zooveel doenlijk* 2) in stand te houden, doch ook tevens wordt bepaald, dat overeenkomstig de in de volgende alineas gegeven voorschriften, eene roegeling dier cultures moet worden voorbereid, steunende op vrijwillige overeenkomsten der daarbij betrokken personen „als overgang tot een’ toestand, waarbij de tusschenkomst van het bestuur zal kunnen wor-

---

1) Men zie o. a. art. 22, 23, 45, 46, 57 enz.

2) En niet „*stechts zooveel doenlijk*” zooals sommigen zoo gaarne zouden lezen. Zie de memorie van toelichting op de cultuurwet, door den Minister Uhlenbeck aangeboden, doch later door zijnen opvolger ingetrokken. Wel wordt het stelsel van vrijen arbeid voorgesteld als een desideratum, als iets, dat verkregen moet worden, maar de wijze hoe, blijft de te beantwoorden vraag; en dan mogen wij niet vergeten, dat, daar het artikel instandhouding der op hoog gezag ingevoerde cultures beveelt, stilstand ook in dezen met vernietiging gelijk zoude staan. Men zie o. a. de rede van den heer Fransen van de Putte van 4 Dec. 1862, die zelf erkende, dat uitbreiding noodig was tot eenvoudige *instandhouding* van wat men had.

den gemist." Van de wijze immers, waarop die voorbereiding tot stand zal worden gebragt, van de uitkomst, die dit zal opleveren, daarvan hangen, naar het ons voorkomt, grootendeels af, zoowel het geheele regeringsstelsel door ons in Indië te volgen, als het voortduren der voordeelen, die wij aan het bezit van Java te danken hebben. En zonder te willen ontkennen, dat er steeds naar gestreefd moet worden, om de toestand van ons Vaderland onafhankelijk te doen zijn van de Indische Baten (misschien juist opdat die onafhankelijkheid des te eerder bereikt worde) vereenigen wij ons met de woorden van een veelgelezen tijdschrift, ¹⁾ waar het zegt: „het is ons niet zoozeer te doen om het behoud van het cultuurstelsel zelf, met zijne menigvuldige gebreken en met de wering van particuliere ondernemingen, maar het is te doen om het behoud der directe voordeelen, die het cultuurstelsel oplevert en die nog niet kunnen worden gemist; en zij, die verlangen dit stelsel nu reeds op ruime schaal te wijzigen, moeten dus bewijzen, dat het cultuurstelsel, in het keurslijf dat zij het aantrekken, kan blijven leven en bloeijen, of wel dat de voordeelen, die het afwerpt, door andere zullen worden vervangen." Maar dat kunnen, dat verlangen zij ook niet. ²⁾ Want terwijl zij, die begrippen

---

1) Bijblad van de Economist 1863, pag. 274.

2) Men zie o. a. de Gids van Dec. 1862, pag. 841.

van Westersche beschaving en vrijheid op de koloniën willen toepassen, onzes inziens niet genoeg bedenken, of de toepassing der leus: „*Vrije arbeid*” op een gedeelte van Java, *nu nog* iets anders zoude beteekenen dan vrijheid voor particulieren, om den Javaan, door middel zijner hoofden, voor hen, in plaats van voor de schatkist te laten werken — en of zoodoende het loslaten van het cultuurstelsel niet zou zijn het wegwerpen van het batig slot in de geldkist van particulieren, — op hun banier staat opentlijk geschreven: „Onafhankelijkheid van Indie.” Ja, dat Java niet steeds eene Nederlandsche bezitting zal blijven, dat zal wel het einde zijn, die tijd zal onzes inziens eens aanbreken — doch voor Nederland altijd te vroeg. Daarom wenschen wij het aanbreken van dien tijd niet door overijlde maatregelen te bespoedigen, maar, voor zoveel dit regtvaardig en billijk is, aan ons vaderland de voordeelen van koloniaal bezit te verzekeren, en meenen als Nederlanders niet, dat het eene edele, hooge, heilige roeping is, de koloniën in staat te stellen eenmaal als vrije, goedgeorganiseerde, zelfstandige staten op te treden.¹⁾ Daarom meenen wij dat dit niet de eindpaal is, waarheen men moet streven, niet de uitkomst, die, *door ons toedoen*, moet worden verkregen; daarom laten wij het aan anderen over, alles

---

1) De heer Olivier, ter Zitting der Tweede Kamer, 26 Nov. 1861.

voor te bereiden voor die sociale revolutie, naar welke zij hartelijk verlangen ¹⁾, maar, overtuigd dat het wel en wee van ons dierbaar vaderland vooralsnog van onze heerschappij in Indië afhangen, blijven wij de beginselen verdedigen, waardoor op eene regtvaardige wijze, ons gezag aldaar uitgebreid, versterkt en voor Nederland en Indië beide, duurzaam voordeelig gemaakt kan worden.

---

1) Gids, II. pag. 852.

STELLINGEN.

I.

Non facio cum Savigny, das Recht des Besitzes pag. 294 dicenti: Ebenso haben wir keinen Grund anzunehmen dass hier der Glaubiger der sich durch die actio hypothecaria die Detention verschafft hat, den juristischen Besitz erhalte.

II.

Quasi-usumfructum tempore Ciceronis jam fuisse, non patet ex Topicis III, 8.

III.

Emphyteutae remissio canonis concedere non licet.

IV.

De latere cessionaris, die het eerst beteekend heeft, wordt door den eersten uitgesloten, indien deze maar voor de betaling de cessionie beteekend heeft.

V.

Wanneer de schuldenaar de beloofde zekerheid niet stelt, kan de schuldeischer voor den bepaalden dag eischen.

VI.

Art. 120 Wetboek van Koophandel is van toepassing ook wanneer de voorwaarde eene reeds gebeurde, doch aan partijen noch onbekende zaak betreft.

VII.

De bepalingen van het Wetboek van Koophandel omtrent Vennootschappen zijn niet van toepassing op Kanaal- en Waterleiding maatschappijen.

VIII.

Art. 822 en artt. 780—782 van het Wetboek van Koophandel zijn in onderlingen strijd.

IX.

Wanneer het vonnis bij verstek gewezen, niet binnen de zes maanden is ten uitvoer gelegd, is geene nieuwe dagvaarding noodig.

X.

Hij die zijne, den schuldeischer tot pand gegevene zaak, arglistig ontvreemdt, begaat geen diefstal maar een zelfstandig strafbaar feit.

XI.

De vervolging voor een onbevoegden regter stuit de verjaring in strafzaken.

XII.

Te regt zegt de Heer E. de Waal (de Koloniale politiek der Grondwet, pag. 316): Men noemt gemeenlijk homogeniteit: eenstemmigheid, eensgezindheid omtrent hoofdpunten, hoofdbeginsels. — Doch welke zijn deze? Welke zijn de vraagstukken waaromtrent, wegens de practische gevolgen, al de ministers behooren overeen te stemmen? Wie de optelling beproeft, zal ontwaren, dat de vertegenwoordiging wijs handelt,

door de homogeniteitskwestie in den regel ongemoeid te laten.

XIII.

Men behoeft geene nieuwe wet te maken, die burgemeesters en wethouders magtigt de huizen der ingezetenen binnen te treden, ter amotie van in strijd met eene politie-verordening gestelde gebouwen.

XIV.

De gemeente-besturen mogen de roerende zaken der gemeente niet vervreemden, zonder magtiging der Gedeputeerde Staten.

XV.

De eigendom van nieuw ontgonnen mijnen dient aan den Staat te worden toegekend.

XVI.

Eene income-tax is af te keuren.

XVII.

Het is niet overeenkomstig de belangen van Nederland, op Java een uitgebreid stelsel van kolonisatie toe te passen.

XVIII.

Af te keuren is de bepaling van art. 8 van het koninklijk besluit van 10 Sept. 1864, waarbij vastgesteld wordt dat de examina van hen, die zich tot de burgerlijke dienst in Neêrlandsch-Indië bestemmen, ook in Indië worden afgenomen.

XIX.

De coalitie van werklieden, tot opdrijving van het loon, behoort niet door de strafwet belemmerd te worden.

CAUTIONS TO BE OBSERVED

IN THE USE OF THE

WATER-PROOF PAPER

FOR THE PURPOSES OF

WRITING

AND PRINTING

BY THE MANUFACTURERS OF THE

WATER-PROOF PAPER

FOR THE PURPOSES OF

WRITING

AND PRINTING

BY THE MANUFACTURERS OF THE

WATER-PROOF PAPER

FOR THE PURPOSES OF

WRITING

AND PRINTING

DEPOSITED IN THE

1852